JEAN-JACQUES ROUSSEAU

O společenské smlouvě

AUDIOKNIHY CZ · AUDIOKNIHYCZ.CZ

Jean-Jacques Rousseau

Du contrat social, ou Principes du droit politique (1762). Nový český překlad z francouzského originálu (edice Marc Michel Rey, Amsterdam 1762; Wikisource).

UPOZORNĚNÍ.

Toto drobné pojednání je výňatek z rozsáhlejšího díla, do něhož jsem se kdysi pustil, aniž jsem předtím změřil své síly, a od něhož jsem už dávno upustil. Z různých kusů, které z toho, co bylo napsáno, přece jen šlo vybrat, je tento ten nejpodstatnější a zdál se mi nejméně nehodným, aby byl předložen veřejnosti. Ostatní je už pryč.

ZÁSADY

POLITICKÉHO PRÁVA.

LIVRE I.

Úvod k první knize.

Chci se ptát, zda v občanském řádu může existovat nějaké pravidlo správy zároveň legitimní a bezpečné, bereme-li lidi takové, jací jsou, a zákony takové, jaké mohou být. V této úvaze se budu snažit stále spojovat to, co dovoluje právo, s tím, co předpisuje prospěch, aby se spravedlnost a užitek nenacházely rozdělené.

Vstupuji do věci, aniž bych dokazoval důležitost svého předmětu. Někdo se zeptá, zda jsem kníže nebo zákonodárce, že píšu o politice. Odpovídám, že nikoli, a právě proto o politice píšu. Kdybych byl knížetem nebo zákonodárcem, neztrácel bych čas tím, že bych říkal, co je třeba učinit; prostě bych to učinil, nebo bych mlčel.

Narodil jsem se jako občan svobodného státu a jsem členem suveréna; a jakkoli slabý vliv může mít můj hlas na veřejné věci, právo o nich hlasovat mi stačí k tomu, abych pocítil povinnost se o ně vzdělávat. Ať se radují, kolikrát jen rozjímám o vládách, že při svém zkoumání vždycky nacházím nové důvody, proč milovat vládu své země!

CHAPITRE I.

Kapitola první. — Předmět této první knihy.

Člověk se narodil svobodný, všude je však v okovech. Mnozí si o sobě myslí, že jsou pány druhých, přitom jsou otročtějšími než oni. Jak k té změně došlo? To nevím. Co ji může zlegitimizovat? Na tuto otázku, domnívám se, mohu odpovědět.

Kdybych uvažoval jen o síle a o tom, co z ní plyne, řekl bych: dokud je lid nucen poslouchat a poslouchá, dobře činí; jakmile může setřást jho a setřese ho, činí ještě lépe; neboť získává-li zpět svobodu týmž právem, kterým mu ji vzali, buď má plné právo si ji vzít zpátky, nebo mu ji neměli brát. Jenže společenský řád je právo posvátné, které tvoří základ všech ostatních. Toto právo však nevzešlo z přírody; je tedy založeno na úmluvách. Jde o to zjistit, jaké jsou ty úmluvy. Než se k tomu dostanu, musím doložit, co jsem právě tvrdil.

CHAPITRE II.

Kapitola druhá. — O prvních společenstvích.

Nejstarší ze všech společenství a jediné přirozené je společenství rodiny. I v něm však děti zůstávají pouty vázány k otci jen tak dlouho, dokud ho potřebují k vlastnímu zachování. Jakmile tato potřeba pomine, přirozené pouto se rozvazuje. Děti osvobozené od poslušnosti, kterou dlužily otci, i otec zproštěný starostí, které měl o děti, se všichni stejnou měrou vracejí do nezávislosti. Zůstávají-li i nadále spojeni, není to už přirozeně, nýbrž dobrovolně, a sama rodina se udržuje jen smlouvou.

Tato společná svoboda je důsledkem lidské přirozenosti. Jejím prvním zákonem je dbát o vlastní zachování, prvními starostmi jsou ty, které člověk dluží sám sobě; a jakmile dospěje k rozumu, stává se tím, že on sám je nejlepším soudcem prostředků potřebných k vlastnímu zachování, také svým vlastním pánem.

Rodina je tedy, chceme-li, prvním vzorem politických společností: náčelník je obrazem otce, lid obrazem dětí, a všichni, zrozeni rovni a svobodní, se své svobody vzdávají jen pro vlastní prospěch. Rozdíl je v tomhle: v rodině otcova láska k dětem splácí péči, kterou jim věnuje, zatímco ve státě potěšení z rozkazování nahrazuje náčelníkovi lásku, kterou ke svému lidu nechová.

Grotius popírá, že by každá lidská moc byla zřízena ve prospěch ovládaných; cituje otroctví jako příklad. Jeho nejvytrvalejší způsob do-

kazování je zakládat právo vždycky z faktu. Dalo by se postupovat metodou důslednější, nikoli však pro tyrany příznivější.

Je tedy sporné, soudí-li Grotius, zda lidské pokolení patří jedné stovce mužů, nebo zda ta stovka mužů patří lidskému pokolení; a v celé jeho knize se zdá, že se přiklání k první verzi: toho je i Hobbes. Tak zde máme lidstvo rozdělené do stád dobytka, kde každé má svého náčelníka, který je hlídá, aby je pak sežral.

Jako pastýř je přirozeně lepší než stádo, i pastýři lidí, kteří jsou jejich náčelníky, jsou podstatou vyšší než jejich poddaní. Tak uvažoval, podle Filónova svědectví, císař Caligula; z této analogie dost pohotově vyvodil, že buď jsou králové bohové, nebo lidé jsou dobytek.

Caligulovo uvažování se shoduje s uvažováním Hobbesovým i Grotiovým. Aristotelés ještě před nimi všemi říkal totéž: lidé nejsou přirozeně rovni, nýbrž jedni se rodí pro otroctví a druzí pro vládu.

Aristotelés měl pravdu, pletl si však následek s příčinou. Každý člověk zrozený v otroctví se rodí pro otroctví, nic není jistější. Otroci ztrácejí v okovech všechno, až po samotnou touhu z nich uniknout; milují svou porobu, jako Odysseovi druhové milovali svou zblbnutí. Pokud tedy existují otroci z přirozenosti, je to proto, že nejprve existovali otroci proti přirozenosti. Síla učinila první otroky, jejich zbabělost je zvěčnila.

Nic jsem neřekl o králi Adamovi ani o císaři Noemovi, otci tří velkých Monarchů, kteří si vesmír rozdělili, jako to učinili Saturnovi synové, v nichž je kdosi chtěl rozpoznat. Doufám, že mi tato zdrženlivost bude přičtena k dobru; neboť pokud pocházím přímo z jednoho z těchto Knížat — a kdoví, zda ne z nejstarší větve —, nemohl bych se po ověření titulů zjistit, že jsem oprávněným králem celého lidstva? Ať je to jak chce, nelze popřít, že Adam byl Suverénem světa jako Robinson svého ostrova, dokud byl jediným jeho obyvatelem; a co bylo na té říši pohodlné, bylo to, že monarcha, bezpečný na trůnu, se nemusel bát ani vzpoury, ani válek, ani spiklenců.

CHAPITRE III.

Kapitola třetí. — O právu silnějšího.

Silnější není nikdy dost silný na to, aby byl pánem napořád, pokud svou sílu neproměnil v právo a poslušnost v povinnost. Odtud právo silnějšího: právo zdánlivě ironické, ve skutečnosti však postavené jako zásada. Vysvětlí nám však někdo někdy, co to má znamenat? Síla je mocnost fyzická; nevidím, jaká mravnost může plynout z jejích účinků. Ustoupit síle je akt nutnosti, nikoli vůle; nanejvýš akt opatrnosti. V jakém smyslu by to mohla být povinnost?

Předpokládejme na chvíli, že takové domnělé právo existuje. Tvrdím, že z něj neplyne nic než nesmyslná motanice. Neboť jakmile je to síla, co dělá právo, mění se účinek s příčinou: každá síla, která přemůže tu první, zdědí její právo. Jakmile lze beztrestně neposlouchat, lze také neposlouchat legitimně; a protože silnější má vždycky pravdu, jde jen o to, být tím nejsilnějším. Co je však to za právo, které zaniká, jakmile přestane síla? Je-li třeba poslouchat ze síly, netřeba poslouchat z povinnosti; a nejsme-li už nuceni poslouchat, nejsme k tomu ani zavázáni. Vidíme tedy, že to slovo „právo“ nepřidává k síle vůbec nic; neznamená tu zhola nic.

Poslouchejte vrchnosti. Chce-li se tím říct: ustupte síle, je ta zásada dobrá, ale zbytečná; odpovídám, že nikdy nebude porušena. Veškerá moc je od Boha, souhlasím; ale každá nemoc je také od Boha. Znamená to snad, že je zapovězeno volat lékaře? Když mě lupič přepadne na kraji lesa, nejenže mu musím ze síly odevzdat měšec, ale i kdybych ho

mohl ukrýt, jsem svědomím zavázán mu ho dát? Vždyť nakonec pistole, kterou drží, je také mocí.

Shodněme se tedy na tom, že síla netvoří právo, a že jsme povinni poslouchat jen moci legitimní. A tak se moje původní otázka vždycky vrací.

CHAPITRE IV.

Kapitola čtvrtá. — O otroctví.

Když tedy žádný člověk nemá přirozenou autoritu nad sobě rovným a když síla nezakládá žádné právo, zbývají jako základ každé legitimní autority mezi lidmi už jen úmluvy.

Může-li jednotlivec, říká Grotius, zcizit svou svobodu a stát se otrokem nějakého pána, proč by celý lid nemohl zcizit svoji a stát se poddaným krále? Je tu mnoho dvojsmyslných slov, která by potřebovala vysvětlení, ale zůstaňme u slova zcizit. Zcizit znamená darovat nebo prodat. Člověk, který se stává otrokem jiného, se nedaruje; prodává se, přinejmenším za obživu. Ale za co se prodává celý lid? Král zdaleka neopatřuje svým poddaným obživu — svoji bere jen od nich; a podle Rabelaise král neživí se maličkostmi. Dávají tedy poddaní svou osobu pod podmínkou, že jim bude vzato i jmění? Nevidím, co by jim zbylo zachovat.

Někdo řekne, že despota zaručuje poddaným občanský klid. Dobrá; ale co získají, pokud je válka, do níž je zavleče jeho ctižádost, jeho neukojitelná chamtivost a svévole jeho ministrů, zle zasahuje víc než jejich vlastní rozmíšky? Co získají, pokud ten klid sám je jedním z jejich neštěstí? Klid se žije i v žalářích; stačí to k tomu, abychom se tam cítili dobře? Řekové uzavření v Kyklopově sluji žili taky klidně — čekali, až na ně přijde řada být sežráni.

Říkat, že se člověk daruje zadarmo, je říkat něco absurdního a nepochopitelného; takový akt je nelegitimní a neplatný už tím, že ten,

kdo ho činí, není při smyslech. Říkat totéž o celém národu znamená předpokládat lid šílenců; a šílenství nezakládá právo.

I kdyby se každý mohl zcizit sám, nemůže zcizit své děti; rodí se jako lidé a jako svobodní; jejich svoboda patří jim, a nikdo jiný než oni samotní s ní nesmí nakládat. Dokud nedosáhnou věku rozumu, může otec jejich jménem smluvit podmínky pro jejich zachování a blaho; nemůže je však dát neodvolatelně a bezpodmínečně, neboť takový dar odporuje účelům přírody a překračuje otcovská práva. Aby tedy byla svévolná vláda legitimní, muselo by být na vůli lidu v každém pokolení, zda ji přijme nebo odmítne; ale pak už by to nebyla vláda svévolná.

Vzdát se své svobody znamená vzdát se své lidské kvality, práv lidství, dokonce i svých povinností. Pro toho, kdo se vzdává všeho, není možná žádná náhrada. Takové zřeknutí je neslučitelné s lidskou přirozeností; a vzít své vůli všechnu svobodu znamená vzít všem svým činům všechnu mravnost. A konečně, úmluva, která by na jedné straně stanovila moc absolutní a na druhé poslušnost bez mezí, je úmluvou marnou a vnitřně rozpornou. Není snad zřejmé, že vůči tomu, od koho máme právo vyžadovat všechno, nejsme k ničemu zavázáni? A nestačí snad tato jediná podmínka — bez protihodnoty, bez výměny — k tomu, aby způsobila neplatnost celého aktu? Vždyť jaké právo by mohl mít můj otrok proti mně, když všechno, co má, patří mně, a když jeho právo, jsouc mé, znamená „právo mne proti mně samému“ — slovo, které nedává žádný smysl?

Grotius a jiní odvozují z války jiný původ domnělého práva otroctví. Vítěz má podle nich právo poraženého zabít; poražený proto může vykoupit svůj život za cenu svobody. Úmluva prý tím legitimnější, že slouží ke prospěchu obou.

Je však zřejmé, že toto údajné právo zabít poražené z válečného stavu nijak nevyplývá. Už jen proto, že lidé žijící v původní nezávislosti nemají mezi sebou dostatečně stálý vztah, aby mohli ustavit stav míru nebo stav války, nejsou si přirozeně nepřáteli. Válku zakládá vztah

věcí, nikoli lidí; a protože válečný stav nemůže vzniknout z pouhých osobních vztahů, nýbrž jen ze vztahů věcných, válka soukromá, člověk proti člověku, nemůže existovat ani ve stavu přírody — kde není stálé vlastnictví —, ani ve stavu společenském, kde je všechno pod autoritou zákonů.

Jednotlivé srážky, souboje a potyčky jsou činy, které stav neustavují; a pokud jde o soukromé války, povolené výnosy Ludvíka IX. krále francouzského a utlumené Božím mírem, jsou to zneužití feudální vlády, systému absurdního, jaký jen kdy byl, odporujícího zásadám přirozeného práva i vší dobré státní správě.

Válka tedy není vztah člověka k člověku, nýbrž vztah státu ke státu, v němž se jednotlivci stávají nepřáteli jen náhodou, ne jako lidé, ani jako občané, nýbrž jako vojáci; ne jako členové vlasti, nýbrž jako její obránci. Konečně každý stát může mít za nepřátele jen jiné státy, nikoli jednotlivé lidi, neboť mezi věcmi různé povahy nelze stanovit žádný skutečný vztah.

Tato zásada je ostatně v souladu se zavedenými pravidly všech dob a se stálou praxí všech civilizovaných národů. Vyhlášení války jsou spíš oznámením poddaným než mocnostem. Cizinec, ať je to král, soukromá osoba nebo lid, který okrádá, zabíjí nebo zadržuje poddané, aniž vypověděl válku knížeti, není nepřítel, nýbrž lupič. I za plné války se spravedlivý kníže v nepřátelské zemi zmocňuje toho, co patří veřejnosti, respektuje však osobu i majetek soukromých osob; respektuje práva, na nichž jsou založena i jeho vlastní práva. Protože účelem války je zničení nepřátelského státu, máme právo zabíjet jeho obránce, dokud mají zbraně v rukou; jakmile je však odloží a vzdají se, přestávají být nepřáteli nebo nástroji nepřítele, znovu jsou prostě lidmi a my už nemáme právo na jejich život. Někdy je možné zabít stát, aniž bychom zabili byť jediného z jeho členů. Válka nedává žádné právo, které by nebylo nutné k jejímu účelu. Tyto zásady nejsou zásadami Grotio-

vými; nejsou založeny na autoritách básníků, ale vyplývají z povahy věcí a jsou založeny na rozumu.

Pokud jde o právo dobývání, nemá jiný základ než zákon silnějšího. Pokud válka nedává vítězi právo pobíjet poražené národy, pak toto právo, které nemá, nemůže ani založit právo zotročit je. Má se právo zabíjet nepřítele jen tehdy, když se z něj nedá udělat otrok. Právo udělat z něj otroka tedy neplyne z práva ho zabít. Je to tedy nespravedlivá výměna, nutit ho, aby si cenou své svobody vykoupil život, na nějž nemáme žádné právo. Postavíme-li právo nad životem a smrtí na právu otroctví a právo otroctví na právu nad životem a smrtí, není snad zjevné, že upadáme do bludného kruhu?

I kdybychom však to strašné právo zabíjet uznali, tvrdím, že otrok učiněný ve válce nebo dobytý lid není svému pánu k ničemu zavázán, kromě toho, aby ho poslouchal, pokud k tomu bude přinucen. Vítěz tím, že si vzal jako protihodnotu jeho život, mu žádnou milost neudělil; místo aby ho zabil zbytečně, zabil ho s užitkem. Daleko tedy od toho, aby nad ním získal nějakou autoritu kromě síly: válečný stav mezi nimi trvá jako předtím, i jejich vzájemný vztah je jeho důsledkem, a užívání válečného práva nepředpokládá žádnou mírovou smlouvu. Uzavřeli úmluvu, budiž: ta úmluva však stav války nejenže neruší, naopak předpokládá jeho pokračování.

Tak tedy, z kteréhokoli hlediska na věci pohlížíme, právo otroctví je nicotné, nejen proto, že je nelegitimní, ale proto, že je absurdní a nic neznamená. Slova „otrok“ a „právo“ jsou vnitřně protikladná; vylučují se navzájem. Ať jde o vztah člověka k člověku, nebo o vztah člověka k lidu, zní řeč „uzavírám s tebou úmluvu zcela k tvé tíži a zcela k mému prospěchu, kterou já budu dodržovat, dokud se mi bude líbit, a kterou ty budeš dodržovat, dokud se mi bude líbit“ vždy stejně nesmyslně.

CHAPITRE V.

Kapitola pátá. — Že je vždy třeba vrátit se k první úmluvě.

I kdybych přistoupil na všechno, co jsem až sem vyvrátil, přívrženci despotismu by si tím o nic nepolepšili. Vždy bude velký rozdíl mezi podrobením množství a správou společnosti. Ať jsou roztroušení lidé postupně podrobeni jedinému v jakkoli velkém počtu, nevidím tu nic než pána a otroky, nevidím tu lid a jeho náčelníka. Je to, chceme-li, agregát, nikoli však spojení; není tam ani veřejné dobro, ani politické těleso. Takový člověk, i kdyby si podrobil polovinu světa, zůstává stále jen soukromou osobou; jeho zájem, oddělený od zájmu ostatních, zůstává jen zájmem soukromým. Zahyne-li, jeho říše po něm zůstane roztříštěná a bez pouta, jako se dub rozpadá a padá v hromadu popela, když ho strávil oheň.

Lid, říká Grotius, se může darovat králi. Podle Grotia je tedy lid lidem už předtím, než se králi daruje. Samo toto darování je občanský akt, předpokládá veřejné rozhodování. Dřív tedy, než zkoumat akt, kterým si lid volí krále, by bylo dobré prozkoumat akt, kterým se lid stává lidem. Neboť tento akt, nutně předcházející tomu druhému, je skutečným základem společnosti.

Vskutku, kdyby neexistovala předchozí úmluva, kde by — pokud by volba nebyla jednomyslná — vznikl malému počtu závazek podrobit se volbě většiny? A odkud mají sto lidí, kteří si přejí pána, právo hlasovat za deset, kteří ho nechtějí? Zákon většinového hlasování je sám úmluvou, a předpokládá přinejmenším jednou jednomyslnost.

CHAPITRE VI.

Kapitola šestá. — O společenském paktu.

Předpokládám, že lidé došli k onomu bodu, kde překážky škodící jejich zachování v přirozeném stavu převažují svým odporem nad silami, které může každý jednotlivec uplatnit k setrvání v tomto stavu. Pak už původní stav nemůže přetrvat; a lidské pokolení by zahynulo, kdyby nezměnilo způsob svého bytí.

Protože však lidé nemohou vytvořit nové síly, nýbrž pouze spojovat a usměrňovat ty, které existují, nemají pro své zachování jiný prostředek než vytvořit sloučením takový souhrn sil, který převáží odpor, uvést ty síly do pohybu jednou pákou a nechat je působit v souladu.

Takový souhrn sil může vzniknout jen ze součinnosti mnoha lidí: síla a svoboda každého jednotlivce však jsou prvními nástroji jeho zachování; jak tedy je má zavázat, aniž si tím škodí a aniž zanedbá povinnosti vůči sobě samému? Tento problém, převeden na předmět mé úvahy, lze vyjádřit těmito slovy:

„Nalézt takovou formu společenství, která by veškerou společnou silou bránila a chránila osobu i statky každého svého člena, a v níž by každý, byť spojen se všemi, přesto poslouchal jenom sebe a zůstal stejně svobodný jako předtím.“ Takový je základní problém, k němuž společenská smlouva přináší řešení.

Ustanovení této smlouvy jsou povahou aktu určena tak přesně, že sebemenší obměna by je učinila marnými a bez účinku. Takže ačkoli třeba nebyla nikdy formálně vyslovena, všude jsou stejná, všude mlčky

přijatá a uznaná — dokud, jakmile je společenský pakt porušen, se každý navrací ke svým původním právům a znovu získává svou přirozenou svobodu, přičemž ztrácí svobodu smluvní, které se v její prospěch vzdal.

Správně rozuměná se tato ustanovení dají shrnout do jediného, totiž: úplné zcizení každého společníka se všemi jeho právy ve prospěch celku. Neboť za prvé: dává-li každý sebe celého, je podmínka pro všechny rovná; a je-li podmínka pro všechny rovná, žádný nemá zájem ji ostatním ztěžovat.

A dále: odehrává-li se zcizení bez výhrad, je sjednocení dokonalé, jak jen může být, a žádný společník už nemá co požadovat. Neboť kdyby zůstala jednotlivcům nějaká práva, pak — jelikož by neexistoval žádný společný nadřízený, který by rozhodoval mezi nimi a veřejností — každý by, byv v určitém bodě svým vlastním soudcem, zanedlouho tím chtěl být ve všem; přirozený stav by přetrvával a sdružení by se nutně stalo buď tyranickým, nebo marným.

A konečně, každý, dávaje sebe všem, nedává se nikomu; a jelikož mezi společníky není nikdo, nad kým by člověk nezískával totéž právo, které mu přenechává nad sebou, získává ekvivalent všeho, co ztrácí, a navíc více síly k uchování toho, co má.

Odstraníme-li tedy ze společenského paktu to, co není jeho podstatou, zjistíme, že se omezuje na tato slova: Každý z nás vkládá společně svou osobu a všechnu svou moc pod nejvyšší řízení obecné vůle; a my přijímáme v tělese každého jednotlivého člena jako nedělitelnou součást celku.

V okamžiku této úmluvy, místo zvláštní osoby každého smluvce, vytváří tento akt sdružení mravní a kolektivní těleso, složené z tolika členů, kolik má shromáždění hlasů, které týmž aktem získává svou jednotu, své společné já, svůj život a svou vůli. Tato veřejná osoba, utvořená spojením všech ostatních, nesla kdysi jméno Obce[1], a nyní nese jméno Republiky nebo politického tělesa, které je svými členy

nazýváno státem, když je pasivní, suverénem, když je aktivní, a mocností při srovnávání s podobnými tělesy. Pokud jde o členy, berou společně jméno lid a jednotlivě se nazývají Občany jako účastníci svrchované moci, a Poddanými jako podrobení zákonům státu. Tyto termíny se však často zaměňují a berou jeden za druhý; stačí je umět rozlišit, když se používají v celé své přesnosti.

Poznámky autora

[1] Pravý smysl tohoto slova se u moderních národů málem vytratil; většina jich si plete obec s městem a občana s měšťanem. Nevědí, že město tvoří domy, kdežto obec občany. Tatáž chyba stála kdysi draho Kartágiňany. Nikdy jsem nečetl, že by titul občanů byl dán poddaným nějakého knížete, dokonce ani ne starým Makedoncům, ani dnešním Angličanům, kteří mají ke svobodě blíž než všichni ostatní. Jen Francouzi si všichni familiárně přisvojují jméno občané, protože nemají jeho skutečnou představu, jak ukazují jejich slovníky, jinak by se dopouštěli zločinu urážky majestátu, osvojujíc si ho. Toto jméno mezi nimi vyjadřuje ctnost, nikoli právo. Když Bodin chtěl mluvit o našich občanech a měšťanech, upadl do nepříjemné chyby, když zaměnil jedno za druhé. Pan d'Alembert v tom chybu neudělal a ve svém článku Ženeva dobře rozlišil čtyři kategorie lidí (nebo dokonce pět, počítáme-li i obyčejné cizince), které v našem městě žijí, a z nichž jen dvě tvoří Republiku. Žádný jiný francouzský autor, pokud vím, neporozuměl pravému smyslu slova občan.

CHAPITRE VII.

Kapitola sedmá. — O suverénovi.

Z této formule je vidět, že akt sdružení v sobě obsahuje vzájemný závazek veřejnosti vůči jednotlivcům, a že každý jedinec, uzavíraje smlouvu takříkajíc sám se sebou, je zavázán ve dvojím vztahu: totiž jako člen suveréna vůči jednotlivcům a jako člen státu vůči suverénovi. Nelze tu však uplatnit pravidlo občanského práva, že nikdo není vázán závazky uzavřenými se sebou samým; neboť je velký rozdíl mezi tím, zavazovat se vůči sobě, a zavazovat se vůči celku, jehož jsme součástí.

Je třeba ještě poznamenat, že veřejné rozhodování, jež může zavazovat všechny poddané vůči suverénovi — a to kvůli oněm dvěma různým vztahům, pod nimiž je každý uvažován —, nemůže z opačného důvodu zavazovat suveréna vůči němu samému. Z toho vyplývá, že je proti povaze politického tělesa, aby si suverén uložil zákon, který by nemohl porušit. Nemůže se brát pod jedním a týmž vztahem; je pak v postavení soukromé osoby smlouvající sama se sebou. Z toho je vidět, že neexistuje a nemůže existovat žádný druh základního zákona, který by zavazoval samo tělo lidu, dokonce ani společenská smlouva ne. To však neznamená, že toto tělo nemůže uzavírat závazky vůči jiným, pokud se tím neodchýlí od této smlouvy; neboť vůči cizinci se stává prostou bytostí, jednotlivcem.

Politické těleso nebo suverén však, protože své bytí odvozuje pouze z posvátnosti smlouvy, nemůže se nikdy zavázat — dokonce ani vůči jinému — k ničemu, co by této smlouvě odporovalo; například zcizit

nějakou část sebe sama nebo se podrobit jinému suverénovi. Porušit akt, kterým existuje, by znamenalo zrušit sebe sama; a to, co není nic, nic neplodí.

Jakmile se takto množství sjednotí v jedno těleso, nelze urazit jednoho z členů, aniž by to zasáhlo celek; a tím méně urazit celek, aniž by to členové cítili. Povinnost i zájem tedy stejnou měrou nutí obě smluvní strany, aby si vzájemně pomáhaly; a titíž lidé mají usilovat o to, aby v tomto dvojím vztahu sloučili všechny výhody, které z něho plynou.

Protože však suverén je tvořen pouze jednotlivci, kteří ho skládají, nemůže mít a nemá zájem, který by byl v rozporu s jejich zájmem. Proto svrchovaná moc nepotřebuje vůči poddaným žádnou záruku, neboť není možné, aby těleso chtělo škodit všem svým členům; a uvidíme dále, že nemůže škodit ani jednotlivě žádnému. Suverén tím samým, že jest, je vždy tím, čím být má.

Jinak je tomu však s poddanými vůči suverénovi: přes společný zájem by za jejich závazky nic neručilo, kdyby suverén neměl prostředky, jak si zajistit jejich věrnost.

Vskutku, každý jedinec může jako člověk mít zvláštní vůli, protichůdnou nebo odlišnou od obecné vůle, kterou má jako občan. Jeho zvláštní zájem mu může říkat něco úplně jiného než zájem společný; jeho absolutní a přirozeně nezávislá existence ho může vést k tomu, aby na to, co dluží společné věci, pohlížel jako na nezávazný příspěvek, jehož ztráta bude ostatním škodit méně, než pro něj placení bude bolestivé. Pokládaje mravní osobu, která tvoří stát, za pouhou rozumovou bytost — protože to není člověk —, mohl by užívat práv občana, aniž by chtěl plnit povinnosti poddaného; nespravedlnost, jejíž růst by způsobil zkázu politického tělesa.

Aby tedy nebyl společenský pakt pouhou formulí, zahrnuje mlčky onen závazek, který jediný může dodat síly ostatním: že kdokoli odmítne poslouchat obecnou vůli, bude k tomu přinucen celým tělesem.

To neznamená nic jiného, než že bude přinucen být svobodný; neboť taková je podmínka, která každého občana propůjčuje vlasti a zbavuje ho veškeré osobní závislosti; podmínka, která tvoří umění a chod politického stroje a která jediná činí občanské závazky legitimními; bez ní by byly absurdní, tyranské a vystavené těm nejčudovatějším zneužitím.

CHAPITRE VIII.

Kapitola osmá. — O občanském stavu.

Tento přechod ze stavu přírody do stavu občanského vyvolává v člověku velmi pozoruhodnou změnu: v jeho jednání nahrazuje instinkt spravedlností a jeho činům dává mravnost, jíž předtím postrádaly. Teprve tehdy, když hlas povinnosti nastupuje po fyzickém popudu a právo po choutce, člověk — který se do té doby díval jen na sebe — se vidí nucen jednat podle jiných zásad a dřív, než naslouchá svým sklonům, radit se se svým rozumem. Ačkoli se v tomto stavu zbavuje mnoha výhod, které má z přírody, získává zpět tak veliké, jeho schopnosti se cvičí a rozvíjejí, jeho představy se rozšiřují, jeho city se zjemňují, celá jeho duše se povznáší do takové míry, že kdyby zneužití tohoto nového stavu ho často nesnižovala pod stav, z něhož vyšel, musel by neustále žehnat šťastnému okamžiku, který ho z přírodního stavu navždy vytrhl a z omezeného a hloupého zvířete učinil inteligentní bytost a člověka.

Zjednodušme celou tuto bilanci na pojmy, které lze snadno porovnat. Co člověk ztrácí společenskou smlouvou, je jeho přirozená svoboda a neomezené právo na vše, co ho láká a čeho může dosáhnout; co získává, je občanská svoboda a vlastnictví všeho, co má. Aby se v této bilanci nemýlil, musíme dobře rozlišovat přirozenou svobodu, která nemá jiné meze než síly jednotlivce, od svobody občanské, která je omezena obecnou vůlí; a držbu, která je pouhým účinkem síly nebo

práva prvního obsaditele, od vlastnictví, které může být založeno jen na pozitivním titulu.

Mohli bychom k tomu, co člověk získává občanským stavem, přidat mravní svobodu, která teprve činí člověka opravdovým pánem sebe sama; neboť popud pouhé chtíče je otroctví, kdežto poslušnost zákonu, který si sám předepíšeme, je svoboda. Ale o tomhle jsem už řekl příliš, a filozofický smysl slova svoboda zde není mým předmětem.

CHAPITRE IX.

Kapitola devátá. — O skutečné doméně.

Každý člen obce se jí v okamžiku jejího vzniku dává takový, jaký právě je — on sám a všechny jeho síly, jejichž součástí jsou i statky, které vlastní. Není však tak, že by tímto aktem držba změnila svou povahu, mění-li ruce, a stala by se v rukou suveréna vlastnictvím. Protože však síly obce jsou nesrovnatelně větší než síly jednotlivce, veřejná držba je ve skutečnosti silnější a neodvolatelnější, aniž by byla legitimnější — alespoň pokud jde o cizince. Neboť stát je vůči svým členům pánem všech jejich statků díky společenské smlouvě, která ve státě slouží jako základ všech práv; vůči jiným mocnostem je však jejich pánem jen z titulu práva prvního obsaditele, které čerpá od jednotlivců.

Právo prvního obsaditele, byť skutečnější než právo silnějšího, se stává skutečným právem teprve po zavedení vlastnického práva. Každý člověk má přirozeně právo na vše, co pro něj je nezbytné; ale pozitivní akt, který ho činí vlastníkem určitého statku, ho vylučuje ze všeho ostatního. Jakmile mu bylo přiděleno, musí se tím omezit, a nemá už žádné právo vůči obci. Právě proto právo prvního obsaditele, ve stavu přírody tak slabé, je u každého civilizovaného člověka úctyhodné. V tomto právu se méně respektuje to, co patří jinému, než to, co nepatří nám.

Obecně, aby bylo možné na kterékoli půdě uznat právo prvního obsaditele, musí být splněny tyto podmínky. Za prvé: aby tato půda nebyla ještě nikým obydlena; za druhé: aby se jí obsadilo jen tolik, kolik

je nutné k přežití. A za třetí: aby se jí člověk zmocnil ne nějakým marným obřadem, ale prací a obděláváním — jediným znamením vlastnictví, které, při nedostatku právních titulů, musí být ostatními respektováno.

Vskutku, přiznat potřebě a práci právo prvního obsaditele — není to totéž, co ho rozšířit tak daleko, jak jen může sahat? Nelze snad tomuto právu položit meze? Stačí jen vkročit na společnou půdu, abychom se jí hned prohlásili za pány? Stačí mít dost síly nakrátko odehnat ostatní lidi, abychom je zbavili práva se tam někdy vrátit? Jak může člověk nebo lid uchvátit ohromné území a připravit o ně celé lidstvo jinak než trestuhodnou uzurpací, neboť bere ostatním lidem obydlí a stravu, kterou jim příroda dala do společného užívání? Když Núñez de Balboa z pobřeží bral jménem kastilské koruny do držby Jižní moře a celou Jižní Ameriku, stačilo to k tomu, aby jí byli zbaveni všichni její obyvatelé a vyloučeni všichni knížata světa? Při takovém postupu by se tyto obřady opakovaly dost zbytečně, a katolický král by si docela jednoduše ze své pracovny vzal do držby celý vesmír; s tím, že by si pak ze své říše odňal to, co předtím vlastnila jiná knížata.

Lze pochopit, jak se pozemky jednotlivců, spojeny a sousedící, stávají veřejným územím, a jak právo svrchovanosti, rozšiřujíce se z poddaných na půdu, kterou obývají, se stává zároveň věcným i osobním. To uvádí držitele do větší závislosti a činí z jejich vlastních sil záruku jejich věrnosti. Výhoda, kterou staří monarchové patrně dobře nepochopili: nazývali se jen králi Peršanů, Skythů nebo Makedonců, zdáli se pokládat za náčelníky lidí spíš než za pány země. Dnešní králové se nazývají obratněji králi Francie, Španělska, Anglie atd. Drží-li takto půdu, mají jistotu, že drží i obyvatele.

Co je na tomto zcizení pozoruhodné, je toto: zdaleka ne že by obec, přijímajíc statky jednotlivců, je o ně oloupila — naopak jim pouze zajišťuje jejich legitimní držbu, mění uzurpaci v opravdové právo a užívání ve vlastnictví. Tehdy, protože držitelé jsou pokládáni za správce ve-

řejného dobra, jsou jejich práva respektována všemi členy státu a hájena všemi jeho silami proti cizinci. Postoupením výhodným pro veřejnost a ještě více pro ně samé jaksi získávají vše, co dali: paradox snadno vysvětlitelný rozlišením práv, která má suverén a vlastník na témže základě, jak uvidíme dále.

Může se také stát, že lidé začnou se spojovat dřív, než cokoli vlastní, a že se potom zmocní půdy dostatečné pro všechny, společně ji užívají, anebo si ji dělí mezi sebou, buď rovnoměrně, nebo v poměrech stanovených suverénem. Ať se toto nabytí uskutečňuje jakkoli, právo, které má každý jednotlivec na vlastní půdu, je vždy podřízeno právu, které má obec na vše — bez toho by nebyla ani pevnost v pouto společenském, ani skutečná síla ve výkonu svrchovanosti.

Uzavřu tuto kapitolu i tuto knihu poznámkou, která musí sloužit jako základ každého společenského systému: že základní pakt, místo aby ničil přirozenou rovnost, naopak nahrazuje mravní a oprávněnou rovností to, co příroda mohla mezi lidmi vytvořit jako fyzickou nerovnost; a že i když mohou být nerovní v síle nebo v nadání, stávají se úmluvou a právem všichni rovnými.

Konec první knihy.

LIVRE II.

CHAPITRE I.

Kapitola první. — Že svrchovanost je nezcizitelná.

Prvním a nejdůležitějším důsledkem výše vyložených zásad je, že jedině obecná vůle může řídit síly státu podle cíle, pro který byl zřízen — tedy pro společné dobro. Pokud totiž rozpor mezi zvláštními zájmy učinil zřízení společností nutným, pak teprve shoda těchto zájmů je učinila možnou. To, co je v těch rozmanitých zájmech společné, tvoří pouto společnosti. Kdyby neexistoval bod, v němž se všechny zájmy sejdou, nemohla by trvat žádná společnost. A společnost má být řízena výhradně na základě tohoto společného zájmu.

Říkám tedy, že svrchovanost, jsouc pouhým výkonem obecné vůle, se nikdy nemůže zcizit, a že suverén, který není ničím jiným než kolektivní bytostí, nemůže být zastoupen nikým jiným než sebou samým. Moc lze přenést, vůli nikoliv.

Vskutku, i když není nemožné, aby se zvláštní vůle v nějakém bodě shodla s obecnou vůlí, je přinejmenším nemožné, aby ta shoda byla trvalá a stálá. Zvláštní vůle totiž svou povahou tíhne k upřednostňování, obecná vůle k rovnosti. A ještě méně je možné, aby existovala záruka takové shody, i kdyby měla trvat natrvalo. Nebyl by to výsledek umu, nýbrž náhody. Suverén může sice říci: „Chci teď to, co chce tenhle člověk, nebo alespoň to, co říká, že chce.“ Nemůže však říci: „Co bude chtít tenhle člověk zítra, to budu chtít také já.“ Je totiž absurdní, aby vůle sama sobě ukládala pouta pro budoucnost; a žádná vůle nemůže souhlasit s čímkoli, co by škodilo blahu bytosti, která vůli má.

Jestliže tedy lid prostě slíbí poslušnost, tímto aktem se rozkládá, ztrácí svou kvalitu lidu; v okamžiku, kdy je tu pán, přestává být suverén, a od té chvíle je politické těleso zničeno.

Není tím však řečeno, že by příkazy náčelníků nemohly platit za obecné vůle, pokud se jim suverén, který se jim mohl postavit, nestaví. V podobném případě lze z všeobecného mlčení předpokládat souhlas lidu. To bude vysvětleno šířeji dále.

CHAPITRE II.

Kapitola druhá. — Že svrchovanost je nedělitelná.

Z téhož důvodu, pro který je svrchovanost nezcizitelná, je i nedělitelná. Vůle je buď obecná, nebo není. Je to vůle tělesa lidu, nebo pouze jeho části. V prvním případě je tato prohlášená vůle aktem svrchovanosti a stává se zákonem. V druhém případě je to jen zvláštní vůle nebo akt magistratury; je to nejvýš dekret.

Jenže naši politikové, protože nemohou dělit svrchovanost v její podstatě, dělí ji v jejím předmětu. Dělí ji na sílu a vůli, na moc zákonodárnou a moc výkonnou, na právo ukládat daně, soudit a vést válku, na vnitřní správu a moc jednat s cizími státy. Hned všechny tyto části slučují, hned je zas rozdělují. Dělají ze suveréna fantastickou bytost složenou z přinesených kusů; jako by člověka složili z několika těl, z nichž jedno by mělo oči, druhé ruce, třetí nohy, a nic víc. Japonští kejklíři, jak se vypráví, rozřezávají dítě před očima diváků, pak jeho jednotlivé údy vyhazují jeden po druhém do vzduchu a dítě zase spadne živé a celé. Takové jsou zhruba kejklířské kousky našich politiků: poté co jarmarečním trikem rozkouskovali společenské těleso, poskládají jeho kusy dohromady kdoví jak.

Tento omyl pochází z toho, že si nikdo neudělal přesné pojmy o svrchované autoritě, a že za její části byly brány věci, které byly jen jejími projevy. Tak například byl akt vyhlášení války a akt uzavření míru pokládán za akty svrchovanosti, což není pravda; neboť každý z těchto aktů není zákon, nýbrž pouze uplatnění zákona, zvláštní akt,

který určuje případ zákona — jak se jasně ukáže, až bude vyjasněna představa spojená se slovem „zákon“.

Kdybychom procházeli další dělení stejným způsobem, zjistili bychom, že pokaždé, když se nám zdá, že vidíme svrchovanost rozdělenou, mýlíme se: práva, která bereme za části této svrchovanosti, jsou jí všechna podřízená a vždy předpokládají svrchované vůle, jejichž pouhé provedení tato práva zajišťují.

Nelze říci, kolik temnoty tato nepřesnost přinesla rozhodnutím autorů v politickém právu, když chtěli posoudit vzájemná práva králů a lidu podle zásad, které sami stanovili. Každý si může v kapitolách III. a IV. první knihy Grotia přečíst, jak se tento učený muž i jeho překladatel Barbeyrac zaplétají ve svých sofismatech, obávajíce se říci příliš, nebo nedost — podle svých zájmů —, a nenarazit na zájmy, které potřebovali smířit. Grotius, usedlý ve Francii, nespokojený se svou vlastí a toužící dvořit se Ludvíku XIII., jemuž je kniha věnována, nešetří ničím, aby zbavil národy všech jejich práv a oblékl do nich krále se vším možným uměním. Taková by byla i chuť Barbeyracova, který věnoval svůj překlad anglickému králi Jiřímu I. Naneštěstí však vyhnání Jakuba II., které nazývá abdikací, ho nutilo držet se v rezervě, uhýbat, kličkovat, aby z Viléma neudělal uzurpátora. Kdyby ti dva autoři přijali pravé zásady, všechny obtíže by zmizely a oni by zůstávali vždy důslední. Smutně by však vyslovovali pravdu a dvořili by se jen lidu. Pravda však k bohatství nevede, a lid nerozdává ani vyslanectví, ani stolice, ani penze.

CHAPITRE III.

Kapitola třetí. — Zda se obecná vůle může mýlit.

Z toho, co předchází, plyne, že obecná vůle je vždy správná a vždy směřuje k veřejnému užitku. Neplyne z toho ale, že by rozhodování lidu mělo vždy touž přímost. Lid si vždycky přeje své dobro, ale ne vždycky je vidí. Lid není nikdy zkažen, bývá však často oklamán, a teprve tehdy se zdá, že chce něco špatného.

Mezi vůlí všech a obecnou vůlí je často velký rozdíl: obecná vůle hledí jen na společný zájem, vůle všech hledí na zájem soukromý a je pouhým souhrnem zvláštních vůlí. Odečtěte však z těchto zvláštních vůlí plusy a mínusy, které se vzájemně ruší, a jako součet rozdílů vám zbude obecná vůle.

Kdyby občané při rozhodování dostatečně informovaného lidu neměli mezi sebou žádné sdělování, z množství malých rozdílů by vždy vzešla obecná vůle a rozhodnutí by bylo vždy dobré. Když se však tvoří pletichy a dílčí sdružení na úkor celku, stává se vůle každého z těchto sdružení obecnou vůlí vzhledem k jeho členům, a zvláštní vůlí vzhledem ke státu. Pak lze říci, že už není tolik hlasů jako lidí, nýbrž jen tolik, kolik je sdružení. Rozdíly se zmenšují a dávají výsledek méně obecný. A nakonec, když je některé z těchto sdružení tak velké, že převáží nade všemi ostatními, nemáte už jako výsledek souhrn malých rozdílů, nýbrž jediný rozdíl; pak už obecná vůle neexistuje a názor, který převládl, je pouhým zvláštním názorem.

Je tedy třeba, abychom správně vyjádřili obecnou vůli, aby ve státě nebylo žádných dílčích sdružení a aby každý občan hlasoval sám za sebe. Takové bylo jedinečné a vznešené uspořádání velikého Lykúrga. Jestliže už dílčí sdružení existují, je třeba je rozmnožit a předejít jejich nerovnosti, jak to udělali Solón, Numa, Servius. Tato opatření jsou jediná dobrá k tomu, aby obecná vůle byla vždy osvícená a lid se nemýlil.

CHAPITRE IV.

Kapitola čtvrtá. — O mezích svrchované moci.

Je-li stát nebo obec jen mravní osobou, jejíž život spočívá ve sjednocení jejích členů, a je-li nejdůležitější z jejích starostí starost o vlastní zachování, je třeba, aby měla sílu univerzální a donucovací k pohybu a uspořádání každé části nejpřiměřeněji vůči celku. Jako příroda dává každému člověku absolutní moc nad všemi jeho údy, dává společenský pakt politickému tělesu absolutní moc nad všemi jeho členy. A je to právě tato moc, která, řízena obecnou vůlí, nese, jak jsem řekl, jméno svrchovanost.

Mimo veřejnou osobu je však třeba uvažovat i soukromé osoby, které ji skládají a jejichž život i svoboda jsou od ní přirozeně nezávislé. Jde tedy o to rozlišit vzájemná práva občanů a suveréna, a povinnosti, které mají jedni plnit jako poddaní, od přirozeného práva, kterého mají požívat jako lidé.

Shodneme se, že vše, čeho se každý společenským paktem zříká ze své moci, svých statků a své svobody, je jen ta část všeho toho, jejíž použití je obci důležité. Je však třeba se také shodnout, že jediným soudcem této důležitosti je sám suverén.

Všechny služby, které může občan státu prokázat, mu dluží, jakmile si je suverén vyžádá. Suverén však, pokud jde o něho, nesmí ukládat poddaným žádné břemeno zbytečné pro obec; a dokonce ani to nemůže chtít: pod zákonem rozumu se totiž nic neděje bez příčiny, stejně jako pod zákonem přírody.

Závazky, které nás pojí ke společenskému tělesu, zavazují jen proto, že jsou vzájemné; a jejich povahou je, že plnit je znamená pracovat pro druhé, aniž bychom tím zároveň nepracovali pro sebe. Proč je obecná vůle vždy správná a proč všichni stále chtějí štěstí každého z nich, ne-li proto, že neexistuje nikdo, kdo by si neosvojoval slovo „každý“ a kdo by, hlasuje za všechny, nemyslel na sebe? Z toho plyne, že rovnost práva a představa spravedlnosti, kterou tato rovnost vytváří, pramení z přednosti, kterou si každý dává sám sobě, a tedy z lidské povahy. Z toho plyne, že obecná vůle, aby skutečně byla obecná, musí být obecná ve svém předmětu i ve své podstatě, musí vycházet ode všech, aby se vztahovala na všechny; a že ztrácí svou přirozenou přímost, jakmile směřuje k nějakému jednotlivému a určitému předmětu. Když totiž posuzujeme to, co je nám cizí, nemáme žádnou pravou zásadu rovnosti, která by nás vedla.

Vskutku, jakmile jde o skutečnost nebo o zvláštní právo v bodě, který nebyl upraven obecnou a předchozí úmluvou, stává se věc spornou. Je to soudní spor, kde zúčastněné soukromé osoby jsou jednou stranou a veřejnost druhou, kde ale nevidím ani zákon, který by se měl dodržovat, ani soudce, který by měl rozhodnout. Bylo by směšné chtít se tu dovolávat výslovného rozhodnutí obecné vůle, které může být jen závěrem jedné ze stran, a které tedy pro druhou stranu není ničím jiným než vůlí cizí, zvláštní, v tomto případě nespravedlivou a náchylnou k omylu. A tak stejně jako zvláštní vůle nemůže zastupovat obecnou vůli, ani obecná vůle, má-li zvláštní předmět, nezůstává obecná. Nemůže jako obecná rozhodovat ani o jednom člověku, ani o jedné skutečnosti. Když athénský lid například jmenoval nebo odvolával své náčelníky, přiznával někomu pocty, ukládal jinému tresty a množstvím zvláštních dekretů bez rozdílu vykonával všechny akty vlády, lid tehdy už neměl obecnou vůli ve vlastním smyslu; už nejednal jako suverén, nýbrž jako magistrát. To se bude zdát v rozporu s obecnými představami, ale musíte mi dopřát čas, abych vyložil ty své.

Z toho je třeba pochopit, že co činí vůli obecnou, je méně počet hlasů než společný zájem, který je spojuje. Vždyť v tomto zřízení se každý nutně podrobuje podmínkám, které ukládá druhým; podivuhodná shoda zájmu a spravedlnosti, která dává společným rozhodnutím ráz rovnosti, který se vytrácí v projednávání každé zvláštní záležitosti, kdy chybí společný zájem, jenž by sjednotil a ztotožnil pravidlo soudce s pravidlem strany.

Z kterékoli strany se vracíme k počátku, dojdeme vždy k témuž závěru: totiž že společenský pakt zavádí mezi občany takovou rovnost, že se všichni zavazují za týchž podmínek a všichni musejí požívat týchž práv. Tak každý akt svrchovanosti — tedy každý ryzí akt obecné vůle — povahou paktu zavazuje nebo zvýhodňuje stejně všechny občany, takže suverén zná jen těleso národa a nerozlišuje nikoho z těch, kdo je skládají. Co je tedy ve vlastním smyslu akt svrchovanosti? Není to úmluva nadřízeného s podřízeným, nýbrž úmluva tělesa s každým z jeho členů. Úmluva legitimní, protože má za základ společenskou smlouvu, rovná, protože je společná všem, užitečná, protože nemůže mít jiný předmět než obecné dobro, a pevná, protože má za záruku veřejnou sílu a svrchovanou moc. Pokud jsou poddaní podrobeni jen takovým úmluvám, neposlouchají nikoho jiného než svou vlastní vůli. A ptát se, kam až sahají vzájemná práva suveréna a občanů, znamená ptát se, nakolik se tito mohou zavazovat sami vůči sobě — každý vůči všem a všichni vůči každému z nich.

Odtud je vidět, že svrchovaná moc, jakkoli absolutní, posvátná a nedotknutelná, nepřesahuje ani nemůže přesáhnout meze obecných úmluv, a že každý člověk může plně nakládat s tím, co mu z jeho statků a jeho svobody tyto úmluvy ponechaly. Suverén tedy nikdy nemá právo zatížit jednoho poddaného víc než druhého, neboť v takovém případě by se věc stala zvláštní, a jeho moc by nebyla kompetentní.

Jakmile uznáme tato rozlišení, je zcela nepravda, že by ve společenské smlouvě bylo ze strany jednotlivců nějaké pravé zřeknutí. Naopak,

jejich situace se účinkem této smlouvy stává opravdu lepší, než jaká byla předtím. Místo zcizení provedli pouze výhodnou výměnu způsobu bytí nejistého a nestálého za jiný, lepší a bezpečnější; přirozené nezávislosti za svobodu; moci škodit druhým za svou vlastní bezpečnost; a své síly, kterou druzí mohli přemoci, za právo, které společenské sjednocení činí nepřemožitelným. I jejich život, který věnovali státu, je státem nepřetržitě chráněn; a když ho vystavují nebezpečí na obranu státu, co jiného dělají, než že mu vracejí to, co od něj dostali? Co jiného dělají, než co by museli dělat ještě častěji a s větším nebezpečím ve stavu přírody, kdy by museli nevyhnutelně bojovat a bránit s nasazením života to, co jim slouží k jeho zachování? Je pravda, že všichni musejí v případě potřeby bojovat pro vlast; ale zato nikdo nikdy nemusí bojovat sám za sebe. Nevyhráváme snad tím, že pro to, co nám zajišťuje bezpečnost, podstupujeme jen část rizik, která bychom museli podstoupit sami za sebe, kdyby nám tato bezpečnost byla vzata?

CHAPITRE V.

Kapitola pátá. — O právu nad životem a smrtí.

Někdo se ptá, jak mohou jednotlivci, kteří nemají právo nakládat se svým vlastním životem, přenést na suveréna totéž právo, které sami nemají. Tato otázka se zdá obtížnou jen proto, že je špatně postavena. Každý člověk má právo riskovat vlastní život, aby ho zachoval. Řekl snad někdy někdo, že ten, kdo skočí z okna, aby unikl požáru, je vinen sebevraždou? Byl snad tento zločin někdy přisouzen tomu, kdo zahynul v bouři, do které, když se vydal na moře, dobře věděl, že se mu může přihodit?

Společenská smlouva má za cíl zachování smluvců. Kdo chce cíl, chce i prostředky, a tyto prostředky jsou neoddělitelné od jistých rizik, ba i jistých ztrát. Kdo chce chránit svůj život na účet druhých, musí ho v případě potřeby i za ně dát. A občan už není soudcem nebezpečí, kterému mu zákon ukládá se vystavit; a když mu Kníže řekne „je prospěšné státu, abys zemřel“, musí zemřít, neboť pouze pod touto podmínkou až dosud žil v bezpečí a jeho život už není pouze darem přírody, nýbrž podmíněným darem státu.

Trest smrti uložený zločincům lze posuzovat zhruba z téhož hlediska: proto, abychom se nestali obětí vraha, souhlasíme s tím, že zemřeme, pokud bychom se jím stali. V této smlouvě daleko od nakládání s vlastním životem myslíme pouze na jeho zajištění, a nelze předpokládat, že by si některý ze smluvců plánoval nechat se oběsit.

Ostatně každý zločinec, útoče na společenské právo, se svými zločiny stává vzbouřencem a zrádcem vlasti; porušuje její zákony a tím přestává být jejím členem, a dokonce proti ní vede válku. Zachování státu je pak neslučitelné s jeho zachováním, jeden z obou musí zahynout, a když se dává viník na smrt, dělá se to méně jako s občanem než jako s nepřítelem. Procesní řízení a rozsudek jsou důkaz a vyhlášení, že viník porušil společenskou smlouvu, a tím pádem že už není členem státu. A protože se za člena uznal, přinejmenším svým pobytem, musí z něj být vyloučen vyhoštěním jako porušovatel paktu, nebo smrtí jako veřejný nepřítel; takový nepřítel totiž není mravní osobou, nýbrž pouze člověkem, a pak válečné právo zahrnuje právo zabít poraženého.

Někdo řekne, že odsouzení zločince je zvláštní akt. Souhlas; a proto také toto odsouzení nenáleží suverénovi. Je to právo, které může udělit, nemůže je však vykonávat sám. Všechny mé myšlenky spolu drží, nemohu je však vyložit všechny najednou.

Ostatně četnost poprav je vždy znakem slabosti nebo lenosti vlády. Není ničemy, z něhož by se nedalo udělat něco dobrého. Právo usmrcovat, i pro výstrahu, máme jen vůči tomu, koho nelze zachovat bez nebezpečí.

Pokud jde o právo milosti, tedy osvobodit viníka od trestu uloženého zákonem a vyneseného soudcem, náleží jen tomu, kdo je nad soudcem i nad zákonem — totiž suverénovi. I jeho právo v této věci však není zcela jasné a případy, kdy se má uplatnit, jsou velmi vzácné. V dobře spravovaném státě je málo trestů, ne proto, že se uděluje mnoho milostí, nýbrž proto, že je málo zločinců. Množství zločinů zaručuje jejich beztrestnost, když stát upadá. Za Římské republiky se Senát ani konzulové nikdy nepokusili udělit milost; ani lid milost neuděloval, i když někdy odvolal svůj vlastní rozsudek. Časté milosti ohlašují, že zločin už jich brzy nebude potřebovat, a každý vidí, kam to vede. Cítím však, jak mi srdce protestuje a zadržuje mi pero; nechme

tyto otázky k projednání spravedlivému člověku, který neklesl a který by sám milost nikdy nepotřeboval.

CHAPITRE VI.

Kapitola šestá. — O zákonu.

Společenským paktem jsme politickému tělesu dali bytí a život: nyní jde o to, dát mu zákonodárstvím pohyb a vůli. Prvotní akt, kterým se toto těleso tvoří a sjednocuje, totiž ještě nic neurčuje z toho, co má dělat, aby se zachovalo.

Co je dobré a odpovídá řádu, je takové z povahy věcí a nezávisle na lidských úmluvách. Veškerá spravedlnost pochází od Boha, on jediný je jejím zdrojem; ale kdybychom ji dovedli přijímat tak zdaleka sesho-ra, nepotřebovali bychom vlády ani zákonů. Jistě, existuje univerzální spravedlnost vyplývající z pouhého rozumu; aby však byla mezi námi uznávána, musí být vzájemná. Posuzováno lidsky, bez přirozené sank-ce jsou zákony spravedlnosti mezi lidmi marné; dělají jen dobro niče-movi a zlo spravedlivému, když je tento dodržuje vůči všem, aniž by je kdokoli dodržoval vůči němu. Jsou tedy třeba úmluvy a zákony, které by spojily práva s povinnostmi a vrátily spravedlnost k jejímu před-mětu. Ve stavu přírody, kde je všechno společné, nic nedlužím těm, kterým jsem nic neslíbil; uznávám za patřící jinému jen to, co je mi k ničemu. Jinak je tomu ve stavu občanském, kde jsou všechna práva stanovena zákonem.

Co je tedy nakonec zákon? Dokud se budeme spokojovat s tím, že na toto slovo navazujeme jen představy metafyzické, budeme nadále rozvažovat, aniž bychom si rozuměli; a i když řekneme, co je zákon přírody, nebudeme tím lépe vědět, co je zákon státu.

Řekl jsem už, že neexistuje obecná vůle o nějakém zvláštním předmětu. Zvláštní předmět je buď ve státě, nebo mimo něj. Je-li mimo stát, vůle, která je mu cizí, není ve vztahu k němu obecná; a je-li tento předmět ve státě, je jeho součástí. Pak se mezi celkem a jeho částí tvoří vztah, který z nich dělá dvě oddělené bytosti: část je jednou, celek bez této části druhou. Celek bez části však není celkem, a dokud tento vztah trvá, není už celek, nýbrž dvě nerovné části; z toho plyne, že vůle jedné z nich není už obecná vůči druhé.

Avšak když celý lid rozhoduje o celém lidu, uvažuje jen o sobě; a utváří-li se tehdy nějaký vztah, je to vztah celého předmětu z jednoho hlediska k témuž celému předmětu z jiného hlediska, aniž by se celek dělil. Pak je látka, o níž se rozhoduje, obecná jako vůle, která rozhoduje. Tento akt nazývám zákonem.

Když říkám, že předmět zákonů je vždy obecný, myslím tím, že zákon uvažuje poddané v tělese a činy abstraktně, nikdy jednoho člověka jako jednotlivce ani jednotlivý čin. Zákon tak může ustanovit, že budou výsady, nemůže je však udělit jmenovitě nikomu; zákon může ustanovit několik tříd občanů, dokonce stanovit kvality, které dají právo těmto třídám, nemůže však jmenovat ty a ty, aby do nich byli přijati; může zřídit královskou vládu a dědickou posloupnost, nemůže však volit krále ani jmenovat královskou rodinu; jedním slovem, každá funkce vztahující se k jednotlivému předmětu nepatří zákonodárné moci.

V této představě se hned ukazuje, že se nemusíme ptát, komu přísluší dělat zákony, protože ty jsou akty obecné vůle; ani zda je Kníže nad zákony, protože je členem státu; ani zda může být zákon nespravedlivý, protože nikdo není nespravedlivý vůči sobě samému; ani jak jsme svobodní a zároveň podrobeni zákonům, protože zákony jsou jen zápisy našich vůlí.

Dále je vidět, že protože zákon spojuje obecnost vůle s obecností předmětu, to, co člověk — ať je kdokoli — nařizuje ze své hlavy, není

zákon; to, co nařizuje suverén o jednotlivém předmětu, také není zákon, nýbrž dekret; a není to akt svrchovanosti, nýbrž akt magistratury.

Nazývám tedy republikou každý stát řízený zákony, bez ohledu na formu správy; neboť jedině tam vládne veřejný zájem a věc veřejná něco znamená. Každá legitimní vláda je republikánská[1]. Vysvětlím dále, co je to vláda.

Zákony nejsou vlastně nic jiného než podmínky občanského sdružení. Lid, který se jim podrobuje, musí být i jejich původcem; náleží jen těm, kdo se sdružují, aby stanovili podmínky společnosti. Jak je však stanoví? Učiní to společnou dohodou, náhlým vnuknutím? Má politické těleso orgán, kterým by vyslovovalo své vůle? Kdo mu dá předvídavost nutnou k tomu, aby jejich akty formulovalo a předem vyhlásilo, nebo jak je vysloví v okamžiku potřeby? Jak by slepé množství, které často neví, co chce, protože zřídka ví, co je mu k dobrému, mohlo samo od sebe uskutečnit tak velký a tak obtížný podnik, jakým je systém zákonodárství? Lid chce vždy sám od sebe dobro, ale sám od sebe je nevidí vždy. Obecná vůle je vždy správná, úsudek, který ji vede, však není vždy osvícený. Je třeba mu věci ukázat tak, jak jsou, někdy tak, jak se mu mají jevit; ukázat mu dobrou cestu, kterou hledá; chránit ho před sváděním zvláštních vůlí; sblížit mu před očima místa a časy; vyvážit přitažlivost blízkých a hmatatelných výhod nebezpečím vzdálených a skrytých zel. Soukromníci vidí dobro, které odmítají; veřejnost chce dobro, které nevidí. Všichni stejnou měrou potřebují vůdce: jedny je třeba přinutit, aby přizpůsobili své vůle svému rozumu; druhé je třeba naučit poznat, co chtějí. Pak z veřejného osvícení vzniká ve společenském tělese spojení rozumu a vůle, z toho přesná součinnost částí, a konečně největší síla celku. Odtud vzniká potřeba Zákonodárce.

Poznámky autora

[1] Těmito slovy nerozumím pouze aristokracii nebo demokracii, ale obecně každou vládu řízenou obecnou vůlí, která je zákonem. Má-li být legitimní, nemusí vláda splývat se suverénem, musí však být jeho služebníkem: pak je i monarchie republikou. To se vyjasní v další knize.

CHAPITRE VII.

Kapitola sedmá. — O Zákonodárci.

K tomu, aby bylo možno objevit nejlepší pravidla společnosti, jaká se hodí pro národy, bylo by třeba vyšší inteligence, která by viděla všechny vášně lidí, aniž by sama některou prožívala; která by neměla s naší přirozeností žádnou souvislost a přitom ji znala do hloubky; jejíž štěstí by na nás nezáviselo, a která by se přesto rozhodla zabývat se tím naším; a konečně taková, která by si v průběhu času uchovala vzdálenou slávu a mohla by pracovat v jednom století a sklízet ovoce v jiném. K tomu, aby dávali zákony lidem, bylo by třeba Bohů.

Totéž uvažování, které Caligula vedl ze stránky faktů, Platón vedl ze stránky práva, aby vymezil člověka občanského nebo královského, kterého hledá ve své knize o vládě. Je-li však pravda, že velký Kníže je vzácný člověk, co teprve velký Zákonodárce? Ten první musí jen následovat vzor, který mu ten druhý předkládá. Druhý je mechanik, který vymýšlí stroj; první je jen dělník, který ho sestavuje a uvádí do chodu. Při zrodu společností, říká Montesquieu, jsou to náčelníci republik, kdo zřizuje instituci, a potom je to zase instituce, kdo tvoří náčelníky republik.

Kdo se odvažuje podniknout zřízení lidu, musí v sobě cítit schopnost takříkajíc změnit lidskou přirozenost; proměnit každého jedince, který je sám o sobě dokonalým a samotářským celkem, v část většího celku, od kterého tento jedinec jaksi přejímá svůj život a své bytí; pozměnit lidskou konstituci, aby ji posílil; nahradit částečnou a mravní

existencí tu fyzickou a nezávislou, kterou jsme všichni dostali od přírody. Je třeba, slovem, aby člověku vzal jeho vlastní síly a dal mu zato takové, které mu jsou cizí a kterých nemůže použít bez pomoci druhých. Čím více jsou tyto přirozené síly umrtveny a zrušeny, tím větší a trvalejší jsou síly získané, tím pevnější a dokonalejší je i instituce. Takže pokud každý občan není ničím a nemůže nic jiného než skrze všechny ostatní, a pokud síla získaná celkem rovná se součtu přirozených sil všech jedinců nebo ho převyšuje, lze říci, že zákonodárství dosáhlo nejvyššího stupně dokonalosti, jakého dosáhnout může.

Zákonodárce je ze všech hledisek mimořádnou osobou ve státě. Je takovou svým géniem, je takovou neméně i svým úkolem. Není to magistratura, není to svrchovanost. Tento úkol, který zakládá republiku, do jejího ústavního uspořádání nevstupuje: je to funkce zvláštní a vyšší, která nemá nic společného s lidskou vládou. Neboť pokud ten, kdo poroučí lidem, nesmí poroučet zákonům, pak ani ten, kdo poroučí zákonům, nesmí poroučet lidem; jinak by jeho zákony, služebníci jeho vášní, často pouze zvěčňovaly jeho nespravedlnosti, a nikdy by se nedalo zabránit tomu, aby zvláštní pohledy pozměnily posvátnost jeho díla.

Když Lykúrgos dával své vlasti zákony, začal tím, že se vzdal královské hodnosti. Byl zvyk většiny řeckých měst svěřovat zakládání svých zákonů cizincům. Moderní italské republiky tento zvyk často napodobovaly, i ta ženevská to učinila a bylo jí to k dobrému. Řím ve svém nejlepším věku viděl, jak se v jeho klíně znovu rodí všechny zločiny tyranie, a byl na pokraji zkázy, neboť spojil v týchž hlavách zákonodárnou autoritu a svrchovanou moc.

A přece ani sami Decemvirové si nikdy neosobovali právo prosadit jediný zákon pouze svou autoritou. „Nic z toho, co vám navrhujeme," říkali lidu, „nemůže projít jako zákon bez vašeho souhlasu. Římané, buďte sami tvůrci zákonů, které vám mají přinést štěstí."

Ten, kdo zákony sepisuje, tedy nemá, nebo nemá mít, žádné zákonodárné právo; a ani sám lid se, i kdyby chtěl, tohoto nepřenosného práva nemůže vzdát. Neboť podle základního paktu zavazuje jednotlivce jedině obecná vůle, a nikdy se nelze ujistit, že zvláštní vůle je v souladu s obecnou vůlí, dokud nebyla podrobena svobodnému hlasování lidu. Řekl jsem to už, ale není zbytečné to opakovat.

V díle zákonodárství se tak najednou najdou dvě věci, které se zdají neslučitelné: podnik přesahující lidské síly, a k jeho provedení autorita, která není ničím.

Jiná obtíž, která si zaslouží pozornost. Mudrci, kteří chtějí k prostým lidem mluvit svým jazykem místo jejich, se u nich nedočkají pochopení. A existuje tisíc druhů myšlenek, které je nemožné přeložit do řeči lidu. Příliš obecné pohledy i příliš vzdálené předměty jsou mimo jeho dosah; a každý jednotlivec, který si libuje jen v takovém plánu vlády, který se týká jeho zvláštního zájmu, těžko vidí výhody, které má získat ze stálých odříkání, jaká ukládají dobré zákony. Aby rodící se lid mohl ocenit zdravé zásady politiky a sledovat základní pravidla státního rozumu, muselo by se dít, že by se účinek stal příčinou; že by společenský duch, který má být dílem instituce, předsedal už samotnému zřízení instituce; a že by lidé byli před zákony tím, čím se mají stát jimi. Jelikož tedy Zákonodárce nemůže použít ani sílu, ani uvažování, je nutné, aby se obrátil k autoritě jiného řádu, která může vléct bez násilí a přesvědčit, aniž by přesvědčovala rozumově.

To bylo odjakživa, co otce národů nutilo uchýlit se k nebeskému zásahu a připsat Bohům svou vlastní moudrost, aby lid, podroben zákonům státu jako zákonům přírody a poznávající tutéž moc ve vzniku člověka i obce, poslouchal svobodně a snášel pokorně jho veřejné blaženosti.

Tento vznešený rozum, který se zvedá nad dosah prostých lidí, je ten, jehož rozhodnutí zákonodárce vkládá do úst nesmrtelných, aby autoritou božství vedl ty, které by lidská opatrnost nedokázala po-

hnout[1]. Nenáleží však každému, dávat Bohům mluvit, ani být uvěřen, když se prohlašuje za jejich tlumočníka. Velká duše Zákonodárce je skutečný zázrak, který musí jeho poslání doložit. Každý člověk může vyrýt kamenné desky, nebo si koupit věštbu, nebo předstírat tajné styky s nějakým božstvem, nebo vycvičit ptáka, aby mu šeptal do ucha, nebo najít jiné hrubé prostředky, jak udělat lidu dojem. Kdo bude umět jen tohle, může náhodou shromáždit houf pomatenců, ale nikdy nezaloží žádnou říši, a jeho výstřední dílo brzy s ním zahyne. Prázdné kejkle vytvářejí pouto přechodné; jen moudrost ho činí trvalým. Judaistický zákon, který stále trvá, nebo zákon Ismaelova syna, který už deset století řídí polovinu světa, oznamují ještě dnes velikost mužů, kteří je nadiktovali; a zatímco pyšná filozofie nebo slepý stranický duch v nich vidí jen šťastné podvodníky, pravý politik obdivuje v jejich zřízeních onoho velkého a mocného génia, který předsedá trvalým ustavením.

Z toho všeho však netřeba s Warburtonem vyvozovat, že politika a náboženství mají mezi námi společný předmět; jen že na počátku národů jedno slouží druhému jako nástroj.

CHAPITRE VIII.

Kapitola osmá. — O lidu.

Jako architekt dřív, než postaví velkou budovu, pozoruje a zkoumá půdu, aby viděl, zda unese její tíhu, tak moudrý zřizovatel nezačíná sepisováním dobrých zákonů samých, nýbrž napřed zkoumá, zda lid, pro který je určeny, je způsobilý je snést. Proto Platón odmítl dát zákony Arkáďanům a Kyrénským, protože věděl, že tyto dva národy jsou bohaté a nedokázaly by snášet rovnost. Proto na Krétě byly dobré zákony a špatní lidé — Minós byl totiž naučil kázni jen lid obtěžkaný neřestmi.

Tisíce národů zazářilo na zemi, které by nikdy nedokázaly snášet dobré zákony; a i ty, které by to byly svedly, měly po celou dobu svého trvání na to jen velmi krátký čas. Lidy jako lidé jsou poddajní jen ve svém mládí; stárnutím se stávají nepolepšitelnými. Jakmile se jednou obyčeje usadí a předsudky zakoření, je nebezpečný a marný podnik snažit se je reformovat. Lid nemůže ani snést, aby se mu sahalo na jeho neřesti za účelem jejich odstranění — podobně jako ti hloupí a zbabělí nemocní, kteří se roztřesou při pohledu na lékaře.

Není však vyloučeno — podobně jako některé nemoci převrátí lidem hlavu a vezmou jim vzpomínku na minulost —, aby se v dějinách států nenašly občas násilné epochy, kdy revoluce dělají s národy to, co jisté krize dělají s jednotlivci: hrůza z minulosti nahrazuje zapomnění, a stát, uchvácený občanskými válkami, se takříkajíc rodí znovu z popela a získává zpět mladickou sílu, vycházeje z náruče smrti. Taková

byla Sparta za Lykúrgova, taková byl Řím po Tarquiniovi; a takové byly mezi námi Nizozemsko a Švýcarsko po vyhnání tyranů.

Takové události jsou však vzácné; jsou to výjimky, jejichž důvod se vždycky nachází ve zvláštním zřízení toho výjimečného státu. Nemohou se ani stát dvakrát pro týž lid: dokud je lid pouze barbarský, dovede se osvobodit; nedokáže to však už tehdy, když je občanská pružina opotřebovaná. Pak ho nepokoje mohou zničit, aniž by ho revoluce mohly obnovit; a jakmile jsou jeho okovy rozbité, padá roztroušený a přestává existovat. Pak už potřebuje pána, ne osvoboditele. Svobodné národy, pamatujte si tuto zásadu: svobodu lze získat, ale nikdy ji nezískáte zpět.

Pro národy, stejně jako pro lidi, existuje věk zralosti, který je třeba vyčkat, než se jim uloží zákony; zralost národa však není vždy snadné rozpoznat, a předejdeme-li ji, dílo je zmařeno. Některý lid je ukázněn hned při zrodu, jiný není ani po deseti stoletích. Rusové nikdy nebudou skutečně civilizováni, protože byli civilizováni příliš brzy. Petr měl génia napodobovatelského; neměl pravého génia, toho, který tvoří a dělá všechno z ničeho. Některé věci, které udělal, byly dobré, většina nebyla na místě. Viděl, že jeho národ je barbarský; neviděl, že nebyl zralý pro civilizaci. Chtěl ho civilizovat tehdy, když ho bylo třeba spíš zocelit. Hned chtěl udělat z Rusů Němce a Angličany, zatímco bylo třeba začít tím, že z nich udělá Rusy; zabránil svým poddaným stát se někdy tím, čím by mohli být, tím, že je přesvědčil, že jsou tím, čím nejsou. Tak si francouzský Vychovatel formuje svého žáka tak, aby zazářil na chvíli v dětství, a pak nebyl nikdy ničím. Ruská říše bude chtít podmanit Evropu, a sama bude podmaněna. Tataři, její poddaní nebo sousedé, se stanou jejími pány a i našimi. Tato revoluce se mi zdá neomylná. Všichni králové Evropy pracují svorně na jejím urychlení.

CHAPITRE IX.

Kapitola devátá. — Pokračování.

Jako příroda dala meze postavě dobře stavěného člověka, přes které už dělá jen Obry nebo Trpaslíky, tak existují, s ohledem na nejlepší zřízení státu, meze rozsahu, který může mít, aby nebyl ani příliš velký na to, aby se dal dobře spravovat, ani příliš malý na to, aby se dokázal sám udržet. V každém politickém tělese je nějaké maximum síly, které už nemůže překročit, a od kterého se často oddaluje, čím více se zvětšuje. Čím se společenské pouto víc rozprostírá, tím víc se uvolňuje; a obecně je malý stát úměrně silnější než velký.

Tisíce důvodů tuto zásadu dokazují. Za prvé: správa se stává obtížnější ve velkých vzdálenostech, jako závaží se stává těžší na konci delší páky. Je také nákladnější, čím více se úrovní rozmnožuje; neboť každé město má nejprve svou správu, kterou platí lid, každý okres svou, znovu placenou lidem, pak každá provincie, pak velké guvernoráty, satrapie, místokrálovství, které je třeba vždy platit dráž, čím výš stoupáte, a vždy na účet nešťastného lidu; nakonec přichází nejvyšší správa, která drtí všechno. Tolik zátěží neustále vyčerpává poddané; místo aby byli pod všemi těmi různými řády lépe spravováni, jsou spravováni mnohem hůř, než kdyby nad nimi byla jen jedna. Jen stěží tak zbývají zdroje pro mimořádné případy, a když je třeba se k nim uchýlit, je stát vždy na pokraji své zkázy.

To není vše: vláda nejenže má méně síly a rychlosti, aby donutila zachovávat zákony, zabránila sužování, napravila zneužití a předešla

pobuřujícím podnikům, které se mohou dít na odlehlých místech; ale lid má také menší náklonnost ke svým náčelníkům, které nikdy nevidí, k vlasti, která je mu jako svět, a ke svým spoluobčanům, z nichž většina je mu cizí. Tytéž zákony se nemohou hodit tolika rozmanitým provinciím, které mají odlišné mravy, žijí v protikladných podnebích a nemohou snášet tutéž formu vlády. Odlišné zákony pak budí jen zmatek a chaos mezi národy, které, žijíce pod týmiž náčelníky a v neustálém styku, cestují nebo se sňatkem spojují mezi sebou, a podrobeni jiným zvyklostem nevědí nikdy, zda jim jejich dědictví skutečně náleží. Nadání je zakopáno, ctnosti neznámé, neřesti bez trestu v tom množství lidí, kteří si jsou navzájem neznámí a které sídlo nejvyšší správy shromažďuje na jednom místě. Náčelníci, zavalení záležitostmi, nevidí nic sami od sebe; úředníci spravují stát. A opatření, jaká je třeba učinit k zachování všeobecné autority, které se chce tolik vzdálených hodnostářů vyhnout nebo ji podvést, zabírají všechnu veřejnou péči, takže už žádná nezbývá pro blaho lidu, sotva jaká pro jeho obranu v případě potřeby; a tak těleso, které je příliš velké pro svou konstituci, se hroutí a hyne zdrceno vlastní vahou.

Z druhé strany si stát musí dát jistý základ, aby měl pevnost, aby odolal otřesům, které nutně prožije, a úsilím, k nimž bude přinucen, aby se udržel: všechny národy totiž mají jakousi odstředivou sílu, kterou neustále působí jeden proti druhému a snaží se zvětšit se na účet svých sousedů, jako Descartesovy víry. Slabí tak riskují, že budou brzy pohlceni, a nikdo se jen stěží může zachovat jinak, než že se se všemi ostatními postaví do jakési rovnováhy, která činí tlak všude přibližně stejným.

Z toho je vidět, že existují důvody k rozšiřování i důvody ke zužování, a není to nejmenším nadáním politika, nalézt mezi oběma poměr nejvýhodnější pro zachování státu. Lze obecně říci, že první důvody, protože jsou pouze vnější a relativní, musejí být podřízeny druhým, které jsou vnitřní a absolutní. Zdravá a silná konstituce je první věc,

kterou je třeba hledat, a víc se má počítat se silou, která se rodí z dobré vlády, než se zdroji, jaké poskytuje velké území.

Ostatně bývaly i státy tak uspořádané, že nutnost dobývání vstupovala přímo do jejich konstituce, a že aby se udržely, byly nuceny neustále se zvětšovat. Snad se té šťastné nutnosti velmi těšily, i když jim spolu s hranicí jejich velikosti ukazovala nevyhnutelný okamžik jejich pádu.

CHAPITRE X.

Kapitola desátá. — Pokračování.

Politické těleso lze měřit dvěma způsoby: podle rozlohy území a podle počtu lidu; a mezi oběma těmito měřítky je vhodný poměr k tomu, aby stát dostal svou pravou velikost. Lidé tvoří stát a půda živí lidi; tento poměr tedy spočívá v tom, že země stačí k uživení svých obyvatel, a že je tolik obyvatel, kolik jich země dokáže uživit. V tomto poměru je maximum síly daného počtu lidí. Je-li totiž půdy nazbyt, je její ochrana nákladná, obdělávání nedostatečné, produkce nadbytečná — to je nejbližší příčina obranných válek. Není-li jí dost, stát je kvůli doplnění vydán na milost svých sousedů — to je nejbližší příčina válek útočných. Každý lid, který má podle své polohy jen volbu mezi obchodem nebo válkou, je sám o sobě slabý; závisí na svých sousedech, závisí na událostech; má jen nejistou a krátkou existenci. Podmaní, a změní svou situaci; nebo bude podmaněn a nebude ničím. Zachovat svobodu může jen díky malosti nebo velkosti.

Nelze dát v číslech pevný poměr mezi rozlohou země a počtem lidí, kteří si navzájem postačují, a to kvůli rozdílům v kvalitě půdy, ve stupních její úrodnosti, v povaze jejích produktů, ve vlivu podnebí, i kvůli rozdílům, které jsou vidět v temperamentech lidí, kteří ji obývají: někteří spotřebují málo na úrodné zemi, jiní mnoho na nevděčné půdě. Je také třeba brát v úvahu větší nebo menší plodnost žen, to, co může země mít víc nebo míň příznivého pro obyvatelstvo, i množství, v jakém zákonodárce může doufat, že svými zřízeními přispěje — tak-

že se nemá opírat ve svém úsudku o to, co vidí, nýbrž o to, co předvídá, a nemá se zastavovat tolik u současného stavu obyvatelstva jako u toho, k němuž přirozeně dojde. Konečně, existuje tisíc příležitostí, kdy zvláštní okolnosti místa vyžadují nebo dovolují, aby se bralo víc půdy, než se zdá nutné. Tak se bude rozšiřovat víc v horské zemi, kde přirozené plody — totiž lesy a pastviny — vyžadují méně práce, kde zkušenost učí, že ženy jsou plodnější než v rovinách, a kde velká nakloněná plocha dává jen malou horizontální základnu, jediná ta se počítá pro vegetaci. Naopak lze se zúžit u mořského pobřeží, i na skalách a téměř neúrodných píscích, protože rybolov tam může do značné míry nahradit plody země, protože lidé musejí být pohromadě víc, aby odrazili piráty, a protože se země ostatně snadněji zbavuje přebytečných obyvatel koloniemi.

K těmto podmínkám, které umožňují zřídit lid, je třeba přidat ještě jednu, která nedokáže nahradit žádnou jinou, ale bez níž jsou všechny ostatní marné: aby se žilo v hojnosti a míru. Doba, kdy se stát zřizuje, je totiž jako doba, kdy se formuje prapor, okamžikem, kdy je těleso nejméně schopné odporu a nejsnáze zničitelné. Lépe by se odolávalo v naprostém chaosu, než v okamžiku kvašení, kdy se každý zaobírá svým postavením, nikoli nebezpečím. Nastane-li v této kritické době válka, hladomor nebo vzbouření, stát je nevyhnutelně svržen.

Není sice vyloučeno, že se mnohé vlády zakládají během těchto bouří; ale pak jsou to právě ony vlády, které stát ničí. Uzurpátoři přivádějí nebo si vybírají vždycky tyto doby zmatku, aby pod vlivem veřejné hrůzy prošly ničivé zákony, které by lid nikdy nepřijal, kdyby byl při smyslech. Volba okamžiku ustavení je jeden z nejbezpečnějších znaků, podle nichž lze rozpoznat dílo Zákonodárce od díla Tyrana.

Jaký lid je tedy způsobilý pro zákonodárství? Takový, který, byv již spojen pouty původu, zájmu nebo úmluvy, dosud na sebe nevzal pravé jho zákonů; který nemá hluboko zakořeněné zvyklosti ani pověry; který se nebojí, že ho zasáhne náhlý vpád, a který, aniž se vměšuje do

sporů svých sousedů, může sám odolat každému z nich, nebo si pomoci jedním k odražení druhého; takový, jehož každý člen může být všem znám, a kde není nikdo nucen uložit člověku větší břemeno, než jaké člověk unese; takový, který se obejde bez ostatních národů a bez něhož se obejde každý jiný národ[1]; takový, který není ani bohatý ani chudý a může si sám vystačit; a konečně takový, který spojuje pevnost starého národa s poddajností nového. Co dílo zákonodárství činí obtížným, je méně to, co je třeba zavést, než to, co je třeba zbourat; a co dělá úspěch tak vzácným, je nemožnost nalézt prostotu přírody spojenou s potřebami společnosti. Všechny tyto podmínky, pravda, nalezneme jen stěží pohromadě. Taky vidíme málo dobře zřízených států.

V Evropě je ještě jedna země schopná zákonodárství: Korsika. Odvaha a vytrvalost, s jakou si tento statečný lid dokázal získat zpět svou svobodu a bránit ji, by si zasloužily, aby ho nějaký moudrý muž naučil ji zachovat. Mám jisté tušení, že jednoho dne tento malý Ostrov Evropu překvapí.

CHAPITRE XI.

Kapitola jedenáctá. — O různých systémech zákonodárství.

Pokud se ptáme, v čem přesně spočívá největší dobro všech, které má být cílem každého systému zákonodárství, zjistíme, že se omezuje na tyto dva hlavní předměty: svobodu a rovnost. Svobodu proto, že každá zvláštní závislost znamená ztrátu síly pro těleso státu; rovnost proto, že svoboda bez ní nemůže trvat.

Řekl jsem už, co je občanská svoboda; pokud jde o rovnost, nesmíme tím slovem rozumět, že by stupně moci a bohatství měly být absolutně stejné, nýbrž že pokud jde o moc, bude nedosažitelná veškerému násilí a bude vykonávána jen z titulu hodnosti a zákonů; a pokud jde o bohatství, že žádný občan nebude tak zámožný, aby si mohl koupit jiného, a žádný tak chudý, aby byl nucen se prodat. To předpokládá na straně velkých umírněnost v majetku a vlivu, a na straně malých umírněnost v lakotě a chtivosti.

Tato rovnost, říkají, je spekulativní chimérou, která v praxi nemůže existovat. Je-li však zneužití nevyhnutelné, plyne z toho, že se nemá alespoň omezovat? Právě proto, že síla věcí má vždy sklon rovnost ničit, musí mít síla zákonodárství vždy sklon ji udržovat.

Tyto obecné cíle každé dobré instituce však v každé zemi musejí být upraveny podle vztahů, které vznikají jak z místní polohy, tak z povahy obyvatel; a z těchto vztahů je nutné každému národu určit

zvláštní systém institucí, který by byl nejlepší — ne snad sám o sobě, ale pro stát, pro který je určen. Je například půda neúrodná a sterilní, nebo země pro obyvatele příliš těsná? Obraťte se k průmyslu a řemeslům, jejichž produkty budete směňovat za zboží, které vám chybí. Naopak, zabýváte se bohatými rovinami a úrodnými svahy? V dobré půdě chybí obyvatelé? Věnujte veškerou péči zemědělství, které lidi množí, a odežeňte řemesla, která by jen dokončila odlidňování země tím, že by shromažďovala v několika bodech území těch pár obyvatel, které země má[2]. Máte rozlehlá a pohodlná pobřeží? Pokryjte moře loděmi, pěstujte obchod a plavbu; budete mít brilantní a krátkou existenci. Omývá moře vaše pobřeží jen téměř nedostupnými skalami? Zůstaňte barbary a ichtyofágy; budete žít klidněji, snad lépe, a jistě šťastněji. Jedním slovem, kromě zásad společných všem obsahuje každý Lid v sobě nějakou příčinu, která je zvláštním způsobem řídí a činí jeho zákonodárství vlastním jen jemu. Tak kdysi Hebrejové a nedávno Arabové měli za hlavní předmět náboženství, Athéňané vzdělanost, Kartágo a Tyros obchod, Rhodos námořnictví, Sparta válku a Řím ctnost. Autor Ducha zákonů ukázal v množství příkladů, jakým uměním zákonodárce řídí instituci k těmto cílům.

Co činí ústavu státu skutečně pevnou a trvalou, je to, když jsou vhodnosti dodržovány tak, aby přirozené vztahy a zákony padaly vždy spolu na tytéž body, a aby zákony pouze zajišťovaly, doprovázely a opravovaly vztahy. Pokud se však Zákonodárce ve svém předmětu zmýlí a vezme jinou zásadu, než ta, která se rodí z povahy věcí — jedna by vedla k otroctví, druhá ke svobodě, jedna k bohatství, druhá k obyvatelstvu, jedna k míru, druhá k dobývání —, uvidíme, jak zákony nepostřehnutelně slábnou, konstituce se mění, a stát nepřestane být rozbouřen, dokud není zničen nebo změněn, a dokud nepřemožitelná příroda nepřevezme zpět svou vládu.

CHAPITRE XII.

Kapitola dvanáctá. — Rozdělení zákonů.

Aby bylo možné uspořádat celek, nebo dát věci veřejné nejlepší možnou formu, je třeba uvažovat o různých vztazích. Za prvé: působení celého tělesa jednajícího samo na sebe — totiž vztah celku k celku, nebo suveréna ke státu. Tento vztah je složen ze vztahů mezičlánků, jak uvidíme dále.

Zákony, které tento vztah upravují, nesou jméno politických zákonů, a nazývají se i zákony základními, ne bez důvodu, jsou-li tyto zákony moudré. Je-li totiž v každém státě jen jeden dobrý způsob, jak ho uspořádat, musí ho národ, který jej nalezl, zachovávat. Je-li však zavedený řád špatný, proč bychom pokládali za základní zákony, které brání tomu, aby byl dobrý? Ostatně, v každém případě je lid vždy pánem toho, aby své zákony měnil, i ty nejlepší; neboť pokud se mu zlíbí ublížit si sám, kdo má právo mu v tom bránit?

Druhý vztah je vztah členů mezi sebou nebo s celým tělesem; a tento vztah má být v prvním ohledu tak malý a v druhém tak velký, jak je to jen možné. Takže každý občan je v naprosté nezávislosti na všech ostatních, a v nadměrné závislosti na obci. To se vždycky děje stejnými prostředky, neboť jedině síla státu dává svobodu jeho členům. Z tohoto druhého vztahu se rodí zákony občanské.

Dá se uvažovat o třetím druhu vztahu mezi člověkem a zákonem — totiž o vztahu neposlušnosti k trestu. Tento vztah dává vzniknout

trestním zákonům, které jsou v jádru méně zvláštním druhem zákonů než sankcí všech ostatních.

K těmto třem druhům zákonů se připojuje čtvrtý, nejdůležitější ze všech, který se nevrývá ani do mramoru, ani do kovu, nýbrž do srdcí občanů; který tvoří skutečnou konstituci státu; který každý den nabývá nových sil; který, když ostatní zákony stárnou nebo zanikají, je obnovuje nebo doplňuje; udržuje lid v duchu jeho zřízení a nepostřehnutelně nahrazuje sílu zvyku silou autority. Mluvím o mravech, o zvycích, a především o veřejném mínění; části neznámé našim politikům, ale na které závisí úspěch všech ostatních; části, kterou se velký Zákonodárce zabývá v tajnosti, zatímco se zdá, že se omezuje jen na zvláštní nařízení, která jsou pouhým obloukem klenby, jejíž skutečnou klenoční Klenici tvoří, byť pomaleji rostoucí, mravy.

Mezi těmito různými třídami jsou pro můj předmět významné jen politické zákony, které tvoří formu Vlády.

Poznámky autora

[1] „Vskutku," říká Macchiavelli, „nikdy nebyl u žádného lidu žádný mimořádný zákonodárce, který by se neuchýlil k Bohu, protože jinak by jeho zákony nebyly přijaty. Je tolik dobrých věcí, které moudrý zná, ale které v sobě nemají dostatečně zjevných důvodů, aby přesvědčily druhé." *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*, kn. I, kap. XI.

[2] „Každá odvětví zahraničního obchodu," říká markýz d'Argenson, „nedává království v obecném smyslu jen klamnou výhodu; může obohatit několik soukromníků, byť i několik měst, ale celý národ z toho nic nezíská, a lid z toho nic nemá."

(V pozdější poznámce Rousseau říká: lid, který se bez jiných obejde a bez něhož se jiní obejdou, je sotva mimo nebezpečí; sousedé by ho buď chtěli ovládnout, nebo si k němu najít přístup, jak to předvídal Platón: *Zákony*, kn. IV.)

LIVRE III.

Než budeme mluvit o různých formách vlády, pokusme se ustálit přesný význam tohoto slova, který dosud nebyl příliš dobře vysvětlen.

CHAPITRE I.

Kapitola první. — O vládě obecně.

Upozorňuji čtenáře, že tato kapitola musí být čtena uváženě, a že nedokážu být srozumitelný tomu, kdo nechce být pozorný.

Každé svobodné jednání má dvě příčiny, které se podílejí na jeho vzniku: jednu mravní, totiž vůli, která akt určuje, a druhou fyzickou, totiž moc, která ho vykonává. Když kráčím k nějakému předmětu, musí nejprve chtít tam jít; za druhé je nutné, aby mě tam přenesly moje nohy. Chce-li ochrnutý běžet, nebo chce-li čilý muž nehýbat se, oba zůstanou na místě. Politické těleso má tytéž pohnutky; i v něm se rozlišuje síla a vůle. Vůle pod jménem zákonodárné moci, síla pod jménem výkonné moci. Nic se v něm neděje, ani se dít nemá, bez jejich součinnosti.

Viděli jsme, že zákonodárná moc patří lidu a nemůže patřit nikomu jinému. Je snadné naopak vidět, podle výše stanovených zásad, že výkonná moc nemůže patřit obecenství jakožto Zákonodárci či Suverénovi; tato moc totiž spočívá jen ve zvláštních aktech, které nespadají pod zákon, a tedy ani pod suveréna, jehož všechny akty mohou být pouze zákony.

Veřejná síla tedy potřebuje svého vlastního činitele, který by ji sjednocoval a uváděl v chod podle pokynů obecné vůle, který by sloužil ke sdělování mezi státem a suverénem, který by jaksi vykonával ve veřejné osobě to, co v člověku vykonává spojení duše a těla. To je ve státě

důvod existence vlády, nesprávně směšované se suverénem, jehož je jen služebníkem.

Co je tedy vláda? Zprostředkující těleso ustanovené mezi poddanými a suverénem k jejich vzájemnému dorozumění, pověřené výkonem zákonů a udržováním svobody, jak občanské, tak politické.

Členové tohoto tělesa se nazývají magistráty nebo králi, čili guvernéry, a celé těleso nese jméno Kníže. Ti, kdo tvrdí, že akt, kterým se lid podrobuje náčelníkům, není smlouva, mají velkou pravdu. Je to naprosto jen zmocnění, zaměstnání, v němž jako prostí úředníci suverénova vykonávají jeho jménem moc, jejímiž správci je on učinil; moc, kterou on může omezit, upravit nebo odebrat, kdykoli se mu zlíbí; zcizení takového práva je totiž neslučitelné s povahou společenského tělesa a odporuje účelu sdružení.

Nazývám tedy vládou nebo nejvyšší správou legitimní výkon výkonné moci, a Knížetem nebo magistrátem muže nebo těleso pověřené touto správou.

Právě ve vládě jsou síly zprostředkující, jejichž vztahy skládají vztah celku k celku, čili suveréna ke státu. Lze zobrazit tento poslední vztah jako vztah krajních členů spojité úměrnosti, jejíž prostřední úměrou je vláda. Vláda přijímá od suveréna rozkazy, které předává lidu, a aby byl stát v dobré rovnováze, je třeba, aby při všech vyvážení byla rovnost mezi součinem či mocí vlády braným sám o sobě a součinem či mocí občanů, kteří jsou suverény na jedné straně a poddanými na druhé.

Mimoto nelze změnit žádný ze tří členů, aniž by se v okamžiku rozpadl poměr. Pokud chce suverén vládnout, nebo chce-li magistrát dávat zákony, nebo odmítnou-li poddaní poslouchat, nastává místo řádu zmatek, síla a vůle už nejednají souladně, a rozložený stát upadá do despotismu nebo anarchie. A konečně, jelikož mezi každou dvojicí vztahů je jen jedna úměrná střední hodnota, je také v jednom státě možná jen jedna dobrá vláda. Protože však tisíce událostí mohou mě-

nit vztahy lidu, nejenže různé vlády mohou být dobré pro různé národy, ale i pro týž národ v různých dobách.

Abychom se pokusili dát představu o různých vztazích, které mohou mezi těmito dvěma krajními členy panovat, vezmu za příklad počet lidu, protože je to vztah snáze vyjádřitelný.

Předpokládejme, že stát je složen z deseti tisíc občanů. Suveréna lze posuzovat jen kolektivně a v tělese; každou soukromou osobu lze však jako poddaného posuzovat jako jednotlivce. Suverén se tedy má k poddanému jako deset tisíc k jedné, totiž: každý člen státu má svým podílem na svrchované autoritě jen desetitisícinu, i když je této autoritě podroben celý. Pokud by se lid skládal ze sta tisíc lidí, stav poddaných se nezmění a každý nese stejně celou vládu zákonů, zatímco jeho hlas, zmenšený na stotisícinu, má desetkrát menší vliv na jejich sepisování. Když tedy poddaný zůstává vždy jednou jednotkou, poměr suveréna k němu roste s počtem občanů. Z toho plyne, že čím více se stát zvětšuje, tím více se zmenšuje svoboda.

Když říkám, že se poměr zvětšuje, mám tím na mysli, že se vzdaluje od rovnosti. Čím větší je tedy ten poměr v geometrickém smyslu, tím menší je ve smyslu obecném; v prvním se poměr podle množství měří exponentem, v druhém se podle totožnosti posuzuje podobností.

A čím méně se zvláštní vůle shodují s obecnou vůlí, tedy mravy se zákony, tím větší musí být síla potlačovací. Vláda tedy musí být poměrně silnější, čím je lid početnější, aby byla dobrá.

Z druhé strany, zvětšení státu dává správcům veřejné autority více pokušení a prostředků k zneužití své moci; čím více síly musí mít vláda, aby udržela lid na uzdě, tím více síly musí mít suverén na druhé straně, aby udržel na uzdě vládu. Nemluvím zde o síle absolutní, nýbrž o síle relativní různých částí státu.

Z tohoto dvojího vztahu plyne, že spojitá úměrnost mezi suverénem, Knížetem a lidem není libovolnou myšlenkou, nýbrž nutným důsledkem povahy politického tělesa. Dále z toho plyne, že protože je

jeden z krajních členů — totiž lid jako poddaný — pevný a představován jednotkou, pokaždé, když se zdvojený poměr zvětší nebo zmenší, zvětšuje nebo zmenšuje se podobně i poměr jednoduchý, a prostřední člen se tedy mění. Z toho je vidět, že neexistuje jediná a absolutní konstituce vlády, nýbrž že může být tolik vlád odlišných povahou, kolik je států odlišných velikostí.

Pokud by někdo zesměšňoval tento systém a říkal, že k nalezení té úměrné střední hodnoty a vytvoření tělesa vlády stačí podle mě vzít druhou odmocninu z počtu lidu, odpověděl bych, že beru tento počet jen za příklad, že vztahy, o nichž mluvím, se neměří jen počtem lidí, nýbrž obecně množstvím jednání, které se skládá z mnoha příčin; že si ostatně, pokud si na okamžik vypůjčuji k vyjádření v menším počtu slov pojmy z geometrie, nejsem nevědom toho, že geometrická přesnost nemá v mravních veličinách místo.

Vláda je v malém to, co politické těleso, které ji obsahuje, v poveliké. Je to mravní osoba nadaná jistými schopnostmi, aktivní jako suverén, pasivní jako stát, a lze ji rozložit na další podobné vztahy, z nichž následně vzniká nový poměr, pak ještě jiný uvnitř tohoto, podle stupňů tribunálů, až dojdeme k nedělitelnému prostřednímu členu, totiž k jednomu nejvyššímu náčelníku či magistrátu, kterého si lze představit uprostřed této řady jako jednotku mezi řadou zlomků a řadou čísel.

Nenechme se zaplést do tohoto rozmnožování členů; spokojme se s tím, že budeme vládu brát jako nové těleso ve státě, odlišné od lidu i od suveréna, a prostřednické mezi oběma.

Mezi těmi dvěma tělesy je ten podstatný rozdíl, že stát existuje sám o sobě, kdežto vláda existuje jen díky suverénovi. Vládnoucí vůle Knížete není a nemá být nic jiného než obecná vůle neboli zákon, jeho síla je jen veřejná síla v něm soustředěná. Jakmile chce ze sebe sama vyvodit nějaký absolutní a nezávislý akt, pouto celku začíná slabnout. Kdyby se nakonec stalo, že by Kníže měl zvláštní vůli činnější než vůli su-

veréna a užíval k poslouchání této zvláštní vůle veřejnou sílu, kterou má v rukou, takže by byli takříkajíc dva suveréni, jeden právní a druhý fakticky, společenská jednota by se v okamžiku rozplynula a politické těleso by se rozpadlo.

Aby však mělo těleso vlády existenci a skutečný život, který ho odlišuje od tělesa státu, aby všichni jeho členové mohli jednat souladně a odpovídat účelu, pro který je ustaveno, musí mít své zvláštní já, společnou citlivost všech členů, vlastní sílu a vůli, které tíhnou k jeho zachování. Taková zvláštní existence předpokládá shromáždění, rady, moc rozhodovat a usnášet se, práva, tituly, výsady, které patří výlučně Knížeti a činí postavení magistráta ctihodnějším v míře, v jaké je obtížnější. Obtíže jsou v tom, jak uspořádat v celku to podřízené celé těleso tak, aby zpevňováním svého nenarušovalo konstituci obecnou, aby vždy odlišovalo svou zvláštní sílu, určenou pro vlastní zachování, od veřejné síly určené pro zachování státu, a aby — jedním slovem — bylo vždy připraveno obětovat vládu lidu, a nikoli lid vládě.

Ostatně, i když je umělé těleso vlády dílem jiného umělého tělesa, a i když má jaksi jen život vypůjčený a podřízený, nebrání to tomu, aby mohlo jednat s větší nebo menší silou či rychlostí, těšit se takříkajíc zdraví více či méně robustnímu. A konečně, aniž by se přímo odchylovalo od cíle svého zřízení, může se od něj víc či méně vzdálit, podle způsobu, jakým je zřízeno.

Ze všech těchto rozdílů se rodí různé vztahy, které vláda musí mít k tělesu státu, podle náhodných a zvláštních vztahů, jimiž je tentýž stát pozměněn. Vždyť i vláda sama o sobě nejlepší se stane nejvadnější, pokud její vztahy nejsou upraveny podle vad politického tělesa, k němuž patří.

CHAPITRE II.

Kapitola druhá. — O zásadě, která vytváří různé formy vlády.

Pro vyložení obecné příčiny těchto rozdílů je třeba rozlišit zde Knížete a vládu, jako jsem výše rozlišil stát a suveréna.

Těleso magistrátu může být složeno z většího nebo menšího počtu členů. Řekli jsme, že poměr suveréna k poddaným je tím větší, čím je lid početnější; a zjevnou analogií lze totéž říci o vládě vzhledem k magistrátům.

A protože celková síla vlády, která je vždy silou státu, se nemění, plyne z toho, že čím více této síly používá na své vlastní členy, tím méně jí zbývá na působení na celý lid.

Čím jsou tedy magistráti početnější, tím je vláda slabší. Protože je tato zásada základní, pokusme se ji co nejlépe objasnit.

V osobě magistráta můžeme rozlišit tři podstatně odlišné vůle. Za prvé: vlastní vůli jednotlivce, která směřuje jen k jeho vlastnímu prospěchu; za druhé: společnou vůli magistrátů, která se vztahuje výhradně k prospěchu Knížete, a kterou lze nazvat vůlí tělesa — ta je obecná vůči vládě a zvláštní vůči státu, jehož je vláda součástí; za třetí: vůli lidu neboli vůli svrchovanou, která je obecná jak vůči státu uvažovanému jako celek, tak vůči vládě uvažované jako část celku.

V dokonalé zákonné soustavě by měla být zvláštní či jednotlivá vůle nulová, vůle tělesa vlastní vládě velmi podřízená, a tedy obecná či svr-

chovaná vůle vždy vládnoucí a jediné pravidlo všech ostatních.

V přirozeném pořádku je tomu však opačně: tyto různé vůle se stávají činnějšími podle toho, jak se soustřeďují. Obecná vůle je tedy vždy nejslabší, vůle tělesa má druhé místo, a zvláštní vůle první ze všech. Ve vládě je tedy každý člen nejprve sám sebou, pak magistrátem a pak občanem. Postup přesně opačný tomu, který vyžaduje společenský řád.

Předpokládejme tedy: celá vláda je v rukou jediného muže. Zde jsou zvláštní vůle a vůle tělesa dokonale spojeny, a tedy ta druhá v nejvyšší míře intenzity, jakou může mít. Protože je však na stupni vůle závislé používání síly, a protože absolutní síla vlády se nemění, plyne z toho, že nejčinnější z vlád je ta jediného muže.

Spojme naopak vládu se zákonodárnou autoritou; udělejme z suveréna Knížete a ze všech občanů stejný počet magistrátů. Pak se vůle tělesa, splývající s obecnou vůlí, nebude mít větší činnost než ona a ponechá zvláštní vůli v celé její síle. Vláda tedy, při stále stejné absolutní síle, bude ve svém minimu relativní síly čili činnosti.

Tyto vztahy jsou nesporné a další úvahy je potvrzují. Vidíme například, že každý magistrát je ve svém tělese činnější než každý občan ve svém, a že tedy zvláštní vůle má mnohem větší vliv na akty vlády než na akty suveréna; neboť každý magistrát je skoro vždy pověřen nějakou funkcí vlády, zatímco každý občan sám o sobě nemá žádnou funkci svrchovanosti. Mimoto, čím se stát rozpíná, tím více roste jeho skutečná síla, i když neroste v poměru k jeho rozloze; stát však zůstává týž, i když se magistráti rozmnožují, vláda tím nezískává větší skutečnou sílu, protože tato síla je silou státu, jehož měřítko je vždy stejné. Relativní síla neboli činnost vlády tedy klesá, aniž by mohla růst její absolutní či skutečná síla.

Je také jisté, že vyřizování věcí se zpomaluje tím, že je jimi pověřeno víc lidí; že nechávaje příliš mnoho opatrnosti nedáváme dost štěstěně,

že necháváme uniknout příležitost, a že nadměrným rozvažováním často přicházíme o plody toho rozvažování.

Právě jsem dokázal, že vláda ochabuje, jak se magistráti rozmnožují, a předtím jsem dokázal, že čím je lid početnější, tím více musí růst síla potlačovací. Z toho plyne, že poměr magistrátů k vládě musí být opačný než poměr poddaných k suverénovi, totiž: čím více se stát rozšiřuje, tím více se musí vláda zužovat, takže počet náčelníků klesá v poměru k růstu lidu.

Ostatně zde mluvím jen o relativní síle vlády, nikoli o její správnosti; naopak, čím více je magistrátů, tím více se vůle tělesa blíží obecné vůli, zatímco pod jediným magistrátem je tatáž vůle tělesa, jak jsem řekl, jen vůle zvláštní. Tak se na jedné straně ztrácí to, co lze získat na druhé, a umění Zákonodárce je dokázat určit bod, v němž se síla a vůle vlády — jsouce vždy ve vzájemném poměru — kombinují ve vztahu nejvýhodnějším pro stát.

CHAPITRE III.

Kapitola třetí. — Rozdělení vlád.

V předchozí kapitole bylo vidět, proč se různé druhy či formy vlád rozlišují podle počtu členů, kteří je skládají; zbývá v této kapitole ukázat, jak se toto rozdělení provádí.

Suverén může za prvé svěřit vládu celému lidu nebo jeho většině, takže bude více občanů-magistrátů než občanů prostých soukromníků. Této formě vlády se dává jméno Demokracie.

Nebo může vládu zúžit do rukou malého počtu, takže bude více prostých občanů než magistrátů, a tato forma nese jméno Aristokracie.

A konečně může vládu soustředit do rukou jediného magistrátu, od něhož mají všichni ostatní svou moc. Tato třetí forma je nejběžnější a nazývá se Monarchie neboli královská vláda.

Je třeba poznamenat, že všechny tyto formy, nebo alespoň první dvě, připouštějí stupně a mají dokonce dost velké rozpětí. Demokracie totiž může obsáhnout celý lid, nebo se zúžit až na polovinu. Aristokracie se zase může z poloviny lidu zúžit až na neurčitě malý počet. I královská hodnost připouští jisté dělení. Sparta měla podle své konstituce stále dva Krále, a v Římské říši bylo vidět až osm Císařů najednou, aniž by se dalo říci, že by Říše byla rozdělena. Tak existuje bod, kde se každá forma vlády stýká s následující; a je vidět, že pod třemi pouhými označeními je vláda ve skutečnosti schopna tolika různých forem, kolik má stát Občanů.

A ještě víc: tato táž vláda se může v jistých ohledech rozdělit do dalších částí, kdy je jedna spravována jedním způsobem a druhá jiným, takže z těchto tří základních forem kombinovaných může vzejít množství smíšených forem, z nichž každá je násobitelná všemi jednoduchými formami.

Odedávna se mnoho hádá o nejlepší formě vlády, aniž by se uvážilo, že každá z nich je nejlepší v jistých případech a nejhorší v jiných.

Pokud má v různých státech být počet nejvyšších magistrátů v obráceném poměru k počtu občanů, plyne z toho, že obecně se demokratická vláda hodí pro malé státy, aristokratická pro střední a monarchická pro velké. Toto pravidlo plyne přímo ze zásady; ale jak sečíst množství okolností, které mohou tvořit výjimky?

CHAPITRE IV.

Kapitola čtvrtá. — O demokracii.

Kdo tvoří zákon, ví lépe než kdokoli jiný, jak má být vykonáván a vykládán. Zdá se tedy, že nemůžeme mít lepší konstituci než takovou, v níž je výkonná moc spojena se zákonodárnou. Jenže právě to činí tuto vládu v jistých ohledech nedostatečnou: věci, které by měly být rozlišeny, rozlišeny nejsou, a Kníže se suverénem, jsouce jen jednou a toutéž osobou, tvoří takříkajíc vládu bez vlády.

Není dobře, aby ten, kdo tvoří zákony, je vykonával, ani aby těleso lidu odvracelo svou pozornost od obecných pohledů a věnovalo ji zvláštním předmětům. Nic není nebezpečnější než vliv soukromých zájmů ve veřejných záležitostech; a zneužití zákonů vládou je menší zlo než zkaženost Zákonodárce, nevyhnutelný důsledek zvláštních pohledů. Když se pak stát ve své podstatě pozmění, stává se každá reforma nemožná. Lid, který by nikdy nezneužíval vlády, by nezneužíval ani nezávislosti; lid, který by vždy dobře vládl, by nepotřeboval být ovládán.

Vezmeme-li ten pojem v přísném slova smyslu, nikdy neexistovala skutečná demokracie a nikdy existovat nebude. Je proti přirozenému řádu, aby velký počet vládl a malý byl ovládán. Nelze si představit, že by lid zůstal nepřetržitě shromážděn, aby se zabýval veřejnými záležitostmi; a je snadno vidět, že nemůže kvůli tomu zřizovat komise, aniž by se forma správy nezměnila.

Vskutku, mohu snad položit jako zásadu, že když jsou funkce vlády rozděleny mezi několik tribunálů, méně početné dříve či později získají větší autoritu — už jen pro snadnost vyřizování věcí, která je k ní přirozeně vede.

Mimoto, kolik věcí, které se obtížně dávají dohromady, taková vláda nepředpokládá? Za prvé velmi malý stát, kde se lid dá snadno shromáždit a kde každý občan může snadno znát všechny ostatní; za druhé velkou prostotu mravů, která předejde množství záležitostí a trnité diskuse; dále hodně rovnosti v postavení i v majetku, bez níž rovnost v právech a autoritě nemůže dlouho trvat; a konečně málo nebo žádný přepych. Buď je totiž přepych důsledkem bohatství, nebo ho činí nezbytným; kazí najednou boháče i chudáka, jednoho vlastněním, druhého chtivostí; prodává vlast změkčilosti a marnivosti; bere státu všechny jeho občany, aby je zotročil jedny druhým a všechny veřejnému mínění.

Právě proto slavný autor dal republice za zásadu ctnost; všechny tyto podmínky totiž bez ctnosti netrvají. Tomuto skvělému duchu však — kvůli tomu, že neudělal nutná rozlišení — často chyběla přesnost a občas i jasnost, a nepochopil, že protože svrchovaná autorita je všude táž, i tatáž zásada musí mít místo v každém dobře zřízeném státě, byť víc či míň, podle formy vlády.

Dodejme, že neexistuje vláda tak náchylná k občanským válkám a vnitřním otřesům jako demokratická či lidová, neboť neexistuje žádná, která by tak silně a tak nepřetržitě tíhla ke změně formy, ani která by vyžadovala více bdělosti a odvahy, aby byla udržena ve své. Právě v této konstituci se musí občan vyzbrojit silou a vytrvalostí a každý den svého života opakovat ve svém srdci, co říkal jeden ctnostný Palatin na polském Sejmu: *Malo periculosam libertatem quam quietum servitium* — „Volím raději nebezpečnou svobodu než klidné otroctví.“

Kdyby existoval národ Bohů, vládl by si demokraticky. Vláda tak dokonalá se pro lidi nehodí.

CHAPITRE V.

Kapitola pátá. — O aristokracii.

Zde máme dvě velmi odlišné mravní osoby, totiž vládu a suveréna, a tedy i dvě obecné vůle: jednu vůči všem občanům, druhou pouze pro členy správy. Takže ačkoli vláda může upravovat svůj vnitřní pořádek, jak se jí líbí, nikdy nemůže k lidu promlouvat jinak než jménem suveréna, totiž jménem samotného lidu — na to nelze zapomínat.

První společenství se spravovala aristokraticky. Hlavy rodin se mezi sebou radily o veřejných záležitostech; mladí lidé ustupovali bez obtíží autoritě zkušenosti. Odtud jména kněží, starších, senátu, gerontů. Divoši severní Ameriky se tak spravují dodnes a jsou velmi dobře spravováni.

Jak však institucionální nerovnost převážila nad přirozenou nerovností, bylo bohatství nebo moc upřednostněno před věkem, a aristokracie se stala volenou. Nakonec moc, přecházející se statky z otce na děti, učinila rody patricijskými a vládu dědičnou — a byli vidět Senátoři ve dvaceti letech.

Existují tedy tři druhy aristokracie: přirozená, volená a dědičná. Prvá se hodí jen prostým národům; třetí je nejhorší ze všech vlád. Druhá je nejlepší; to je aristokracie ve vlastním slova smyslu.

Kromě výhody rozdělení obou mocí má také výhodu výběru svých členů; neboť v lidové vládě se všichni občané rodí jako magistráti, kdežto tahle je omezuje na malý počet, a jimi se stávají jen volbou. Prostředkem, kterým poctivost, osvícenost, zkušenost a všechny další

důvody pro přednost a veřejné uznání jsou dalšími zárukami toho, že budeme spravováni moudře.

Mimoto se shromáždění konají snadněji, záležitosti se lépe projednávají a vyřizují s větším řádem a pílí, a úvěr státu v cizině je lépe držen ctihodnými senátory než neznámým či opovrhovaným zástupem.

Jedním slovem, je to řád nejlepší a nejpřirozenější, aby nejmoudřejší vládli nad mnohými, když je jisté, že jim budou vládnout pro jejich prospěch a ne pro svůj. Netřeba marně znásobovat převody, ani nedělat s dvaceti tisíci lidí to, co může sto vybraných lidí udělat ještě lépe. Je však třeba poznamenat, že zájem tělesa začíná méně řídit veřejnou sílu podle pravidla obecné vůle, a že jiný nevyhnutelný sklon odebírá zákonům část výkonné moci.

Pokud jde o zvláštní vhodnosti, nemá to být ani stát tak malý ani lid tak prostý a přímý, aby výkon zákonů bezprostředně vyplýval z veřejné vůle, jako v dobré demokracii. Nemá to být ani národ tak velký, aby náčelníci, roztroušení kvůli vládnutí, mohli vystupovat jako suveréni, každý ve svém okrsku, a začínali tím, že by se udělali nezávislými, aby se nakonec stali pány.

Pokud však aristokracie vyžaduje o několik ctností méně než vláda lidová, vyžaduje i jiné, které jsou jí vlastní: jako umírněnost u bohatých a spokojenost u chudých; zdá se totiž, že by přísná rovnost zde byla nepatřičná — nebyla dodržována ani ve Spartě.

Ostatně, pokud tato forma připouští určitou nerovnost majetku, je to proto, aby správa veřejných záležitostí byla obecně svěřena těm, kdo jim mohou věnovat celý svůj čas; nikoliv však, jak tvrdí Aristotelés, proto, aby bohatí měli vždy přednost. Naopak je důležité, aby opačná volba občas lidu připomněla, že v lidské zásluze jsou důvody k přednosti důležitější než bohatství.

CHAPITRE VI.

Kapitola šestá. — O monarchii.

Až dosud jsme Knížete uvažovali jako mravní a kolektivní osobu, spojenou silou zákonů a správkyni výkonné moci ve státě. Nyní musíme uvažovat tuto moc soustředěnou v rukou osoby přirozené, skutečného muže, který sám má právo s ní nakládat podle zákonů. To je to, co se nazývá Monarcha nebo Král.

Zcela naopak než u ostatních správ, kde kolektivní bytost představuje jednotlivce, zde jednotlivec představuje kolektivní bytost; takže mravní jednota tvořící Knížete je zároveň jednotou fyzickou, v níž jsou všechny schopnosti, které zákon s takovým úsilím spojuje v onom druhém případě, přirozeně spojeny.

Tak vůle lidu, vůle Knížete, veřejná síla státu a zvláštní síla vlády — to vše odpovídá téže pohnutce, všechna pružiny stroje jsou v téže ruce, všechno jde za týmž cílem; nejsou tu žádné protichůdné pohyby, které by se vzájemně rušily. A nelze si představit žádný druh ústavy, v níž by menší úsilí přinášelo významnější účinek. Archimedés, sedící pokojně na pobřeží a bez námahy vlekoucí ve vodě velkou loď, mi představuje obratného monarchu, který ze své pracovny spravuje své rozsáhlé státy a vším pohybuje, přitom však sám zdánlivě nehybně.

Není však vlády, která by měla více síly, a není ani jiná, v níž by zvláštní vůle měla více panství a snáze ovládala ostatní; vše jde za týmž cílem, pravda; ale tento cíl není cílem veřejné blaženosti, a sama síla této správy se neustále obrací ke škodě státu.

Králové chtějí být absolutní, a zdálky se jim volá, že nejlepším prostředkem k tomu, aby jimi byli, je dát se milovat svými národy. Tato zásada je velmi krásná a v jistých ohledech velmi pravdivá. Naneštěstí se jí u Dvorů budou vždycky vysmívat. Moc pramenící z lásky národů je bezpochyby největší; je však nestálá a podmíněná — knížata se jí nikdy nespokojí. Nejlepší Králové chtějí moci být zlí, pokud se jim zlíbí, aniž by přestali být pány. Politický kazatel jim marně bude říkat, že síla lidu je jejich silou a že jejich největším zájmem je, aby lid byl kvetoucí, početný, obávaný: oni dobře vědí, že to není pravda. Jejich osobním zájmem je především to, aby lid byl slabý, nešťastný a aby jim nikdy nemohl odporovat. Přiznávám, že kdybychom předpokládali poddané vždy dokonale podrobené, bylo by zájmem Knížete, aby lid byl mocný, aby ta moc, jsouc jeho, ho činila obávaným u sousedů. Jelikož je však tento zájem pouze druhotný a podřízený, a protože ty dva předpoklady jsou neslučitelné, je přirozené, že knížata vždy dávají přednost zásadě, která je jim bezprostředně nejužitečnější. To Samuel výrazně předkládal Hebrejcům; to Machiavelli ukázal se zjevností. Předstíraje, že dává lekce Králům, dával velké lekce národům. Machiavelliho *Kníže* je kniha republikánů.

Zjistili jsme z obecných vztahů, že monarchie se hodí jen pro velké státy; a zjišťujeme to i tehdy, zkoumáme-li ji samu o sobě. Čím je veřejná správa početnější, tím více se vztah Knížete k poddaným zmenšuje a blíží se k rovnosti, takže v demokracii je tento vztah roven jedné, totiž je sám roven rovnosti. Tento vztah roste, jak se vláda zužuje, a je ve svém maximu, když je vláda v rukou jediného. Pak je mezi Knížetem a Lidem příliš velká vzdálenost, a státu chybí pojivo. Aby toto pojivo bylo vytvořeno, jsou třeba řády zprostředkující: jsou třeba knížata, šlechtici, aristokracie, aby je vyplnili. Nic z toho se však nehodí pro malý stát, který tyto stupně rozvrátí.

Je-li však obtížné, aby velký stát byl dobře spravován, je mnohem obtížnější, aby byl dobře spravován jedním mužem; a každý ví, co se

stane, když si Král jmenuje náměstky.

Zásadní a nevyhnutelná vada, která staví monarchickou vládu vždy pod vládu republikánskou, spočívá v tom, že v republikánské vládě veřejný hlas téměř nikdy nevynese do nejvyšších míst jiné než osvícené a schopné muže, kteří je plní se ctí; zatímco v monarchiích se tam nejčastěji dostávají jen drobní intrikáni, drobní šibalové, drobní pleticháři, jimž drobné talenty, které u Dvorů dovedou do velkých míst, slouží jen k tomu, aby jakmile se tam dostanou, ukázali veřejnosti svou neschopnost. Lid se v této volbě mýlí mnohem méně než Kníže, a muž skutečné zásluhy je v ministerstvu takřka tak vzácný jako hlupák v čele republikánské vlády. Když tedy šťastnou náhodou jeden z těch lidí zrozených k vládě vezme kormidlo věcí v monarchii téměř zruinované hromadou těch pěkných správců, lidé jsou překvapeni zdroji, které nalezne, a je to v zemi epochální.

Aby mohl být monarchický stát dobře spravován, musela by být jeho velikost nebo rozsah úměrné schopnostem toho, kdo vládne. Dobývat je snazší než spravovat. S dostatečnou pákou lze jedním prstem rozkolísat svět, k jeho udržení však jsou třeba Herkulova ramena. Je-li stát jen trochu velký, Kníže je skoro vždycky příliš malý. Naopak když stát je příliš malý pro svého náčelníka, což je velmi vzácné, i tehdy je špatně spravován, protože náčelník, jenž následuje velkost svých vizí, zapomíná na zájmy lidu, a nečiní ho méně nešťastným zneužíváním talentů, kterých má navíc, než náčelník omezený nedostatkem těch, které postrádá. Království by se mělo takříkajíc rozšiřovat nebo zužovat každou vládou podle rozsahu Knížete; zatímco talenty senátu mají pevnější míry, stát může mít stálé hranice a správa přesto nejde hůře.

Nejzřejmější nevýhoda vlády jediného muže je nedostatek té nepřetržité posloupnosti, která v obou ostatních formách vytváří nepřerušenou vazbu. Když zemře Král, je třeba jiného; volby zanechávají nebezpečné mezidobí, jsou bouřlivé; a pokud občané nemají takovou nezaujatost a bezúhonnost, kterou tato vláda sotva přináší, pletichy

a zkaženost se do toho vmísí. Je obtížné, aby ten, komu se stát prodal, ho zase neprodal, a aby si na slabších nenahradil peníze, které z něj vyždímali mocní. Dříve nebo později se pod takovou správou vše stane prodejné, a mír, který se tehdy pod králi zažívá, je horší než nepořádek interregen.

Co bylo uděláno, aby se těmto zlům předcházelo? Udělaly se Koruny dědičné v jistých rodinách a byl zaveden pořádek nástupnictví, který předejde každému sporu při smrti Králů — totiž: nahradíce nevýhodu voleb nevýhodou regentství, dala se přednost zdánlivému klidu před moudrou správou, a lidé raději riskovali, že budou mít za náčelníky děti, netvory a imbecily, než aby se museli hádat o volbu dobrých Králů. Nepomysleli, že vystavujíce se takhle rizikům alternativy, dávají téměř všechny šance proti sobě. Velmi rozumné slovo řekl mladý Dionýsios: když mu otec vytýkal nějaký hanebný čin a říkal „snad jsem ti k tomu já dal příklad?“, odpověděl syn: „Ach, tvůj otec nebyl král!“

Vše se spiknilo, aby člověka vychovávaného k vládnutí nad druhými zbavilo spravedlnosti a rozumu. Dávají si prý velkou námahu, aby mladé Knížata učili umění vládnout; nezdá se, že by jim tahle výchova prospívala. Lépe by bylo začít tím, že je naučíte umění poslouchat. Největší králové, které dějiny opěvaly, nebyli vychováváni k vládnutí; je to nauka, kterou člověk nikdy méně nevládne, než když ji příliš nastudoval, a kterou lépe získá poslouháním než rozkazováním. *Nam utilissimus idem ac brevissimus bonarum malarumque rerum delectus, cogitare quid aut nolueris sub alio Principe aut volueris* — „Nejužitečnějším a nejkratším způsobem rozlišení dobrých a zlých věcí je přemýšlet, co bys za jiného Knížete nechtěl nebo chtěl.“

Důsledkem této nedostatečné soudržnosti je nestálost královské vlády, která se jednou řídí jedním plánem, pak jiným, podle povahy Knížete, který vládne, nebo lidí, kteří za něj vládnou; nemůže mít nikdy dlouho pevný cíl ani důsledné jednání. Nestálost, která drží stát

v neustálém pohybu od zásady k zásadě, od projektu k projektu, a která se neděje v jiných vládách, kde je Kníže vždy týž. Vidíme také, že obecně, je-li u Dvora více chytračení, je u Senátu více moudrosti, a že republiky jdou ke svým cílům s pohledy stálejšími a lépe sledovanými, zatímco každá změna v ministerstvu vyvolává změnu ve státě; zásada společná všem ministrům a téměř všem Králům totiž bývá, že se ve všem drží opačně než jejich předchůdce.

Z téže nekoherence se vyvozuje i řešení jednoho sofismatu velmi oblíbeného u královských politiků: nejen že se srovnává občanská vláda s vládou domácí a kníže s otcem rodiny — omyl již vyvrácený —, ale ještě se tomuto magistrátu bohatě přisuzují všechny ctnosti, kterých by potřeboval, a předpokládá se vždy, že Kníže je takový, jaký by měl být. Předpoklad, s jehož pomocí je královská vláda zjevně nejlepší ze všech, protože je nesporně nejsilnější, a aby byla i nejlepší, chybí jí jen vůle tělesa více shodná s obecnou vůlí.

Pokud však podle Platóna je král přirozeností tak vzácnou osobností, kolikrát se příroda i štěstěna sejdou, aby ho korunovaly? A pokud královská výchova nutně kazí ty, kdo ji přijímají, co se dá očekávat od řady mužů vychovávaných k vládnutí? Je tedy sebeklam směšovat královskou vládu s vládou dobrého Krále. Abychom viděli, jaká ta vláda je sama o sobě, je třeba ji uvažovat pod Knížaty omezenými nebo zlými; neboť takoví přijdou na Trůn, nebo je Trůn takovými učiní.

Tyto obtíže neunikly našim autorům, nejsou však jimi vůbec zaražení. Lék, říkají, je poslouchat bez reptání. Bůh dává špatné Krále ve svém hněvu a je třeba je snášet jako trest nebes. Tato řeč je bezpochyby povznášející; ale nevím, zda by se nehodila lépe na kazatelně než v politické knize. Co říci o Lékaři, který slibuje zázraky a jehož celé umění spočívá v tom, že nabádá nemocného k trpělivosti? Víme dobře, že se musí snášet špatná vláda, když je; otázkou by bylo nalézt dobrou.

CHAPITRE VII.

Kapitola sedmá. — O smíšených vládách.

Vlastně vzato neexistuje jednoduchá vláda. Jediný náčelník musí mít podřízené magistráty; lidová vláda musí mít náčelníka. V dělbě výkonné moci je tedy vždy postupná řada od velkého počtu k menšímu, s tím rozdílem, že jednou velký počet závisí na malém, jindy malý na velkém.

Někdy je dělba rovná; buď když jsou skládající části ve vzájemné závislosti, jako v Anglii; nebo když autorita každé části je nezávislá, ale neúplná, jako v Polsku. Tato poslední forma je špatná, protože ve vládě není jednota a státu chybí vazba.

Co je lepší — jednoduchá vláda, nebo smíšená? Otázka u politiků velmi diskutovaná; třeba na ni odpovědět stejně, jak jsem odpověděl výše na otázku o jakékoli formě vlády.

Jednoduchá vláda je sama o sobě nejlepší, už jen proto, že je jednoduchá. Pokud však výkonná moc nezávisí dostatečně na zákonodárné — totiž pokud je větší poměr Knížete k suverénovi než Lidu ke Knížeti —, je třeba tuto neúměrnost napravit dělbou vlády; tehdy totiž všechny její části nemají menší autoritu nad poddanými a jejich dělba je činí všechny spolu méně silnými vůči suverénovi.

Téže nevýhodě se předchází i tím, že se zřizují zprostředkující magistráti, kteří, zanechávajíce vládu v celistvosti, slouží jen k vyvažování obou mocí a k zachování jejich vzájemných práv. Pak vláda není smíšená, nýbrž uměrná.

Opačné nevýhodě lze čelit podobnými prostředky; a když je vláda příliš uvolněná, zřídit tribunály, které ji soustředí. To se praktikuje ve všech demokraciích. V prvním případě se vláda dělí, aby zeslábla; v druhém, aby zesílila. Krajní hodnoty síly a slabosti se totiž nacházejí stejně v jednoduchých vládách, zatímco smíšené formy dávají sílu střední.

CHAPITRE VIII.

Kapitola osmá. — Že se ne každá forma vlády hodí pro každou zemi.

Svoboda není plodem všech podnebí a není dosažitelná všem národům. Čím více rozjímáme nad touto Montesquieuovou zásadou, tím více cítíme její pravdivost. Čím více ji napadáme, tím více dáváme příležitost ji potvrdit novými důkazy.

Ve všech vládách světa veřejná osoba spotřebovává a nic neprodukuje. Odkud tedy čerpá spotřebovávanou substanci? Z práce svých členů. Je to přebytek jednotlivců, který produkuje nezbytné pro veřejnost. Z toho plyne, že občanský stav může existovat jen tak dlouho, dokud práce lidí přináší víc, než jsou jejich potřeby.

Tento přebytek však není ve všech zemích světa stejný. V některých je značný, v jiných průměrný, v jiných nulový, v jiných záporný. Tento poměr závisí na úrodnosti podnebí, na druhu práce, kterou země vyžaduje, na povaze jejích produktů, na síle jejích obyvatel, na větší nebo menší spotřebě, která je pro ně nezbytná, a na mnoha dalších podobných vztazích, z nichž je složen.

Z druhé strany ne všechny vlády jsou stejné povahy; existují více či méně žravé, a rozdíly jsou založeny na jiné zásadě: čím se veřejné odvody vzdalují od svého zdroje, tím jsou tíživější. Toto břemeno se nemá měřit podle množství dávek, nýbrž podle cesty, kterou musejí urazit, aby se vrátily do rukou, z nichž vyšly. Když je tento oběh rychlý

a dobře zavedený, nezáleží, zda se platí málo nebo mnoho — lid je vždy bohatý a finance se mají vždy dobře. Naopak, ať lid dává jakkoli málo, pokud se mu to málo nevrací, dávaje stále, se brzy vyčerpá; stát není nikdy bohatý a lid je vždy žebrákem.

Z toho plyne, že čím větší vzdálenost lidu od vlády, tím tíživější se daně stávají. Takže v demokracii je lid zatížen nejméně, v aristokracii více, v monarchii nese největší břemeno. Monarchie se tedy hodí jen národům zámožným, aristokracie státům průměrně bohatým i velkým, a demokracie státům malým a chudým.

Vskutku, čím více o tom přemýšlíme, tím více v tom nacházíme rozdílu mezi svobodnými státy a monarchickými. V prvních se vše používá pro společný užitek; v druhých jsou veřejné a soukromé síly reciproční a jedna se posiluje slábnutím druhé. A konečně, místo aby vládl poddaným proto, aby je učinil šťastnými, despotismus je činí nešťastnými, aby jim mohl vládnout.

Jsou tedy v každém podnebí přirozené příčiny, podle nichž lze přiřadit formu vlády, k níž síla podnebí daný lid přivádí, a dokonce říci, jaký druh obyvatel má mít. Místa nevděčná a sterilní, kde produkt nestojí za práci, mají zůstat neobdělaná a pustá, nebo osídlená jen Divochy. Místa, kde lidská práce dává přesně jen nezbytné, mají být obývána barbarskými národy; politika by tam byla nemožná. Místa, kde přebytek produktu nad prací je průměrný, se hodí svobodným národům. Místa, kde půda hojná a úrodná dává hodně produktu za málo práce, chtějí být spravována monarchicky, aby luxus Knížete pohltil přebytek z přebytku poddaných; je totiž lepší, aby ten přebytek pohltila vláda, než aby ho rozházeli jednotlivci. Jsou výjimky, vím to; ale samy ty výjimky potvrzují pravidlo tím, že dříve či později vyvolají revoluce, které věci vracejí do přírodního řádu.

Rozlišujme vždy obecné zákony od zvláštních příčin, které jejich účinek mohou modifikovat. Kdyby byl celý jih pokryt republikami a celý sever despotickými státy, nebylo by to méně pravda, že účinkem

podnebí se despotismus hodí pro teplé země, barbarství pro studené, a dobrá politika pro oblasti středních. Vidím také, že i při přijetí zásady lze se hádat o její aplikaci: lze říci, že jsou studené země velmi úrodné a jižní velmi nevděčné. Tato obtíž je však obtíží jen pro ty, kdo věc nezkoumají ve všech jejích vztazích. Je třeba, jak jsem již řekl, počítat vztahy prací, sil, spotřeby atd.

Předpokládejme, že ze dvou stejných pozemků jeden přináší pět a druhý deset. Pokud obyvatelé prvního spotřebují čtyři a obyvatelé druhého devět, přebytek prvního produktu bude jedna pětina a druhého jedna desetina. Poměr obou přebytků je tedy opačný než poměr produktů; pozemek, který přinese jen pět, dá dvojnásobný přebytek než pozemek, který přinese deset.

Nejde však o dvojnásobný produkt, a nemyslím si, že by se někdo odvážil obecně stavět úrodnost studených zemí na roveň úrodnosti teplých. Předpokládejme však tuto rovnost; ponechme, chceme-li, Anglii v rovnováze se Sicílií a Polsko s Egyptem. Dále na jih bychom měli Afriku a Indie, dále na sever bychom neměli nic. Při téže rovnosti produktu, jaký rozdíl v obdělávání! Na Sicílii stačí zemi poškrábat; v Anglii kolik péče, aby se zorala! Tam, kde je třeba víc rukou k vyprodukování téhož produktu, musí být přebytek nutně menší.

Uvažte navíc, že tatáž skupina lidí spotřebovává mnohem méně v teplých zemích. Podnebí vyžaduje, aby tam lidé byli střídmí, aby se měli dobře; Evropané, kteří tam chtějí žít jako doma, všichni hynou úplavicí a špatným trávením. „Jsme," říká Chardin, „masožravé šelmy, vlci ve srovnání s Asiaty. Někteří přisuzují střídmost Peršanů tomu, že jejich země je méně obdělávaná; a já naopak myslím, že jejich země dává méně plodin, protože obyvatelé jich méně potřebují. Kdyby jejich střídmost," pokračuje, „byla účinkem nedostatku v zemi, jedli by málo jen chudí, zatímco je to obecně celá populace, a jedlo by se víc či méně v každé provincii podle úrodnosti kraje; místo toho se tatáž střídmost nachází v celém království. Velmi se chlubí svým způsobem života, ří-

kajíce, že stačí pohlédnout na jejich pleť, aby se poznalo, jak je mnohem lepší než pleť křesťanů. Vskutku, pleť Peršanů je hladká, mají krásnou, jemnou a leštěnou kůži, zatímco pleť Arménů, jejich poddaných, kteří žijí po evropsku, je drsná, popraskaná, a jejich těla jsou tlustá a těžká."

Čím blíže k rovníku, tím méně lid potřebuje. Nejedí skoro žádné maso; rýže, kukuřice, kuskus, proso a kasava jsou jejich obvyklé potraviny. V Indiích jsou miliony lidí, jejichž strava nestojí ani sou denně. I v Evropě vidíme znatelné rozdíly v chuti k jídlu mezi severními a jižními národy. Španěl prožije osm dní z jedné večeře Němce. V zemích, kde jsou lidé žravější, se i luxus obrací k věcem spotřeby. V Anglii se projevuje stolem obtěžkaným masy; v Itálii vás pohostí cukrem a květinami.

Luxus v odívání ukazuje podobné rozdíly. V podnebích, kde se roční doby mění rychle a prudce, jsou šaty lepší a jednodušší; v těch, kde se lidé oblékají jen pro parádu, se tam hledá víc třpytu než užitku, šaty samy jsou tam luxusem. V Neapoli uvidíte každý den na promenádě v Pausilipu procházet se muže v pozlacené vestě bez punčoch. Totéž u staveb: dává se vše na nádheru, když se nemusí nic bát od škod přírody. V Paříži a Londýně chtějí lidé být ubytováni tepleji a pohodlně. V Madridu mají nádherné salóny, ale žádné zavíratelné okenice, a spí v krysích hnízdech.

Potraviny jsou mnohem výživnější a šťavnatější v teplých zemích; to je třetí rozdíl, který nemůže neovlivnit druhý. Proč se v Itálii jí tolik zeleniny? Protože je tam dobrá, výživná, výtečné chuti. Ve Francii, kde není krmena ničím než vodou, zelenina nevyživuje a prakticky se u stolu nepočítá. Nezabírá přitom o nic méně půdy a vyžaduje přinejmenším stejné úsilí při pěstování. Je zjištěno zkušeností, že obilí z Barbarska, byť jinak horší než obilí francouzské, dává mnohem víc mouky, a že francouzské obilí zase dává víc než obilí severní. Z toho lze vyvodit, že podobný stupňovitý vzestup se obecně dodržuje ve

směru od rovníku k pólu. A není to zjevná nevýhoda, mít při stejném produktu menší množství výživy?

Ke všem těmto různým úvahám mohu připojit jednu, která z nich vyplývá a posiluje je: teplé země potřebují méně obyvatel než studené a mohly by jich uživit více; což produkuje dvojí přebytek vždy ve prospěch despotismu. Čím větší plochu zabírá stejný počet obyvatel, tím obtížnější jsou vzpoury: nemohou se dohodnout ani rychle, ani tajně, a vládě je vždy snadné rozkrýt plány a přerušit spojení. Čím více se však početný lid soustředí, tím méně může vláda uzurpovat od suveréna. Náčelníci se radí ve svých komnatách stejně bezpečně jako Kníže ve své radě, a dav se shromáždí na náměstích stejně rychle jako vojsko ve svých kasárnách. Výhoda tyranské vlády spočívá tedy v tom, že působí na velké vzdálenosti. S pomocí opěrných bodů, které si dává, její síla roste v dálce jako síla pák[1]. Síla lidu naopak působí jen soustředěna, odpařuje se a ztrácí se v rozšiřování, jako účinek střelného prachu rozsypaného po zemi, který se chytá zrníčko po zrníčku. Nejméně obydlené země jsou tak nejvhodnější pro tyranii: dravá zvěř vládne jen v pouštích.

Poznámky autora

[1] To není v rozporu s tím, co jsem řekl výše, kniha II, kap. IX, o nevýhodách velkých států, kde šlo o autoritu vlády nad svými vlastními členy a zde o její moc nad poddanými. Její rozptýlení dává jí za opěrný bod zemi, aby působila na lid na dálku; ale ona nemá tento opěrný bod, aby působila bezprostředně na své vlastní členy. Takže v jednom případě je délka páky výhodou, ve druhém slabostí.

CHAPITRE IX.

Kapitola devátá. — O znacích dobré vlády.

Pokud se tedy ptáme absolutně, která je nejlepší vláda, klademe neřešitelnou otázku, protože je neurčitá; nebo chcete-li, má tolik dobrých řešení, kolik je možných kombinací v absolutních a relativních polohách národů.

Pokud bychom se však ptali, podle jakého znaku lze poznat, zda je daný národ dobře nebo špatně spravován, byla by to jiná věc, a faktickou otázku by bylo možné vyřešit.

Neřeší se však, protože každý ji chce řešit po svém. Poddaní vychvalují veřejný klid, občané svobodu jednotlivců; jeden dává přednost bezpečnosti majetku, druhý bezpečnosti osob; jeden chce, aby nejlepší vláda byla ta nejpřísnější, druhý tvrdí, že je to ta nejmírnější; tenhle chce, aby se trestaly zločiny, a tamten, aby se jim předcházelo; jeden považuje za krásné být obáván sousedy, druhý má radši, když si ho nikdo nevšímá; jeden je spokojen, když peníze obíhají, druhý vyžaduje, aby lid měl chleba. I kdybychom se shodli na těchto a podobných bodech, byli bychom o něco dál? Mravní vlastnosti postrádají přesnou míru; i kdybychom se shodli na znaku, jak se shodnout na jeho posuzování?

Pokud jde o mne, stále se divím, že lidé neznají takový prostý znak, nebo že mají tu nepoctivost, aby ho neuznali. Jaký je cíl politického sdružení? Zachování a prosperita jeho členů. A jaký je nejbezpečnější znak toho, že se zachovávají a prosperují? Jejich počet a jejich obyva-

telstvo. Nehledejte tedy tenhle tak diskutovaný znak jinde. Při jinak stejných podmínkách je vláda, pod níž bez cizích prostředků, bez naturalizací a kolonií občané rostou a množí se víc, neomylně nejlepší; vláda, pod níž lid ubývá a vadne, je nejhorší. Počtáři, teď je to na vás; počítejte, měřte, srovnávejte[1].

CHAPITRE X.

Kapitola desátá. — O zneužití vlády a o jejím sklonu k zvrhnutí.

Jako zvláštní vůle neustále působí proti obecné vůli, působí i vláda neustálým úsilím proti svrchovanosti. Čím toto úsilí roste, tím více se mění konstituce; a protože zde není jiná vůle tělesa, která by odporovala vůli Knížete a tvořila s ní rovnováhu, musí dříve či později nastat, že Kníže nakonec utlačí suveréna a poruší společenskou smlouvu. To je ten vrozený a nevyhnutelný neduh, který již od zrodu politického tělesa bez ustání tíhne k jeho zničení, stejně jako stáří a smrt nakonec ničí lidské tělo.

Existují dvě obecné cesty, jimiž vláda degeneruje: totiž když se zužuje, nebo když se stát rozkládá.

Vláda se zužuje, když přechází od velkého počtu k malému, totiž od demokracie k aristokracii a od aristokracie k monarchii. To je její přirozený sklon. Kdyby ustupovala od malého počtu k velkému, bylo by možno říci, že se uvolňuje; takový obrácený postup je však nemožný.

Vskutku, vláda nikdy nemění formu, leda když ji její opotřebovaná pružina nechá příliš slabou na to, aby mohla uchovat svoji vlastní. A kdyby se ještě víc uvolnila rozšiřováním, její síla by byla naprosto nulová a existovala by ještě méně. Je tedy třeba pružinu stahovat, jak povoluje; jinak by stát, který jí stojí, upadl v trosky.

Případ rozpadu státu může nastat dvojím způsobem.

Za prvé: když Kníže nespravuje stát podle zákonů a uzurpuje si svrchovanou moc. Pak dojde k pozoruhodné změně: nikoli vláda, nýbrž stát se zužuje. Chci říci, že velký stát se rozpadá a uvnitř něho vzniká jiný, složený jen z členů vlády, který není už ničím vůči zbytku lidu než jeho pánem a jeho tyranem. Takže v okamžiku, kdy vláda uzurpuje svrchovanost, společenský pakt je porušen, a všichni prostí občané, kteří se vrátili podle práva do své přirozené svobody, jsou nuceni, ale nikoli zavázáni poslouchat.

Totéž nastává i tehdy, když si členové vlády odděleně přisvojí moc, kterou mají vykonávat jen v tělese; což není menší porušení zákonů a vyvolává to ještě větší zmatek. Pak je takříkajíc tolik Knížat, kolik je magistrátů, a stát, rozdělený neméně než vláda, hyne nebo mění formu.

Když se stát rozpadá, nabývá zneužití vlády ať jakékoli obecného jména anarchie. Pokud rozlišujeme, demokracie degeneruje v ochlokracii, aristokracie v oligarchii; dodal bych, že monarchie degeneruje v tyranii, ale toto poslední slovo je dvojznačné a vyžaduje vysvětlení.

V obvyklém smyslu je tyran král, který vládne násilím a bez ohledu na spravedlnost a zákony. V přesném smyslu je tyran soukromá osoba, která si přisvojí královskou autoritu, aniž na ni má právo. Tak Řekové chápali slovo tyran: dávali ho stejně dobrým i špatným Knížatům, jejichž autorita nebyla legitimní. Tak jsou tyran a uzurpátor dvě dokonale synonymní slova.

Abych různým věcem dal různá jména, nazývám tyranem uzurpátora královské autority a despotou uzurpátora svrchované moci. Tyran je ten, kdo se proti zákonům vmíchá vládnout podle zákonů; despota je ten, kdo se staví nad samy zákony. Tyran tedy nemusí být despota, ale despota je vždy tyran.

CHAPITRE XI.

Kapitola jedenáctá. — O smrti politického tělesa.

Takový je přirozený a nevyhnutelný sklon i nejlépe sestavených vlád. Pokud zahynuly Sparta a Řím, který stát může doufat, že bude trvat navěky? Chceme-li vybudovat trvalou instituci, nemysleme na to, že ji učiníme věčnou. K úspěchu nesmíme usilovat o nemožné, ani se chlubit, že dílu lidí dáme pevnost, kterou lidské věci nenesou.

Politické těleso, stejně jako lidské tělo, začíná umírat už od svého narození a nese v sobě příčiny své destrukce. Obě však mohou mít konstituci robustnější nebo slabší, umožňující delší či kratší zachování. Konstituce člověka je dílem přírody, konstituce státu je dílem umění. Není v moci lidí prodloužit svůj život; je však v jejich moci prodloužit život státu, pokud možno co nejdéle, tím, že mu dají nejlepší konstituci, jakou mít může. Nejlépe ustavený stát skončí, ale později než jiný, pokud ho nějaká nepředvídaná náhoda nepřivede k zániku předčasně.

Zásada politického života je ve svrchované autoritě. Zákonodárná moc je srdcem státu, výkonná moc je jeho mozek, který dává pohyb všem částem. Mozek může ochrnout, a jedinec přesto žít; člověk zůstane hlupák a žije. Jakmile však srdce přestane fungovat, živočich je mrtev.

Stát netrvá díky zákonům, nýbrž díky zákonodárné moci. Zákon ze včerejška dnes nezavazuje, ale mlčky daný souhlas se předpokládá z mlčení, a suverén se pokládá za toho, kdo nepřetržitě potvrzuje zá-

kony, které neruší, ačkoli tak učinit může. Vše, co jednou prohlásil, že chce, chce i nadále, pokud to nezruší.

Proč tedy chováme k starým zákonům tolik úcty? Právě proto. Je třeba věřit, že jen vynikající kvalita starobylých vůlí je mohla zachovat tak dlouho; kdyby je suverén neuznal za trvale blahodárné, byl by je tisíckrát zrušil. Právě proto zákony v dobře ustaveném státě nejenže neslábnou, ale nepřetržitě získávají novou sílu; předsudek starobylosti je činí každý den úctyhodnějšími. Zatímco všude tam, kde zákony stárnutím slábnou, je to důkaz, že už neexistuje zákonodárná moc a že stát už nežije.

CHAPITRE XII.

Kapitola dvanáctá. — Jak se udržuje svrchovaná autorita.

Suverén, nemaje jiné síly než zákonodárnou moc, jedná jen zákony; a jelikož jsou zákony pouze ryzí akty obecné vůle, suverén nemůže jednat, leda když je lid shromážděn. Lid shromážděn? řekne někdo. Jaká chiméra! Je to chiméra dnes, ale před dvěma tisíci let to chiméra nebyla. Změnili lidé svou přirozenost?

Hranice možného v mravních věcech jsou méně těsné, než si myslíme: zužují je naše slabosti, naše neřesti a naše předsudky. Nízké duše nevěří ve velké muže; ničemní otroci se při slově svoboda usmívají s posměšným výrazem.

Z toho, co se stalo, uvažujme, co se stát může. Nebudu mluvit o starých řeckých republikách, ale Římská republika byla, jak se mi zdá, velkým státem, a město Řím velkým městem. Poslední sčítání dalo v Římě čtyři sta tisíc občanů schopných nést zbraně, a poslední sčítání Říše víc než čtyři miliony občanů, nepočítaje poddané, cizince, ženy, děti a otroky.

Jaké obtíže si člověk nepředstaví při častém shromažďování nesmírného lidu toho hlavního města a jeho okolí? A přece neuplynul skoro žádný týden, aby se římský lid nesešel, a to i několikrát. Vykonával nejen práva svrchovanosti, ale i část práv vlády. Vyřizoval určité věci, soudil určité kauzy, a celý ten lid byl na veřejném náměstí téměř stejně často magistrátem jako občanem.

Vracíme-li se k počátkům Národů, zjistili bychom, že většina starých vlád, i monarchických jako těch u Makedonců a Franků, měla podobné rady. Tak jako tak, ten jediný nesporný fakt odpovídá všem obtížím: ze skutečnosti k možnosti se mi důsledek zdá dobrý.

CHAPITRE XIII.

Kapitola třináctá. — Pokračování.

Nestačí, že shromážděný lid jednou stanovil konstituci státu tím, že schválil soubor zákonů; nestačí, že ustavil vládu natrvalo nebo že jednou provždy zajistil volbu magistrátů. Mimo mimořádných shromáždění, která si mohou vyžádat nepředvídané případy, musí být i shromáždění pevná a periodická, která nic nemůže zrušit ani odložit; takže ve stanovený den je lid legitimně svolán zákonem, aniž by k tomu bylo třeba jiného formálního svolání.

Mimo těchto shromáždění, která jsou právní už svým samotným datem, musí být každé shromáždění lidu, jež nebylo svoláno magistráty k tomu určenými a předepsanou formou, pokládáno za nelegitimní a vše, co se tam děje, za nicotné; samo nařízení ke shromáždění totiž musí vycházet ze zákona.

Pokud jde o větší nebo menší frekvenci legitimních shromáždění, závisí na mnoha úvahách, takže zde nelze dát přesná pravidla. Lze však obecně říci, že čím více síly má vláda, tím častěji se musí objevovat suverén.

Tohle, řekne mi někdo, může být dobré pro jedno město; ale co dělat, když stát obsahuje několik měst? Rozdělíme svrchovanou autoritu, nebo máme ji soustředit do jediného města a všechno ostatní si podmanit?

Odpovídám, že nemáme dělat ani jedno, ani druhé. Za prvé: svrchovaná autorita je prostá a jedna, a nelze ji rozdělit, aniž by se zniči-

la. Za druhé: ani město, ani národ nemůže legitimně být poddán jinému, protože podstata politického tělesa je v shodě poslušnosti a svobody; a slova poddaný a suverén jsou totožné vzájemné vztahy, jejichž idea se spojuje pod jediným slovem občan.

Ještě odpovím, že je vždycky zlo spojovat několik měst do jedné obce, a že chceme-li toto spojení udělat, nesmíme se chlubit, že se vyhneme jeho přirozeným nevýhodám. Nelze namítat zneužití velkých států proti tomu, kdo chce jen malé; ale jak dát malým státům dost síly, aby odolaly velkým? Jako kdysi řecká města odolávala velkému Králi, jako nedávno Nizozemsko a Švýcarsko odolaly rakouskému domu.

Nemůžeme-li však stát omezit na správné meze, zbývá ještě prostředek: neuchovávat v něm hlavní město, nechat vládu sídlit střídavě v každém městě a tam také střídavě svolávat zemské stavy.

Rozdělte obyvatelstvo rovnoměrně po území, rozšiřte v něm všude stejná práva, přineste všude hojnost a život — tak se stát stane zároveň nejsilnějším i nejlépe spravovaným, jak jen je to možné. Pamatujte si, že hradby měst se tvoří jen z trosek venkovských domů. Při každém Paláci, který vidím vznikat v hlavním městě, mám dojem, že vidím proměňovat se v ruiny celou zemi.

CHAPITRE XIV.

Kapitola čtrnáctá. — Pokračování.

V okamžiku, kdy je Lid legitimně shromážděn v tělese svrchovaném, přestává každá jurisdikce vlády, výkonná moc je pozastavena a osoba posledního Občana je stejně posvátná a nedotknutelná jako osoba prvního Magistráta, protože tam, kde je zastoupený, není už zástupce. Většina pozdvižení, která se zvedla v Římě v komiciích, pramenila z neznalosti či zanedbání tohoto pravidla. Konzulové tam byli jen Předsedy Lidu, Tribuni prostými Řečníky, Senát nebyl ničím.

Tato mezidobí přerušení, v nichž Kníže uznává nebo musí uznávat aktuálního nadřízeného, mu byla vždycky děsivá; a tato shromáždění lidu, která jsou záštitou politického tělesa a brzdou vlády, byla odjakživa hrůzou náčelníků. Proto nešetří péčí, námitkami, obtížemi ani sliby, aby občany odradili. Jsou-li tito chamtiví, zbabělí, pyšní, kteří milují klid víc než svobodu, nevydrží dlouho proti opakovanému úsilí vlády. Takto, když odporová síla neustále roste, svrchovaná autorita nakonec zaniká, a většina obcí předčasně padá a hyne.

Mezi svrchovanou autoritu a svévolnou vládu se však někdy vmáčkne jakási prostřední moc, o níž je třeba mluvit.

CHAPITRE XV.

Kapitola patnáctá. — O vyslancích čili zástupcích.

Jakmile veřejná služba přestává být hlavní starostí občanů a oni raději slouží měšcem než osobou, je stát blízko své zkázy. Je třeba jít do boje? Zaplatí vojska a zůstanou doma. Je třeba jít do rady? Jmenují Vyslance a zůstanou doma. Z lenosti a peněz nakonec mají vojáky, aby jim podrobili vlast, a zástupce, aby ji prodali.

Je to shon obchodu a řemesel, chamtivý zájem o zisk, změkčilost a láska k pohodlí, co mění osobní služby na peníze. Vzdáváme se části svého zisku, abychom ho zvýšili pohodlně. Dejte peníze, a brzy budete mít okovy. Slovo „finance“ je slovo otroka; v Obci je neznámé. Ve skutečně svobodném státě dělají občané vše svýma rukama a nic penězi. Zdaleka ne, aby platili za osvobození od svých povinností, platili by, aby je mohli plnit sami. Jsem velmi daleko od obecných představ; mám za to, že robota je méně v rozporu se svobodou než daně.

Čím lépe je stát ustaven, tím více v mysli občanů převažují veřejné záležitosti nad soukromými. Je také mnohem méně soukromých věcí, protože součet obecného štěstí poskytuje větší podíl na štěstí každého jedince, a méně mu zbývá hledat ve svých soukromých starostech. V dobře vedené obci se každý řítí na shromáždění; pod špatnou vládou se nikomu nechce udělat krok, aby se tam dostal, protože se nikdo nezajímá o to, co se tam děje; předvídá se, že obecná vůle tam nebude vládnout; a konečně domácí starosti pohltí všechno. Dobré zákony vedou k ještě lepším, špatné přinášejí ještě horší. Jakmile někdo

o státních věcech řekne „co mi je po tom?“, lze mít za to, že stát je ztracen.

Ochlazení lásky k vlasti, čilost soukromého zájmu, nesmírnost států, dobývání, zneužití vlády — to vše dalo vzniknout cestě Vyslanců nebo Zástupců lidu na shromážděních národa. To, co se v některých zemích odvažují nazývat Třetím stavem. Tak je zvláštní zájem dvou stavů postaven na první a druhé místo, veřejný zájem je až třetí.

Svrchovanost nemůže být zastoupena ze stejného důvodu, z jakého nemůže být zcizena; spočívá v podstatě v obecné vůli, a vůle se nedá zastoupit — je stejná, nebo je jiná; nic mezi tím není. Vyslanci lidu tedy nejsou ani nemohou být jeho zástupci; jsou jen jeho zmocněnci; nemohou nic definitivně rozhodnout. Každý zákon, který Lid osobně neratifikoval, je nicotný — není to zákon. Anglický lid se domnívá, že je svobodný; mýlí se velmi — je svobodný jen po dobu voleb členů Parlamentu; jakmile jsou zvoleni, je otrokem, není ničím. V krátkých chvílích své svobody způsob, jakým jí užívá, dobře zasluhuje, aby ji ztratil.

Myšlenka Zástupců je moderní; přichází k nám z feudální vlády, z té nespravedlivé a absurdní vlády, v níž je lidské pokolení ponižováno a kde jméno člověk je zneuctěno. Ve starých republikách a dokonce i v monarchiích Lid nikdy neměl zástupce; to slovo se vůbec neznalo. Je velmi pozoruhodné, že v Římě, kde byli Tribuni tak posvátní, nikdo ani nepředpokládal, že by si přisvojili funkce lidu, a že uprostřed takového množství lidu se nikdy nepokusili sami prohlásit jediný plebiscit. Lze však posoudit, jakou nouzi občas působil dav, podle toho, co se dělo za Gracchů, kdy jedna část občanů dávala hlas ze střech.

Tam, kde právo a svoboda jsou vším, nevýhody nejsou ničím. U tohoto moudrého lidu bylo vše uvedeno do správné míry: nechal své Liktory dělat to, co by se jeho Tribuni neodvážili dělat; nebál se, že by ho jeho Liktoři chtěli zastoupit.

Abychom však vysvětlili, jak Tribuni lid občas zastupovali, stačí pochopit, jak vláda zastupuje suveréna. Protože Zákon je jen prohlášení obecné vůle, je zřejmé, že v zákonodárné moci nelze lid zastupovat; může a musí však být zastoupen ve výkonné moci, která je jen silou aplikovanou na zákon. To ukazuje, že při pečlivém zkoumání bychom zjistili, že jen velmi málo Národů má zákony. Tak jako tak je jisté, že Tribuni, kteří neměli žádnou část výkonné moci, nemohli nikdy zastupovat římský lid z titulu svých úřadů, ale jen tím, že si přisvojovali práva Senátu.

U Řeků, vše, co měl Lid dělat, dělal sám; byl neustále shromážděn na náměstí. Žil v mírném podnebí, nebyl chamtivý, otroci dělali jeho práce, jeho hlavní záležitostí byla jeho svoboda. Nemajíce už tytéž výhody, jak si zachovat tatáž práva? Vaše tvrdší podnebí vám dává víc potřeb, šest měsíců v roce není veřejné náměstí snesitelné, vaše tiché jazyky se v otevřeném prostoru neslyší, dáváte víc svému zisku než své svobodě a bojíte se mnohem méně otroctví než nouze.

Cože? Svoboda se udržuje jen o berličku poroby? Snad. Oba extrémy se dotýkají. Vše, co není v přírodě, má své nevýhody, a občanská společnost víc než všechno ostatní. Jsou tak nešťastná postavení, kdy si nelze zachovat svobodu než na úkor cizí, a kdy občan nemůže být dokonale svobodný, aniž by otrok byl krajně otrokem. Takové bylo postavení Sparty. Vy, moderní národy, nemáte otroky, ale sami jste jimi; platíte jejich svobodu svou vlastní. Vychvalujte si tu přednost, jak chcete; já v ní nacházím víc zbabělosti než lidství.

Tím vším nechci říci, že je třeba mít otroky nebo že právo otroctví je legitimní — dokázal jsem opak. Říkám jen důvody, proč moderní národy, které se pokládají za svobodné, mají Zástupce, a proč staré národy je neměly. Tak jako tak, v okamžiku, kdy si Lid dává Zástupce, přestává být svobodný; přestává existovat.

Po všem uvážení nevidím, že by napříště bylo možné suverénovi uchovat mezi námi výkon svých práv, pokud Obec není velmi malá. Je-

li však velmi malá, bude si podmaněna? Ne. Dále ukážu, jak lze spojit vnější moc velkého Národa s snadným pořádkem a dobrou vládou malého státu.

CHAPITRE XVI.

Kapitola šestnáctá. — Že zavedení vlády není smlouva.

Jakmile je zákonodárná moc dobře ustavena, jde o to zřídit stejně moc výkonnou. Protože však ta operuje jen zvláštními akty a není z podstaty té druhé, je od ní přirozeně oddělená. Kdyby bylo možné, aby suverén, uvažovaný jako takový, měl výkonnou moc, bylo by právo a skutečnost tak smíšeny, že by nebylo lze vědět, co je zákon a co není, a politické těleso, takto zbavené své přirozenosti, by brzy padlo za oběť násilí, proti kterému bylo zřízeno.

Protože jsou občané společenskou smlouvou všichni rovni, mohou všichni předepisovat, co mají všichni dělat; naproti tomu nikdo nemá právo požadovat, aby jiný dělal to, co sám nedělá. A je to právě toto právo, nezbytné k tomu, aby politické těleso žilo a hýbalo se, co suverén dává Knížeti zřízením vlády.

Mnozí tvrdili, že akt tohoto zřízení je smlouva mezi lidem a náčelníky, které si dává — smlouva, jíž se mezi oběma stranami stanovují podmínky, za nichž se jedna zavazuje poroučet a druhá poslouchat. Pochopí se, myslím, že to je zvláštní způsob uzavírání smluv! Podívejme se však, zda je to mínění udržitelné.

Za prvé: nejvyšší autorita se nemůže o nic víc modifikovat než zcizit; omezit ji znamená ji zničit. Je absurdní a vnitřně rozporné, aby si suverén dával nadřízeného; zavazovat se k poslušnosti pánovi znamená dávat se do plné svobody.

Dále je zřejmé, že tato smlouva lidu s těmi či oněmi osobami by byla zvláštním aktem. Z toho plyne, že tato smlouva by nemohla být zákonem ani aktem svrchovanosti, a byla by tedy nelegitimní.

Vidí se také, že smluvní strany by byly mezi sebou pouze pod zákonem přírody a bez jakékoli záruky svých vzájemných závazků, což je ze všech hledisek v rozporu s občanským stavem. Ten, kdo má sílu v ruce, je vždy pánem výkonu, a tak by stejně bylo možné nazvat smlouvou akt muže, který by řekl jinému: „Dávám ti všechno své jmění pod podmínkou, že mi z něj vrátíš, co se ti bude líbit."

Ve státě je jen jedna smlouva, a to smlouva sdružení; a ta jediná každou jinou vylučuje. Nelze si představit žádnou veřejnou smlouvu, která by nebyla porušením té první.

CHAPITRE XVII.

Kapitola sedmnáctá. — O zřízení vlády.

Pod jakou tedy představou si máme pojmout akt, kterým je vláda zřizována? Poznamenám nejprve, že tento akt je složený, čili skládá se ze dvou dalších: ustavení zákona a výkon zákona.

Prvním aktem suverén stanoví, že bude ustaven sbor vlády podle té či oné formy; a je zjevné, že tento akt je zákon.

Druhým aktem lid jmenuje náčelníky, kteří budou pověřeni zřízenou vládou. Toto jmenování je však zvláštní akt a není druhým zákonem, nýbrž jen pokračováním prvního a funkcí vlády.

Obtíž je pochopit, jak lze mít akt vlády dřív, než vláda existuje, a jak se lid, který je jen suverén nebo poddaný, může za jistých okolností stát Knížetem nebo Magistrátem.

Právě zde se opět ukazuje jedna z těch úžasných vlastností politického tělesa, kterými smíří operace zdánlivě protichůdné. Tato se totiž děje náhlým obratem svrchovanosti v demokracii; takže bez jakékoli hmatatelné změny a pouze novým vztahem všech ke všem občané, kteří se stali magistráty, přecházejí od obecných aktů k aktům zvláštním a od zákona k výkonu.

Tato změna vztahu není spekulativní jemností bez příkladu v praxi: děje se každý den v anglickém Parlamentu, kde se Dolní sněmovna při určitých příležitostech obrací ve Velký výbor pro lepší projednávání záležitostí, a tak se mění ze svrchovaného Dvora na pouhou komisi; a poté sama sobě jako sněmovna obcí referuje o tom, co právě ve Vel-

kém výboru rozhodla, a znovu projednává pod jedním titulem to, co již rozhodla pod druhým.

Tak je vlastní výhodou demokratické vlády, že může být fakticky zavedena pouhým aktem obecné vůle. Poté tato prozatímní vláda zůstává v držení, pokud je to zvolená forma, nebo zřídí jménem suveréna vládu předepsanou zákonem — a vše je tak v řádu. Vládu nelze zřídit žádným jiným legitimním způsobem, aniž by se opustily výše stanovené zásady.

CHAPITRE XVIII.

Kapitola osmnáctá. — Prostředek, jak zabránit uzurpacím ze strany vlády.

Z těchto vyjasnění plyne — na potvrzení kapitoly XVI. —, že akt, kterým se zřizuje vláda, není smlouva, ale Zákon; že správci výkonné moci nejsou pány lidu, nýbrž jeho úředníky; že je lid může ustanovovat a sesazovat, kdy se mu zlíbí; že pro ně nejde o uzavírání smluv, nýbrž o poslušnost; a že plníce funkce, které jim stát ukládá, pouze konají svou občanskou povinnost, aniž by nějakým způsobem měli právo diskutovat o podmínkách.

Když tedy nastane, že Lid zřídí dědičnou vládu, ať monarchickou v jedné rodině, nebo aristokratickou v jedné třídě občanů, není to závazek, který na sebe bere; je to prozatímní forma, kterou dává správě, dokud se mu nezlíbí nařídit jinak.

Je pravda, že tyto změny jsou vždycky nebezpečné, a že na zavedenou vládu nikdy nemáme sahat, dokud se nestane neslučitelnou s veřejným dobrem; ale tato opatrnost je politická zásada, ne pravidlo práva, a stát není víc zavázán ponechat civilní autoritu svým náčelníkům, než vojenskou autoritu svým generálům.

Je také pravda, že v takovém případě musíme s největší pečlivostí dodržovat všechny formální požadavky, abychom odlišili pravidelný a legitimní akt od pozdvižení vzpurníků a vůli celého lidu od řevu nějaké frakce. Právě zde platí, že nepříjemnému případu se nemá dávat

víc, než co mu nelze odepřít podle plné přísnosti práva; a právě z této povinnosti Kníže čerpá velkou výhodu k zachování své moci navzdory lidu, aniž by se dalo říci, že si ji uzurpoval. Tím, že se zdá užívat jen svých práv, může je snadno rozšiřovat a pod záminkou veřejného klidu zabraňovat shromážděním určeným k obnovení dobrého řádu; takže využívá mlčení, kterému brání být přerušeno, nebo nepravidelností, jichž se dopouštějí jiní, aby si přisoudil ve svůj prospěch přitakání těch, které strach umlčel, a aby trestal ty, kdo se odváží mluvit. Tak Decemvirové, nejprve zvolení na rok a pak prodloužení na další rok, zkoušeli udržet svou moc natrvalo tím, že komiciím už nedovolovali shromažďovat se; a touto snadnou cestou si všechny vlády světa, jakmile se jednou obléknou do veřejné síly, dříve či později uzurpují svrchovanou autoritu.

Periodická shromáždění, o nichž jsem výše mluvil, jsou vhodná k předejití nebo odvrácení toho neštěstí, zvláště když nepotřebují formální svolání: pak jim totiž Kníže nemůže zabránit, aniž by se otevřeně prohlásil za porušovatele zákonů a nepřítele státu.

Zahájení těchto shromáždění, jejichž jediným předmětem je zachování společenské smlouvy, se vždy musí dít dvěma návrhy, které nelze nikdy potlačit a které procházejí hlasováním zvlášť.

První: zda se suverénovi líbí zachovat současnou formu vlády.

Druhý: zda se lidu líbí ponechat správu v rukou těch, kdo jsou jí v současnosti pověřeni.

Předpokládám zde, co jsem, jak věřím, dokázal: totiž že ve státě není žádný základní zákon, který by nebylo možno zrušit, dokonce ani společenský pakt ne; neboť pokud by se všichni občané shromáždili, aby tento pakt společnou dohodou zrušili, nelze pochybovat, že by byl zrušen velmi legitimně. Grotius dokonce soudí, že se každý může zříci státu, jehož je členem, a vrátit se do své přirozené svobody a vzít si zpět svůj majetek odchodem ze země. Bylo by tedy absurdní, kdyby

všichni spojení občané nemohli udělat to, co může odděleně každý z nich.

Poznámky autora

[1] Podle této zásady je třeba posuzovat, které staletí vede k prospěchu lidského pokolení. Příliš se obdivují doby, v nichž se umění a dopisy vzkvétaly, aniž by se pochopil tajný cíl jejich kultury, aniž by se uvážil jejich zhoubný účinek: *idque apud imperitos humanitas vocabatur, cum pars servitutis esset*. Nevidíme ani ve pravidlech knih prostý zájem, který mluví skrze autory. Nikoli, ať říkají cokoli, kdykoli, přes jas, lidstvo ubývá, země se pustí nebo se podmaňuje a převaha neklesá. Když se jedno století vychvaluje blahem a lesk, obraťme oči k tomu, co prostě trvá a zachovává se. Divočejší lid, roste.

LIVRE IV.

CHAPITRE I.

Kapitola první. — Že obecná vůle je nezničitelná.

Dokud se mnoho spojených lidí pokládá za jedno těleso, mají jen jedinou vůli, která se vztahuje ke společnému zachování a k obecnému blahu. Pak jsou všechny pružiny státu silné a prosté, jeho zásady jasné a zářivé; nemá zájmy zamotané ani protichůdné, společné dobro se všude ukazuje jako zjevné a vyžaduje ke svému vnímání jen zdravý rozum. Mír, jednota a rovnost jsou nepřáteli politických sofistikací. Lidé přímí a prostí se dají obtížně oklamat pro svou prostotu; návnady a vycizelované záminky je neošálí; nejsou ani dost rafinovaní na to, aby se nechali napálit. Když u nejšťastnějšího národa na světě vidíme hloučky sedláků, jak pod dubem spravují státní záležitosti a vždy jednají moudře, lze se ubránit opovržení nad vybranými rafinovanostmi jiných národů, které se tolika uměním a tajemstvím zároveň proslavily a zbídačily?

Stát takto spravovaný potřebuje velmi málo zákonů; a jakmile vyvstane nutnost vyhlásit nové, tato nutnost je viditelná všem. První, kdo je navrhne, jen říká to, co už všichni cítili; a není třeba intrik ani výmluvnosti, aby prošlo jako zákon to, co každý už byl rozhodnut dělat, jakmile si bude jist, že ostatní budou dělat totéž.

Co klame rozumáře, je toto: protože vidí jen státy od svého vzniku špatně ustavené, jsou zasaženi nemožností udržet v nich podobnou správu. Smějí se, představujíce si všechny bláznivosti, které by mohl obratný šibal nebo lstivý řečník nalhat pařížskému nebo londýnskému

lidu. Nevědí, že Cromwell by bernským lidem skončil s rolničkami u límce a vévoda Beaufort by u Ženevanů dostal disciplínu.

Jakmile se však společenské pouto začne uvolňovat a stát slábnout, jakmile zvláštní zájmy začnou dávat o sobě vědět a malá sdružení ovlivňovat velké, společný zájem se mění a nalézá odpůrce; v hlasech už nevládne jednomyslnost, obecná vůle už není vůlí všech, zvedají se rozpory, debaty, a nejlepší názor neprojde bez sporů.

Konečně když stát, blízko své zkázy, přežívá už jen v jakési iluzorní a prázdné formě, když je společenské pouto zpřetrháno ve všech srdcích, když se nejnižší zájem drze zdobí svatým jménem veřejného dobra, pak se obecná vůle stává němou; všichni vedeni tajnými pohnutkami už nehlasují jako občané víc, než kdyby stát nikdy neexistoval; a falešně se pod jménem zákonů prosazují nespravedlivé dekrety, jejichž jediným cílem je zvláštní zájem.

Plyne z toho, že je obecná vůle zničena nebo zkažena? Ne, je vždy stálá, nezměnitelná a čistá; je však podřízena jiným vůlím, které ji převažují. Každý, odděluje svůj zájem od společného zájmu, dobře vidí, že ho nemůže od něj odtrhnout zcela; ale jeho podíl na veřejném zlu se mu zdá ničím vedle výhradního dobra, které si chce přisvojit. Krom tohoto zvláštního dobra chce obecné dobro ve svém vlastním zájmu stejně silně jako kterýkoli jiný. I prodávaje svůj hlas za peníze, nezhasí v sobě obecnou vůli — jen ji obejde. Chyba, které se dopouští, je, že mění stav otázky a odpovídá na něco jiného, než na co se ho ptají. Takže místo aby svým hlasem říkal „je to prospěšné státu“, říká „je to prospěšné tomu či onomu člověku nebo straně, aby tenhle názor prošel“. Zákon veřejného pořádku na shromážděních tedy není ani tak udržovat tam obecnou vůli, jako spíš zajistit, aby byla vždy dotazována a aby vždy odpovídala.

Měl bych zde mnoho úvah o pouhém právu hlasovat v každém aktu svrchovanosti, právu, které nic nemůže občanům vzít; a o právu vyjádřit názor, navrhovat, dělit a diskutovat, které vláda vždy pečlivě po-

nechává jen svým členům. Tato důležitá látka by si však vyžádala zvláštní pojednání, a já nemohu v této knize říci všechno.

CHAPITRE II.

Kapitola druhá. — O hlasování.

Z předchozí kapitoly je vidět, že způsob, jakým se projednávají obecné záležitosti, může dát dost spolehlivý ukazatel aktuálního stavu mravů i zdraví politického tělesa. Čím více souladu vládne na shromážděních, totiž čím více se názory blíží jednomyslnosti, tím více je obecná vůle vládnoucí; dlouhé debaty, rozkoly a vřava však oznamují převahu zvláštních zájmů a úpadek státu.

Toto se zdá méně zjevné, když se do konstituce státu dostanou dva nebo více stavů, jako v Římě patricijové a plebejové, jejichž sváry často rozbouřily komicia i v nejlepších dobách Republiky. Ale tato výjimka je zdánlivější než skutečná: tehdy jsme totiž vrozenou vadou politického tělesa měli takříkajíc dva státy v jednom; to, co není pravda o obou dohromady, je pravda o každém zvlášť. A opravdu, i v nejbouřlivějších dobách plebiscity lidu, když se Senát nevměšoval, procházely vždy klidně a velkou většinou hlasů: občané měli jen jeden zájem, lid jen jednu vůli.

Na druhém konci okruhu se jednomyslnost vrací. Je to tehdy, když občané upadlí v porobu nemají už ani svobodu, ani vůli. Pak strach a lichotky mění hlasy v aklamace; už se nerozvažuje, buď se oslavuje, nebo proklíná. Takový byl hanebný způsob rozhodování Senátu za Císařů. Někdy se to dělo se směšnými opatrnostmi: Tacitus poznamenává, že za Othona Senátoři, zasypávající Vitellia prokletími, dělali sou-

časně hrůzyplný rámus, aby se — kdyby se náhodou on stal pánem — nedalo zjistit, co každý z nich řekl.

Z těchto různých úvah se rodí zásady, podle nichž je třeba řídit způsob sčítání hlasů a srovnávání názorů, podle toho, jak snadno nebo obtížně lze poznat obecnou vůli, a nakolik stát upadá.

Existuje jediný zákon, který svou povahou vyžaduje jednomyslný souhlas: společenský pakt. Občanské sdružení je totiž nejdobrovolnější akt na světě; každý člověk je zrozen svobodný a pánem sebe sama, nikdo ho nesmí pod jakoukoli záminkou podrobit bez jeho svolení. Rozhodnout, že syn otrokyně se rodí jako otrok, znamená rozhodnout, že se nerodí jako člověk.

Pokud se tedy při uzavírání společenského paktu najdou odpůrci, jejich odpor smlouvu neznevažuje, jen zabraňuje tomu, aby byli zahrnuti; jsou to cizinci mezi občany. Když je stát ustaven, souhlas spočívá v pobytu; obývat území znamená podrobit se svrchovanosti.

Mimo tuto první smlouvu zavazuje hlas většiny vždy všechny ostatní; je to důsledek samotné smlouvy. Někdo se však ptá, jak může být člověk svobodný a nucen přizpůsobit se vůli, která není jeho. Jak jsou odpůrci svobodní a podrobení zákonům, s nimiž nesouhlasili?

Odpovídám, že otázka je špatně postavena. Občan souhlasí se všemi zákony, i s těmi, které procházejí navzdory jemu, a dokonce i s těmi, které ho trestají, když se odváží některý porušit. Stálá vůle všech členů státu je obecná vůle; skrze ni jsou občany i svobodnými. Když se na shromáždění Lidu navrhne zákon, lidé se vlastně neptají, zda s návrhem souhlasí nebo ho zamítají, nýbrž zda je, či není v souladu s obecnou vůlí, která je jejich; každý tím, že dává svůj hlas, říká o tom svůj názor; a z výpočtu hlasů se vyvozuje prohlášení obecné vůle. Když tedy převáží názor protichůdný mému, nic jiného to nedokazuje, než že jsem se mýlil, a že to, co jsem pokládal za obecnou vůli, obecnou vůlí nebylo. Kdyby byl můj zvláštní názor převážil, byl bych

udělal něco jiného než to, co jsem byl chtěl; tehdy bych nebyl svobodný.

To ovšem předpokládá, že všechny znaky obecné vůle jsou ještě ve většině; když tam přestávají být, ať se rozhodneme jakkoli, svoboda je pryč.

Když jsem výše ukazoval, jak se v obecných poradách nahrazuje obecná vůle zvláštními vůlemi, dostatečně jsem naznačil praktické prostředky, jak tomuto zneužití předcházet; budu o tom mluvit ještě dále. Pokud jde o poměrný počet hlasů pro prohlášení této vůle, také jsem dal zásady, podle nichž ho lze určit. Rozdíl jednoho hlasu ruší rovnost, jediný odpůrce ruší jednomyslnost; ale mezi jednomyslností a rovností je mnoho nerovných dělení, v každém z nichž lze tento počet stanovit podle stavu a potřeb politického tělesa.

Dvě obecné zásady mohou sloužit k úpravě těchto poměrů: za prvé, čím důležitější a vážnější jsou porady, tím více se musí převažující názor blížit jednomyslnosti; za druhé, čím více pojednávaná záležitost vyžaduje rychlost, tím více se musí zúžit rozdíl předepsaný v dělení názorů. V poradách, které je třeba uzavřít okamžitě, musí stačit přebytek jediného hlasu. První z těchto zásad se zdá vhodnější pro zákony, druhá pro záležitosti. Tak jako tak, z jejich kombinace vycházejí nejlepší poměry, jaké lze dát většině k rozhodování.

CHAPITRE III.

Kapitola třetí. — O volbách.

Pokud jde o volby Knížete a Magistrátů, které jsou, jak jsem řekl, akty složenými, existují dva způsoby, jak při nich postupovat: totiž výběr a los. Oba byly v různých republikách použity, a i dnes vidíme velmi složitou směs obou při volbě benátského Dóžete.

Hlasování losem, říká Montesquieu, je v povaze demokracie. Souhlasím; ale jak? Los, pokračuje, je způsob volby, který nikoho nermoutí; ponechává každému Občanovi rozumnou naději, že bude sloužit vlasti. To nejsou důvody.

Když si uvědomíme, že volba náčelníků je funkcí vlády, a nikoli svrchovanosti, uvidíme, proč je cesta losu více v povaze demokracie, kde správa je tím lepší, čím méně má jejích úkonů.

V každé pravé demokracii není magistratura výhodou, nýbrž tíživým břemenem, které nelze spravedlivě uložit jednomu soukromníkovi spíš než jinému. Jen zákon může toto břemeno uložit tomu, na koho padne los. Tehdy je totiž podmínka pro všechny stejná a volba nezávisí na žádné lidské vůli, takže zde není žádné zvláštní použití, které by narušovalo obecnost zákona.

V aristokracii Kníže vybírá Knížete, vláda se udržuje sama sebou, a tam jsou hlasy dobře umístěny.

Příklad volby benátského Dóžete toto rozlišení potvrzuje, neruší ho. Tato smíšená forma se hodí ve smíšené vládě. Bylo by totiž omylem brát benátskou vládu za pravou aristokracii. Pokud Lid nemá v této

vládě žádný podíl, šlechta je zde sama lidem. Množství chudých Barnabotů se nikdy nepřiblížilo k žádné magistratuře a nemá ze svého šlechtictví nic než marný titul Excelence a právo účastnit se Velké rady. Tato Velká rada je sice stejně početná jako naše Obecná rada v Ženevě, ale její slavní členové nemají víc výsad než naši prostí Občané. Je jisté, že pomineme-li krajní nepoměr obou Republik, ženevské měšťanstvo přesně odpovídá benátskému patriciátu, naši rodilí a usedlí Měšťanům a lidu Benátek, naši venkované poddaným pevniny. Nakonec, z kteréhokoli hlediska pohlížíme na tuto Republiku, odhlédneme-li od její velikosti, její vláda není aristokratičtější než naše. Celý rozdíl je v tom, že nemáme žádného doživotního náčelníka, a tedy nepotřebujeme los stejnou měrou.

Volby losem by měly málo nevýhod v pravé demokracii, kde — vše jsouc stejné, jak mravy a talenty, tak i zásady a majetek — by se volba stala téměř lhostejnou. Ale už jsem řekl, že pravá demokracie neexistuje.

Když se výběr a los mísí, první má obsadit místa, která vyžadují zvláštní nadání, například vojenské úřady; druhý se hodí pro ta místa, kde postačí zdravý rozum, spravedlnost a bezúhonnost, například pro soudnické úřady; v dobře ustaveném státě jsou totiž tyto vlastnosti společné všem občanům.

Ani los, ani hlasování nemá místo v monarchické vládě. Protože je Monarcha z práva jediným Knížetem a jediným Magistrátem, výběr jeho zástupců náleží jen jemu. Když opat de Saint-Pierre navrhoval, aby se znásobily Rady francouzského Krále a aby se jejich členové volili tajným hlasováním, neviděl, že navrhuje změnu formy vlády.

Zbývalo by mi mluvit o způsobu, jak dávat a sbírat hlasy na shromáždění lidu; snad však historický výklad římských zvyklostí v tomto ohledu objasní srozumitelněji všechny zásady, které bych mohl stanovit. Není nedůstojné soudného čtenáře vidět trochu podrobněji, jak se v radě dvou set tisíc mužů projednávaly veřejné i soukromé věci.

CHAPITRE IV.

Kapitola čtvrtá. — O římských komiciích.

Nemáme žádné spolehlivé památky z nejranějších dob Říma; velmi pravděpodobné dokonce je, že většina toho, co se o nich tradičně vypravuje, jsou báje. Obecně nejpoučnější část letopisů národů, kterou je historie jejich zakládání, nám chybí nejvíc. Zkušenost nás každý den učí, z jakých příčin vznikají revoluce říší; protože se však už nové národy netvoří, máme k vysvětlení toho, jak se zformovaly, sotva co víc než dohady.

Zvyky, které nalézáme jako zavedené, aspoň svědčí o tom, že těm zvykům předcházel nějaký počátek. Z tradic, které se k těm počátkům vracejí, se za nejjistější mají považovat ty, které podpírají největší autority a potvrzují silnější důvody. Taková jsou pravidla, jimiž jsem se snažil řídit při zkoumání toho, jak nejsvobodnější a nejmocnější lid na zemi vykonával svou nejvyšší moc.

Po založení Říma byla rodící se Republika — totiž armáda zakladatele, složená z Albánů, Sabinů a cizinců — rozdělena do tří tříd, které z tohoto rozdělení dostaly jméno Tribue. Každá z těchto Tribuí byla rozdělena do deseti Kurií a každá Kurie na Dekurie, v jejichž čele byli postaveni náčelníci zvaní Kuriové a Dekurioni.

Mimoto bylo z každé Tribue vybráno těleso sta Jezdců čili Rytířů zvané Centurie. Z toho je vidět, že tato rozdělení, zbytečná v městečku, byla zpočátku jen vojenská. Zdá se však, že jakýsi instinkt velikosti

vedl malé město Řím k tomu, aby si předem dalo pořádek vhodný pro hlavní město světa.

Z tohoto prvního dělení brzy vyplynula nevýhoda: Tribue Albánů a Sabinů zůstávaly stále ve stejném stavu, zatímco Tribue cizinců nepřetržitě rostla trvalým přílivem nových příchozích; a tato poslední brzy překonala obě ostatní. Léčbou, kterou našel Servius proti tomu nebezpečnému nešvaru, bylo změnit dělení: místo dělení podle rodů, které zrušil, zavedl jiné, dle míst města obývaných každou Tribuí. Místo tří Tribuí vytvořil čtyři; každá z nich obývala jeden z římských kopců a nesla jeho jméno. Tak zároveň odstranil současnou nerovnost a předešel jí i do budoucna. A aby toto dělení nebylo jen místní, ale i osobní, zakázal obyvatelům jedné čtvrti stěhovat se do jiné, čímž zabránil směšování rodů.

Zdvojnásobil také tři staré centurie Jezdectva a přidal dvanáct dalších, vždy pod starými jmény; prostředek prostý a prozíravý, kterým dokončil oddělení tělesa Rytířů od tělesa Lidu, aniž vyvolal reptání tohoto druhého.

K těmto čtyřem Tribuím městským přidal Servius dalších patnáct Tribuí zvaných venkovské, protože byly tvořeny obyvateli venkova, rozděleného do stejného počtu okrsků. Později jich vzniklo zase stejný počet nových, a římský lid se nakonec rozdělil do třiceti pěti Tribuí; v tomto počtu zůstaly pevné až do konce Republiky.

Z tohoto rozlišení Tribuí města a Tribuí venkova vyplynul účinek, který stojí za povšimnutí, protože jiného příkladu není, a Řím mu dlužil zároveň zachování svých mravů i růst své říše. Dalo by se myslet, že si Tribue městské brzy přisvojily moc a pocty a brzy ponížily Tribue venkovské; bylo to naopak. Je známo zalíbení prvních Římanů ve venkovském životě. To zalíbení jim dal moudrý zřizovatel, který spojil se svobodou práce venkovské a vojenské, a vykázal takříkajíc do města řemesla, obchody, intriky, bohatství a otroctví.

A tak protože vše, co měl Řím vznešeného, žilo na venkově a obdělávalo půdu, zvykli si Římané hledat opory Republiky jen tam. Protože tento stav byl stavem nejváženějších patricijů, byl ctěn všemi. Prostý a pracovitý život vesničanů byl upřednostňován před zahálčivým a zbabělým životem římských měšťanů, a ten, kdo by byl ve městě jen nešťastným proletářem, se stával oráčem na venkově a váženým občanem. „Ne bez důvodu," říkal Varro, „usadili naši velkodušní předkové na Vsi líheň oněch robustních a statečných mužů, kteří je bránili v čase války a živili v čase míru." Plinius výslovně říká, že venkovské Tribue byly ctěny pro muže, kteří je skládaly, zatímco do městských Tribuí byli pro potupu převáděni zbabělci, které bylo třeba ponížit. Sabin Appius Claudius, když přišel do Říma, byl zahrnut poctami a zapsán do venkovské Tribue, která později přijala jméno jeho rodu. A konečně, propuštěnci všichni vstupovali do městských Tribuí, nikdy do venkovských; a za celou dobu Republiky není jediný příklad propuštěnce, který by se dostal k nějaké magistratuře, i když se stal občanem.

Tato zásada byla výtečná; byla však dohnána tak daleko, že z ní nakonec vzešla změna a jistě i zneužití v obecním pořádku.

Za prvé, Cenzoři, kteří si dlouho osobovali právo svévolně převádět občany z jedné Tribue do druhé, nakonec většině dovolili zapsat se do té, která se jim líbila; dovolení, které jistě k ničemu nebylo a odnímalo jednu z velkých pák cenzury. Dále se Velcí a mocní všichni zapisovali do venkovských Tribuí, a propuštěnci, kteří se stali občany, zůstávali s chátrou v městských; tak Tribue obecně přestaly mít své místo a území, všechny se natolik smísily, že členy jednotlivých Tribuí už bylo možno rozlišit jen podle rejstříků, takže představa slova „Tribue" přešla ze skutečné v osobní, nebo spíš se stala takřka chimérou.

Stalo se také to, že městské Tribue, jsouce blíž, bývaly často na komiciích nejsilnější a prodávaly stát těm, kdo se ponížili ke koupi hlasů té chátry, která je skládala.

Pokud jde o Kurie, zřizovatel jich zřídil deset v každé Tribui, takže celý římský lid, tehdy uzavřený v městských hradbách, byl složen ze třiceti Kurií, z nichž každá měla své chrámy, své Bohy, své úředníky, své kněze a své svátky zvané compitalia, podobné svátkům paganalia, které měly později venkovské Tribue.

Při novém Serviově dělení se počet třiceti nedal rozdělit rovnoměrně do jeho čtyř Tribuí; nechtěl na něm nic měnit, a Kurie, nezávislé na Tribuích, se staly jiným dělením obyvatel Říma. O Kuriích však vůbec nebyla řeč ani ve venkovských Tribuích, ani v jejich lidu — Tribue se totiž staly čistě občanskou institucí, a protože pro odvod vojska byl zaveden jiný pořádek, vojenská dělení Romulova se stala nadbytečnými. Takže ačkoli byl každý občan zapsán v nějaké Tribui, zdaleka ne každý byl zapsán v nějaké Kurii.

Servius udělal ještě třetí dělení, které nemělo žádný vztah ke dvěma předchozím, a svými účinky se stalo nejdůležitějším ze všech. Rozdělil celý římský lid do šesti tříd, které rozlišil nikoli místem ani lidmi, nýbrž majetkem. Takže první třídy byly naplněny bohatými, poslední chudými, a střední těmi, kdo měli průměrné jmění. Těchto šest tříd bylo rozděleno do dalších sto devadesáti tří těles zvaných centurie, a tato tělesa byla rozdělena tak, že první Třída obsahovala sama přes polovinu, zatímco poslední tvořila jen jediné. Takže Třída nejméně početná co do lidí byla nejpočetnější co do centurií, a celá poslední třída byla počítána jen za jedno rozdělení, i když sama obsahovala přes polovinu obyvatel Říma.

Aby lid pronikl méně do důsledků této poslední formy, Servius jí dal vojenský nádech: do druhé třídy vložil dvě centurie zbrojířů a do čtvrté dvě centurie válečných nástrojů. V každé třídě, kromě poslední, rozlišil mladé a staré, totiž ty, kdo byli povinni nést zbraně, a ty, které jejich věk podle zákona osvobozoval. Rozlišení, které víc než rozlišení majetků činilo nutným časté opakování cenzu či sčítání. A nakonec

chtěl, aby se shromáždění konalo na Martově poli a aby všichni, kdo byli v branném věku, tam přišli se svými zbraněmi.

Důvod, proč v poslední třídě nedodržel totéž dělení na mladé a staré, byl ten, že chátře, která ji skládala, se vůbec nedávala čest nést zbraně pro vlast. Bylo třeba mít doma vlastní krb, aby člověk získal právo bránit krby. A z těch bezpočetných hord otrhanců, které dnes září v královských armádách, by nebyl snad jediný, který by nebyl s opovržením vyhozen z římské kohorty, když vojáci byli obránci svobody.

V poslední třídě se však ještě rozlišovali proletáři od těch, kteří se nazývali *capite censi*. První, ne tak docela sraženi na nulu, dávali alespoň občany státu, někdy dokonce v tísnivé potřebě i vojáky. Pokud jde o ty, kteří neměli vůbec nic a kteří se dali sečíst jen po hlavách, byli pokládáni za zcela nulové; a Marius byl první, kdo se neštítil je zapsat.

Aniž bych zde rozhodoval, zda bylo toto třetí sčítání samo o sobě dobré nebo špatné, mohu tvrdit, že jen prosté mravy prvních Římanů, jejich nezaujatost, jejich zalíbení v zemědělství a jejich pohrdání obchodem a lačností po zisku je mohly učinit uskutečnitelným. Kde je dnes moderní lid, u něhož by dravá chamtivost, neklidný duch, intriky, neustálá přemisťování a věčné převraty jmění ponechaly takovou soustavu trvat dvacet let, aniž by převrátila celý stát? Je také třeba poznamenat, že mravy a cenzura, silnější než tato instituce, v Římě její vadu napravily, a že nejeden boháč se ocitl v třídě chudých za to, že své bohatství příliš okázale vystavoval.

Z toho všeho lze snadno pochopit, proč je v pramenech skoro vždy řeč jen o pěti třídách, ačkoli jich ve skutečnosti bylo šest. Šestá, která nedodávala ani vojáky armádě, ani voliče na Martovo pole, a která v Republice byla téměř k ničemu, byla jen zřídka vůbec počítána.

Taková byla různá rozdělení římského lidu. Podívejme se nyní na účinek, který měla na shromáždění. Tato shromáždění, legitimně svolaná, se nazývala Komicia; obvykle se konala na náměstí římského fora

nebo na Martově poli a lišila se podle toho, podle které ze tří forem byla uspořádána, na komicia po Kuriích, komicia po Centuriích a komicia po Tribuích. Komicia po Kuriích byla Romulovy, komicia po Centuriích Serviovy, komicia po Tribuích zřizovaná Tribuny lidu. Žádný zákon nedostával platnost a žádný magistrát nebyl zvolen jinde než v Komiciích, a protože nebyl občan, který by nebyl zapsán v nějaké Kurii, Centurii nebo Tribui, plyne z toho, že žádný občan nebyl vyloučen z práva hlasovat, a že římský Lid byl skutečným suverénem jak podle práva, tak podle skutečnosti.

Aby byla Komicia legitimně shromážděna a aby to, co se tam dělo, mělo platnost zákona, musely být splněny tři podmínky: za prvé, že těleso nebo magistrát, který je svolával, k tomu byl vybaven nutnou autoritou; za druhé, že se shromáždění konalo v jednom ze dnů povolených zákonem; za třetí, že byly příznivé auspicia.

Důvod prvního pravidla nepotřebuje vysvětlovat. Druhé je věcí pořádku: nebylo tedy dovoleno konat Komicia ve dnech svátků a trhů, kdy lidé z venkova přicházeli do Říma za svými věcmi a neměli čas trávit den na veřejném náměstí. Třetím pravidlem držel Senát na uzdě hrdý a hýbavý lid a včas mírnil zápal pobuřujících Tribunů; tito však našli nejeden způsob, jak se z tohoto omezení vymanit.

Zákony a volba náčelníků nebyly jedinými body podrobenými rozhodnutí Komicií. Protože si římský lid osvojil nejdůležitější funkce vlády, lze říci, že osud Evropy se řídil v jeho shromážděních. Tato pestrost předmětů dávala vzniknout různým formám, které tato shromáždění přijímala podle věcí, o nichž mělo rozhodovat.

K posouzení těchto různých forem stačí je porovnat. Romulus, zřídiv Kurie, měl na zřeteli udržet Senát v mezích skrze lid a Lid v mezích skrze Senát, vládnout stejnou měrou nad všemi. Dal tedy lidu touto formou veškerou autoritu počtu, aby vyvažoval autoritu moci a bohatství, kterou ponechával patricijům. Podle ducha monarchie však dával patricijům přece jen větší výhodu vlivem jejich Klientů na

většinu hlasů. Tato obdivuhodná instituce Patronů a Klientů byla mistrovským kouskem politiky i lidskosti; bez ní by se patriciát, tak odporující duchu Republiky, nemohl udržet. Řím jediný měl tu čest dát světu tento krásný příklad, z něhož nikdy nevzešlo zneužití, a který přesto nikdy nebyl následován.

Protože tato forma Kurií trvala za Králů až do Servia, a protože vláda posledního Tarquinia nebyla pokládána za legitimní, odtud se zákony královské obecně odlišovaly jménem *leges curiatæ*.

Za Republiky, protože Kurie byly stále omezeny na čtyři městské Tribue a obsahovaly už jen římskou chátru, se nehodily ani k Senátu, který byl v čele patricijů, ani k Tribunům, kteří, i když plebejové, byli v čele majetných občanů. Upadly tedy v nevážnost, a jejich ponížení dosáhlo tak daleko, že shromáždění jejich třiceti Liktorů konalo to, co měla konat komicia po Kuriích.

Dělení po Centuriích bylo tak příznivé pro aristokracii, že se napohled nedá vidět, proč v Komiciích, která nesla toto jméno a jimiž byli voleni Konzulové, Cenzoři a ostatní kurulní Magistráti, Senát vždy nezvítězil. Vskutku, ze sto devadesáti tří centurií, které tvořily šest Tříd celého římského Lidu, obsahovala první Třída devadesát osm, a hlasy se počítaly jen po Centuriích. Takže sama tato první Třída počtem hlasů převažovala nad všemi ostatními. Když všechny její Centurie byly zajedno, dál se už hlasy ani nesbíraly; to, co rozhodl nejmenší počet, platilo za rozhodnutí mnohých, a lze říci, že v Komiciích po Centuriích se věci rozhodovaly spíš většinou mincí než většinou hlasů.

Tato krajní autorita se však mírnila dvěma prostředky. Za prvé, Tribuni obvykle a vždy velký počet plebejů, kteří byli v třídě bohatých, vyvažovali vliv patricijů v této první třídě.

Druhý prostředek spočíval v tom, že místo aby se hlasovalo nejprve podle pořadí Centurií, což by vždycky začínalo první, byla jedna vylosována, a ta sama provedla volbu; poté všechny Centurie, svolané jiný den podle svého pořadí, opakovaly tutéž volbu a obvykle ji potvrdily.

Tak se autorita příkladu odebírala pořadí a dávala losu, podle zásady demokracie.

Z tohoto zvyku plynula ještě další výhoda: občané z venkova měli mezi oběma volbami čas se informovat o zásluze prozatímně jmenovaného Kandidáta, aby svůj hlas dali s poznáním věci. Pod záminkou rychlosti se však nakonec podařilo tento zvyk zrušit a obě volby se konaly ve stejný den.

Komicia po Tribuích byla vlastně rada římského lidu. Byla svolávána pouze Tribuny; v nich byli Tribuni voleni a v nich prosazovali své plebiscity. Nejen že tam Senát neměl místo, dokonce neměl ani právo tam být přítomen; a nuceni poslouchat zákony, pro něž nemohli hlasovat, byli Senátoři v tomto ohledu méně svobodní než poslední občané. Tato nespravedlnost byla naprosto nerozumná, a sama by stačila ke zneplatnění dekretů tělesa, do něhož nebyli všichni jeho členové připuštěni. Kdyby se byli všichni Patricijové na tato Komicia dostavili podle práva, které jako občané měli, byli by tehdy jen prostými soukromníky a sotva by měli vliv na hlasování, které se sbíralo po hlavách a kde nejmenší proletář měl stejnou váhu jako Kníže Senátu.

Vidíme tedy, že kromě pořádku, který plynul z těchto různých rozdělení pro sbírání hlasů tak velkého Lidu, se tato rozdělení neomezovala na formy samy o sobě lhostejné, nýbrž každé mělo účinky související s pohledy, pro které bylo preferováno.

Aniž bychom o tom zacházeli do delších podrobností, z předchozích vysvětlení plyne, že Komicia po Tribuích byla nejpříznivější pro lidovou vládu, a Komicia po Centuriích pro aristokracii. Pokud jde o Komicia po Kuriích, kde většinu tvořila jen římská chátra, bylo možné jich užívat jen k podpoře tyranie a špatných záměrů; musela upadnout v nevážnost. I samotní pobuřovatelé se vyhýbali prostředku, který by příliš odhalil jejich záměry. Je jisté, že celá velikost římského Lidu se nacházela jen v Komiciích po Centuriích, která jediná byla

úplná — v Komiciích po Kuriích totiž chyběly venkovské Tribue, a v Komiciích po Tribuích Senát a patricijové.

Co se týče způsobu sbírání hlasů, u prvních Římanů byl stejně prostý jako jejich mravy, i když přesto méně prostý než ve Spartě. Každý dával svůj hlas nahlas a písař ho zapisoval. Většina hlasů v každé Tribui určovala hlas Tribue, většina hlasů mezi Tribuemi určovala hlas lidu. Totéž platilo pro Kurie a Centurie. Tento zvyk byl dobrý, pokud mezi občany panovala poctivost a každý se styděl veřejně dát hlas nespravedlivému návrhu nebo nehodné osobě. Jakmile se však lid zkazil a hlasy se začaly kupovat, bylo vhodné, aby se dávaly tajně, aby kupce držela na uzdě nedůvěra a aby darebáci měli možnost nebýt zrádci.

Vím, že Cicero toto změnu haní a připisuje jí část zkázy Republiky. Avšak i když cítím váhu, jakou zde Ciceronova autorita musí mít, nemohu s ním souhlasit. Myslím naopak, že zánik státu se urychlil tím, že nebyly provedeny podobné změny. Jako režim pro zdravé lidi se nehodí pro nemocné, nelze chtít vládnout zkaženému lidu týmiž zákony, které se hodí pro dobrý lid. Nic nedokazuje tuto zásadu lépe než trvání Benátské republiky, jejíž simulakrum existuje dodnes jen proto, že její zákony se hodí jen pro ničemné muže.

Rozdávaly se tedy občanům tabulky, kterými mohl každý hlasovat, aniž by bylo vidět, co si myslí. Byly také zavedeny nové formality pro sbírání tabulek, pro počítání hlasů, pro srovnávání čísel atd. To však nezabránilo tomu, aby věrnost úředníků pověřených těmito funkcemi nebyla často podezřelá. Byly nakonec, aby se zabránilo pletichaření a kšeftování s hlasy, vydávány Edikty, jejichž množství ukazuje jejich zbytečnost.

V posledních časech bylo třeba se často uchylovat k mimořádným řešením, aby se nahradila nedostatečnost zákonů. Někdy se vymýšlely zázraky; ale tento prostředek, který mohl zapůsobit na lid, nezapůsobil na ty, kdo mu vládli. Někdy se náhle svolalo shromáždění dříve, než mohli Kandidáti rozvinout své intriky. Někdy se cele seděnie strávilo

mluvením, když se vidělo, že získaný lid je připraven zvolit špatně. Nakonec však ambice vše obešla; a co je neuvěřitelné, je, že uprostřed tolika zneužití tento nesmírný lid, díky svým starým ustanovením, nepřestal volit magistráty, prosazovat zákony, soudit kauzy, vyřizovat soukromé i veřejné záležitosti takřka s takovou lehkostí, jakou mohl mít sám Senát.

CHAPITRE V.

Kapitola pátá. — O tribunátu.

Když nelze mezi jednotlivými částmi státu stanovit přesný poměr, nebo když nezničitelné příčiny jejich vztahy neustále mění, ustavuje se zvláštní magistratura, která netvoří těleso s ostatními, která klade každý člen do jeho pravého vztahu, a která je spojnicí nebo prostředním členem buď mezi Knížetem a Lidem, nebo mezi Knížetem a Suverénem, nebo zároveň na obě strany, pokud je to nutné.

Toto těleso, které budu nazývat Tribunát, je strážcem zákonů a zákonodárné moci. Někdy slouží k ochraně Suveréna proti vládě, jako to dělali Tribuni lidu v Římě; někdy k podpoře vlády proti Lidu, jako to dnes dělá v Benátkách Rada deseti; a někdy k udržení rovnováhy na obou stranách, jako to dělali Eforové ve Spartě.

Tribunát není ustavující složkou Obce a nemá mít žádný podíl na zákonodárné ani výkonné moci; právě v tom je však jeho moc největší: nemůže nic udělat, může však všemu bránit. Je posvátnější a ctěnější jako obhájce zákonů než Kníže, který je vykonává, a než Suverén, který je dává. To bylo v Římě dobře vidět, když ti pyšní patricijové, kteří vždy opovrhovali celým lidem, byli nuceni sklonit se před prostým úředníkem lidu, který neměl ani auspicia, ani jurisdikci.

Moudře zmírněný tribunát je nejpevnější oporou dobré konstituce; jakmile však má byť jen trochu nadbytek síly, všechno zvrátí. Pokud jde o slabost, ta není v jeho povaze; a je-li něčím, nikdy není méně, než má být.

Zvrhá se v tyranii, když si přisvojí výkonnou moc, které je jen zmírňovatelem, a chce dávat výjimky ze zákonů, které má jen chránit. Nesmírná moc Eforů, která byla bez nebezpečí, dokud Sparta zachovávala své mravy, urychlila jejich již započatou zkázu. Krev Agida, zavražděného těmito tyrany, pomstil jeho nástupce. Zločin i trest Eforů stejnou měrou uspíšily zánik Republiky, a po Kleoménovi už Sparta nebyla ničím. Řím zahynul také stejnou cestou, a nadměrná moc Tribunů, postupně uzurpovaná, posloužila nakonec, s pomocí zákonů vytvořených pro svobodu, k ochraně Císařů, kteří ji zničili. Pokud jde o Radu deseti v Benátkách — je to tribunál krve, hrozný stejně patricijům jako Lidu; a daleko od toho, aby otevřeně chránil zákony, slouží už jen, po jejich ponížení, k zasazování úderů ve stínu, které si nikdo netroufá vidět.

Tribunát slábne stejně jako vláda rozmnožováním svých členů. Když Tribuni římského lidu, zpočátku v počtu dvou, pak pěti, chtěli tento počet zdvojnásobit, Senát je nechal; byl si jistý, že jedni budou držet na uzdě druhé — a to se také stalo.

Nejlepší prostředek, jak předejít uzurpacím tak hrozivého tělesa, prostředek, na nějž žádná vláda dosud nenapadla, by bylo neučinit toto těleso stálým, nýbrž řídit intervaly, během nichž by zůstalo zrušeno. Tyto intervaly, které nesmějí být tak velké, aby daly zneužitím čas se upevnit, mohou být stanoveny zákonem tak, aby bylo možné je v případě potřeby zkrátit mimořádnými komisemi.

Tento prostředek se mi zdá bez nevýhod, protože, jak jsem řekl, tribunát nebyv součástí konstituce, může být odstraněn, aniž by na tom konstituce trpěla; a zdá se mi účinný, protože nově obnovený magistrát nezačíná od moci, kterou měl jeho předchůdce, nýbrž od té, kterou mu dává zákon.

CHAPITRE VI.

Kapitola šestá. — O diktatuře.

Nepružnost zákonů, která brání tomu, aby se ohýbaly podle událostí, může je v jistých případech činit zhoubnými a způsobit jimi zkázu státu v jeho krizi. Pořádek a pomalost formalit vyžadují čas, který okolnosti někdy nedávají. Může nastat tisíc případů, pro něž Zákonodárce nic nestanovil, a je velmi nutnou předvídavostí cítit, že nelze předvídat vše.

Nesmíme tedy chtít upevnit politické instituce až tak, že si odebereme moc jejich účinek pozastavit. I Sparta sama nechávala své zákony usnout.

Avšak jen největší nebezpečí mohou vyvážit nebezpečí z narušení veřejného pořádku, a nikdy se nemá zastavovat posvátná moc zákonů, pokud nejde o záchranu vlasti. V těchto vzácných a zjevných případech se o veřejnou bezpečnost pečuje zvláštním aktem, který její břemeno vkládá na nejhodnějšího. Tato komise může být udělena dvěma způsoby, podle druhu nebezpečí.

Stačí-li k nápravě zvýšit činnost vlády, soustředí se do jednoho nebo dvou jejích členů; nemění se tedy autorita zákonů, nýbrž pouze forma jejich správy. Pokud je nebezpečí takové, že samo zřízení zákonů je překážkou v obraně, pak se jmenuje nejvyšší náčelník, který umlčí všechny zákony a na okamžik pozastaví svrchovanou autoritu. V takovém případě není obecná vůle sporná a je zřejmé, že prvním přáním lidu je, aby stát nezahynul. Tím pozastavení zákonodárné au-

tority není ničí zrušení; magistrát, který ji umlčí, ji nemůže přimět mluvit; ovládá ji, aniž ji může zastupovat; může dělat vše kromě zákonů.

První prostředek užíval římský Senát, když posvátnou formulí ukládal konzulům péči o záchranu Republiky. Druhý nastával, když jeden z obou konzulů jmenoval Diktátora — zvyk, který přenesl Alba do Říma.

V počátcích Republiky se k Diktatuře uchylovalo velmi často, protože stát neměl ještě dost pevné zakotvení, aby se mohl udržet pouhou silou své konstituce. Protože mravy tehdy činily nadbytečnými mnohá opatření, která by byla nutná v jiné době, nikdo se nebál, že Diktátor zneužije svou autoritu nebo se ji pokusí držet déle než stanovenou dobu. Naopak se zdálo, že taková moc je komu je udělena břemenem, tak spěšně se jí zbavoval; jako by bylo postavení příliš těžké a nebezpečné zaujímat místo zákonů!

Tak mě tedy ne nebezpečí zneužití, nýbrž nebezpečí ponížení vede k výtkě vůči nerozvážnému užívání této nejvyšší magistratury v nejranějších dobách. Protože dokud se jí plýtvalo při Volbách, Zasvěceních a věcech čiré formality, bylo třeba se obávat, že se stane v případě nutnosti méně hrozivou, a že si lid zvykne pokládat ten titul, který se používal jen k prázdným obřadům, za marný.

Ke konci Republiky Římané, kteří se stali obezřetnějšími, šetřili Diktaturou stejně bez rozumu, jak s ní dříve plýtvali. Bylo snadné vidět, že jejich obava byla špatně založená; že slabost hlavního města tehdy byla jeho jistotou proti Magistrátům, které v sobě chovala; že Diktátor mohl v jistých případech bránit veřejnou svobodu, aniž by jí mohl kdy ublížit; a že okovy Říma nebudou kuty v samotném Římě, nýbrž v jeho armádách. Slabý odpor Maria vůči Sullovi a Pompeia vůči Caesarovi dobře ukázal, co lze očekávat od autority zevnitř proti síle zvnějšku.

Tento omyl je přivedl k velkým chybám. Taková byla například chyba, že nejmenovali Diktátora při Catilinově spiknutí; nešlo totiž o nic víc než o vnitřek města a nanejvýš o nějakou italskou provincii. S neomezenou autoritou, kterou zákony dávaly Diktátorovi, by snadno spiknutí rozmetal — bylo udušeno jen souběhem šťastných náhod, které lidská opatrnost neměla nikdy právo očekávat.

Místo toho se Senát spokojil s předáním veškeré své moci Konzulům; z toho vyplynulo, že Cicero, aby jednal účinně, byl nucen tuto moc překročit v klíčovém bodě; a i když první výbuchy radosti schválily jeho jednání, později ho spravedlivě žádali o zúčtování krve občanů prolité proti zákonům. Takovou výtku by Diktátorovi nemohli udělat. Avšak výmluvnost Konzula vše strhla; a sám, i když Říman, miloval svou slávu víc než svou vlast, nehledal tolik prostředek nejlegitimnější a nejbezpečnější k záchraně státu, jako prostředek, který by mu dal plnou čest. Takže byl spravedlivě ctěn jako osvoboditel Říma a spravedlivě potrestán jako porušovatel zákonů. Jakkoli bylo jeho povolání zpět slavné, jisté je, že to byla milost.

Ostatně, jakýmkoli způsobem je tato důležitá komise udělena, je důležité stanovit její trvání na velmi krátký termín, který se nikdy nesmí prodloužit. V krizích, které k ní vedou, je stát brzy zničen nebo zachráněn; a jakmile naléhavá potřeba pomine, Diktatura se stává tyranickou nebo marnou. V Římě, protože Diktátoři byli jen na šest měsíců, většina abdikovala před uplynutím této lhůty. Kdyby byla lhůta delší, snad by měli v pokušení ji ještě prodloužit, jako to udělali Decemvirové s roční lhůtou. Diktátor měl právě tolik času, kolik potřeboval k vyřízení toho, k čemu byl zvolen; neměl času myslet na jiné plány.

CHAPITRE VII.

Kapitola sedmá. — O cenzuře.

Stejně jako prohlášení obecné vůle se děje zákonem, prohlášení veřejného soudu se děje cenzurou; veřejné mínění je druh zákona, jehož služebníkem je Cenzor, a který on pouze aplikuje na zvláštní případy, po příkladu Knížete.

Zdaleka ne, že by cenzorský tribunál byl rozhodčím mínění lidu — je pouze jeho ohlašovatelem; jakmile se od něho vzdálí, jeho rozhodnutí jsou marná a bez účinku.

Není třeba rozlišovat mravy národa od předmětů jeho úcty: vše to souvisí s touž zásadou a nutně splývá. U všech národů světa to není příroda, nýbrž mínění, které rozhoduje o volbě jejich radostí. Napravte mínění lidí, a jejich mravy se očistí samy. Vždycky milujeme to, co je krásné, nebo co za krásné pokládáme; mýlíme se však v tomto úsudku. O tento úsudek tedy jde. Kdo soudí mravy, soudí čest; kdo soudí čest, bere svůj zákon od mínění.

Mínění lidu se rodí z jeho konstituce; i když zákon neurčuje mravy, zákonodárství je přivádí ke světu. Když zákonodárství slábne, mravy upadají; ale pak soud Cenzorů neudělá to, co nebyla schopna udělat síla zákonů.

Z toho plyne, že cenzura může být užitečná k zachování mravů, nikdy k jejich obnovení. Zřizujte Cenzory, dokud zákony mají sílu; jakmile ji ztratily, vše je ztraceno. Nic legitimního už nemá sílu, když ji už nemají zákony.

Cenzura udržuje mravy tím, že zabraňuje korupci mínění, zachovává jejich správnost moudrými aplikacemi, někdy je i ustaluje, dokud jsou ještě nejisté. Zvyk mít sekundanty v soubojích, dohnaný až k šílenství v Království francouzském, byl tam zrušen těmito jedinými slovy královského Ediktu: „Pokud jde o ty, kteří mají tu zbabělost volat Sekundanty…“ Tento soud, předjímající úsudek veřejnosti, ji okamžitě přesvědčil. Když však tytéž Edikty chtěly prohlásit, že souboj je také zbabělost — což je pravda, ale v rozporu s obecným míněním —, veřejnost se tomuto rozhodnutí vysmála; její úsudek už byl učiněn.

Řekl jsem jinde, že veřejné mínění, nebyvše podrobeno nátlaku, nesmí mít žádnou stopu v tribunálu zřízeném k jeho zastupování. Nelze se dost obdivovat, s jakým uměním byla tato páka, u moderních národů naprosto ztracená, u Římanů v chodu, a ještě lépe u Lakedaimonských.

Když jeden muž špatných mravů přišel s dobrým návrhem na spartskou radu, Eforové, aniž to vzali v úvahu, nechali tentýž návrh přednést ctnostnému občanovi. Jaká čest pro jednoho, jaká potupa pro druhého, aniž by jeden i druhý dostali pochvalu či pokárání! Jistí opilci ze Samu znesvětili Tribunál Eforů; druhý den bylo veřejným Ediktem Samiánům dovoleno být darebáky. Skutečný trest by byl méně krutý než taková beztrestnost. Když Sparta rozhodla, co je nebo není čestné, Řecko se proti jejímu rozsudku neodvolávalo.

CHAPITRE VIII.

Kapitola osmá. — O občanském náboženství.

Lidé zprvu neměli jiných Králů než Bohy ani jiné vlády než teokratickou. Vedli uvažování Caligulovo — a tehdy uvažovali správně. Je třeba dlouhé proměny citů a představ, aby se člověk odhodlal vzít si za pána sobě rovného a chlubit se tím, že na tom bude dobře.

Z toho prostého faktu, že v čele každé politické společnosti stojí Bůh, plyne, že bylo tolik Bohů, kolik národů. Dva navzájem cizí a téměř vždy nepřátelské národy nemohly dlouho uznávat téhož pána. Dvě vojska, která si dávají bitvu, nemohou poslouchat téhož náčelníka. Tak z národních rozdělení vzešel polyteismus, a odtud teologická i občanská netolerance, které jsou přirozeně jednou a toutéž, jak bude níže řečeno.

Fantazie Řeků, že nacházejí své Bohy u barbarských národů, vyplynula z fantazie, že se pokládají za přirozené Suverény těch národů. Dnes je však směšná učenost, která se točí kolem totožnosti Bohů různých národů; jako by Moloch, Saturn a Chronos mohli být týž Bůh, jako by Baal Féničanů, Zeus Řeků a Jupiter Latinů mohli být týž, jako by mohlo něco společného zůstávat mezi chimérickými Bytostmi s různými jmény!

Pokud se někdo ptá, proč v pohanství, kde měl každý stát svůj kult a své Bohy, nebyly žádné náboženské války, odpovídám, že právě proto: každý stát, mající svůj vlastní kult stejně jako svou vlastní vládu, nerozlišoval své Bohy od svých zákonů. Politická válka byla i teologic-

ká; obvody Bohů byly takříkajíc stanoveny hranicemi Národů. Bůh jednoho národa neměl žádné právo nad jinými národy. Bohové Pohanů nebyli Bohy žárlivými; rozdělovali si mezi sebe vládu nad světem. I Mojžíš a hebrejský lid se k této představě občas přiklonili, mluvíce o Bohu Izraele. Pokládali, pravda, za nicotné Bohy Kananejských, národů proskribovaných, odsouzených ke zničení, jejichž místo měli zaujmout; ale podívejte, jak mluvili o božstvech sousedních národů, které jim bylo zakázáno napadat! „Není ti," říkal Jeftóh Ammonitům, „legitimně dáno vlastnictví toho, co patří tvému Bohu Chamoši? Pod stejným titulem vlastníme my země, které si získal náš vítězný Bůh." To byla, jak se mi zdá, zcela uznaná rovnost mezi právy Chamoše a Boha Izraele.

Když se však Židé, podrobení nejprve babylonským králům a potom syrským králům, zarputile odmítali uznat jiného Boha než svého, tento odpor, pokládaný za vzpouru proti vítězi, jim přinesl pronásledování, o nichž čteme v jejich dějinách a jejichž jiný příklad před křesťanstvím nenacházíme.

Protože každé náboženství bylo tedy výlučně svázáno se zákony státu, který ho předepisoval, nebyl jiný způsob, jak národ obrátit, než ho podmanit, ani jiní misionáři než dobyvatelé; a protože povinnost změnit kult byla zákonem poražených, bylo nutné nejprve zvítězit, než se o tom začalo mluvit. Zdaleka ne, aby lidé bojovali za Bohy — byli to, jako u Homéra, Bohové, kteří bojovali za lidi; každý si od svého Boha vyprošoval vítězství a splácel ho novými oltáři. Římané před obsazením města vyzývali jeho Bohy, aby je opustili; a když ponechávali Tarentským jejich rozhněvané Bohy, bylo to proto, že tyto Bohy tehdy pokládali za podřízené svým vlastním a nucené jim vzdávat hold. Ponechávali poraženým jejich Bohy stejně, jak jim ponechávali jejich zákony. Jediným tributem, který jim často uložili, byla koruna Jupiterovi na Kapitolu.

Konečně, protože Římané se svou říší rozšířili i svůj kult a své Bohy a protože často sami přijali Bohy poražených, udělujíce jedněm i druhým občanské právo, národy této rozsáhlé říše se postupně ocitly s množstvím Bohů a kultů, přibližně stejných všude; a tak se pohanství nakonec stalo ve známém světě jedním a tímtéž náboženstvím.

V těchto okolnostech přišel Ježíš zřídit na zemi duchovní království. Toto, oddělením teologické soustavy od politické, způsobilo, že stát přestal být jeden, a vyvolalo ty vnitřní rozkoly, které od té doby neustále zmítají křesťanskými národy. A protože tato nová představa království jiného světa nikdy nemohla vstoupit do hlav pohanů, pokládali vždy Křesťany za skutečné rebely, kteří pod pokrytou poslušností čekají jen na chvíli, kdy se stanou nezávislými a pány, a lstivě si uzurpují autoritu, kterou předstírají ve své slabosti ctít. Taková byla příčina pronásledování.

To, čeho se pohané obávali, se stalo; všechno změnilo tvář, pokorní Křesťané změnili jazyk, a brzy bylo vidět, jak se toto údajné království jiného světa stává pod viditelnou hlavou nejnásilnějším despotismem ve světě tomto.

Protože však vždy existoval Kníže a občanské zákony, vyplynul z této dvojí moci trvalý konflikt jurisdikce, který učinil každou dobrou státní správu v křesťanských státech nemožnou; a nikdy se nepodařilo zjistit, zda je člověk zavázán poslouchat pána, nebo kněze.

Několik národů však, dokonce v Evropě či v jejím sousedství, se pokusilo zachovat nebo obnovit starý systém, nicméně bez úspěchu; duch křesťanství zvítězil nad vším. Posvátný kult vždycky zůstal nebo se stal znovu nezávislým na Suverénovi a bez nutného spojení s tělesem státu. Mohamed měl velmi zdravé pohledy, dobře svázal svůj politický systém, a dokud trvala forma jeho vlády pod jeho nástupci Chalífy, byla tato vláda přesně jednotná a v tom dobrá. Když se však Arabové stali kvetoucími, vzdělanými, zjemnělými, měkkými a zbabělými, byli podmaněni barbary; pak rozdělení mezi oběma mocemi znovu

začalo. Ačkoli je u mohamedánů méně zřejmé než u Křesťanů, přesto tam je, zvláště v sektě Alího, a jsou státy, jako Persie, kde je stále cítit.

Mezi námi se angličtí králové ustavili hlavou Církve, totéž udělali Carové; ale tímto titulem se z nich stali méně páni Církve než její ministři; získali méně právo ji měnit než moc ji udržovat. Nejsou v ní zákonodárci, jsou v ní jen Knížaty. Kdekoli tvoří Duchovenstvo těleso, je pánem a zákonodárcem ve své vlasti. Jsou tedy dvě moci, dva Suveréni, v Anglii i v Rusku, stejně jako jinde.

Ze všech křesťanských autorů byl filozof Hobbes jediný, kdo dobře viděl zlo i lék, kdo se odvážil navrhnout spojení obou hlav orla a vrácení všeho k politické jednotě, bez níž žádný stát ani vláda nebude nikdy dobře ustaven. Musel však vidět, že vládychtivý duch křesťanství je neslučitelný s jeho systémem, a že zájem Kněze bude vždy silnější než zájem státu. Není to ani tak to, co je v jeho politice hrozné a falešné, jako to, co je v ní správné a pravdivé, co ji učinilo nenáviděnou.

Myslím, že při rozvinutí historických faktů z tohoto hlediska lze snadno vyvrátit protichůdná mínění Bayla a Warburtona, z nichž první tvrdí, že žádné náboženství není politickému tělesu užitečné, a druhý zase, že křesťanství je jeho nejpevnější oporou. Prvnímu by se dokázalo, že nikdy nebyl založen stát, aniž by mu náboženství sloužilo za základ; druhému, že křesťanský zákon je v jádru spíš škodlivý než užitečný pevné konstituci státu. Abych se dokončil vysvětlovat, stačí jen trochu zpřesnit příliš mlhavé představy náboženství ve vztahu k mému předmětu.

Náboženství, uvažované ve vztahu ke společnosti — buď obecné, nebo zvláštní —, se také dá dělit na dva druhy, totiž na náboženství člověka a náboženství občana. První, bez chrámů, bez oltářů, bez obřadů, omezené na čistě vnitřní kult Nejvyššího Boha a na věčné povinnosti mravnosti, je čisté a prosté náboženství Evangelia, pravý theismus, a to, co lze nazvat přirozeným božím právem. To druhé, zapsané v jediné zemi, dává jí její Bohy, její vlastní Patrony a ochránce; má své

dogmy, své obřady, svůj vnější kult předepsaný zákony. Mimo národ, který ho následuje, je pro ně vše nevěřícím, cizincem, barbarem; rozšiřuje povinnosti a práva člověka jen tak daleko, kam sahají jeho oltáře. Taková byla všechna náboženství prvních národů, kterým lze dát jméno občanského nebo pozitivního božího práva.

Je i třetí druh náboženství, bizarnější, který, dávaje lidem dvoje zákonodárství, dva náčelníky, dvě vlasti, je podrobuje protichůdným povinnostem a brání jim, aby mohli být zároveň zbožnými a občany. Takové je náboženství Lámů, takové japonské, takové je římské křesťanství. Lze ho nazvat náboženstvím Kněze. Vzniká z něj druh práva smíšeného a nespolečenského, které nemá jméno.

Posuzováme-li politicky tyto tři druhy náboženství, všechny mají své vady. Třetí je tak zjevně špatné, že je ztrátou času bavit se jeho vyvracením. Vše, co ruší společenskou jednotu, nestojí za nic; všechny instituce, které kladou člověka do rozporu se sebou samým, nestojí za nic.

Druhé je dobré v tom, že spojuje boží kult s láskou k zákonům, a že činíc z vlasti předmět oběti občanů, učí je, že sloužit státu znamená sloužit jeho ochrannému Bohu. Je to druh teokracie, v níž nemá být jiný velekněz než Kníže, ani jiní kněží než magistráti. Pak zemřít za svou zemi znamená jít na mučednictví, porušovat zákony znamená být bezbožný, a vydávat viníka veřejnému proklínání znamená odevzdat ho hněvu Bohů: *sacer esto* — „buď proklet“.

Je však špatné v tom, že založeno na omylu a lži klame lidi, činí je lehkověrnými a pověrčivými, a utápí pravý kult božství v marném obřadnictví. Je špatné také tehdy, když, stávajíc se výlučným a tyranickým, činí lid krvelačným a netolerantním, takže dýchá jen vraždu a masakr a věří, že koná svatý skutek, zabíjeje kohokoli, kdo nepřijímá jeho Bohy. To ho uvádí do přirozeného stavu války se všemi ostatními, velmi škodlivého jeho vlastní bezpečnosti.

Zůstává tedy náboženství člověka neboli křesťanství, nikoli to dnešní, ale to Evangelia, které je od něj zcela odlišné. Tímto náboženstvím svatým, vznešeným, pravdivým, se lidé, děti téhož Boha, všichni poznávají jako bratři, a společnost, která je spojuje, se nerozpadá ani smrtí.

Toto náboženství však, nemajíc žádný zvláštní vztah k politickému tělesu, ponechává zákonům jen tu sílu, kterou mají samy ze sebe, aniž by jim přidalo jakoukoli jinou; a tak jedno z velkých pout zvláštní společnosti zůstává bez účinku. A víc: zdaleka od toho, aby připoutalo srdce občanů ke státu, odtahuje je od něj jako od všech věcí země: nevím o ničem, co by bylo více v rozporu se společenským duchem.

Říkají nám, že lid pravých Křesťanů by tvořil nejdokonalejší společnost, jakou si lze představit. Vidím v tomto předpokladu jen jednu velkou obtíž: společnost pravých křesťanů by už nebyla společností lidí.

Říkám dokonce, že tato předpokládaná společnost by nebyla při vší své dokonalosti ani nejsilnější, ani nejtrvalejší. Protože by byla dokonalá, chybělo by jí spojení; její ničivý neduh by byl v samé její dokonalosti.

Každý by plnil svou povinnost; lid by byl podroben zákonům, náčelníci by byli spravedliví a mírní, magistráti bezúhonní a nepodplatitelní, vojáci by opovrhovali smrtí, nebyla by marnivost ani luxus. Všechno to je velmi dobré; podívejme se však dál.

Křesťanství je zcela duchovní náboženství, zabývající se výhradně věcmi Nebe. Vlast Křesťana není z tohoto světa. Plní svou povinnost, pravda, ale plní ji s hlubokou lhostejností vůči úspěchu či neúspěchu svých snah. Pokud si nemá co vyčítat, málo mu záleží na tom, zda jde zde dole vše dobře nebo špatně. Je-li stát kvetoucí, sotva se odvažuje těšit se z veřejné blaženosti; obává se, aby se nestal pyšným na slávu své země. Upadá-li stát, žehná ruce Boha, která těžce dopadá na jeho lid.

Aby byla společnost pokojná a aby se udržela harmonie, musí být všichni občané bez výjimky stejně dobrými Křesťany. Pokud se však naneštěstí najde jediný ctižádostivec, jediný pokrytec — Catilina třeba, nebo Cromwell —, ten už bude mít své zbožné spoluobčany levně. Křesťanská láska nedovoluje snadno myslet špatně o bližním. Jakmile nějakou úskokem najde způsob, jak jim nasadit klam a získat část veřejné autority, hle, člověk postavený v hodnosti; Bůh chce, aby byl ctěn; brzy je z něj moc; Bůh chce, aby byl poslouchán. Zneužívá správce této moci? Je to metla, kterou Bůh trestá své děti. Dělalo by se jim špatně od svědomí vyhnat uzurpátora; muselo by se rušit veřejný klid, používat násilí, prolévat krev. Všechno to se špatně shoduje s mírností Křesťana. A nakonec, co na tom záleží, zda jsme svobodní nebo otroky v tomto údolí utrpení? Podstatné je jít do ráje, a odevzdanost je jen jedním prostředkem navíc k tomu.

Vypukne cizí válka? Občané se bez obtíží vydávají do boje; nikdo z nich nemyslí na útěk. Konají svou povinnost, ale bez vášně pro vítězství; vědí spíš umírat než vítězit. Zda vyhrají nebo prohrají, co na tom záleží? Neví snad prozřetelnost lépe než oni, co je jim třeba? Lze si představit, jaký užitek z jejich stoicismu může udělat hrdý, prudký, vášnivý nepřítel! Postavte proti nim ty velkodušné národy, které stravovala planoucí láska ke slávě a vlasti; postavte svou křesťanskou republiku proti Spartě nebo Římu; zbožní křesťané budou poraženi, zdrceni, zničeni dřív, než budou mít čas se vzpamatovat, nebo budou svou záchranu dlužit pouze opovržení, které k nim nepřítel pocítí. Krásnou přísahou podle mě byla přísaha vojáků Fabiových: nepřísahali, že zvítězí nebo zemřou, přísahali, že se vrátí jako vítězové, a svou přísahu dodrželi. Nikdy by takovou přísahu nedali Křesťané; byli by se domnívali, že pokoušejí Boha.

Mýlím se však, když mluvím o „křesťanské Republice“; obě tato slova se vylučují navzájem. Křesťanství nekáže než porobu a závislost. Jeho duch je příliš příznivý tyranii, než aby z toho tyranie vždy netěži-

la. Praví Křesťané jsou stvořeni, aby byli otroky; vědí to a sotva je to pohne; tenhle krátký život má pro ně příliš malou cenu.

Křesťanská vojska jsou výborná, říkají nám. Popírám to. Ať mi někdo taková ukáže. Pokud jde o mne, žádná křesťanská vojska neznám. Někdo mi zacituje křižácké výpravy. Nedohaduje se o chrabrosti Křižáků, podotknu, že zdaleka ne, aby byli Křesťany, byli to vojáci kněze, občané Církve. Bojovali za její duchovní zemi, kterou si jaksi záhadně udělala pozemskou. Vezmeme-li to správně, patří to pod pohanství; protože Evangelium žádné národní náboženství nezřizuje, žádná svatá válka není mezi Křesťany možná.

Za pohanských Císařů byli křesťanští vojáci stateční; všichni křesťanští autoři to tvrdí a já tomu věřím: byla to závodivost cti proti pohanským Vojskům. Jakmile se Císařové stali křesťany, tato závodivost přestala, a když kříž zahnal orla, všechna římská chrabrost zmizela.

Nechme však stranou politické úvahy a vraťme se k právu, abychom ustálili zásady v tomto důležitém bodě. Právo, které společenská smlouva dává Suverénovi nad poddanými, nepřekračuje, jak jsem řekl, meze veřejného užitku. Poddaní tedy mají Suverénovi skládat účet ze svých mínění jen potud, pokud jsou tato mínění důležitá pro obec. A pro stát je důležité, aby každý občan měl náboženství, které ho vede k lásce k jeho povinnostem; ale dogmata tohoto náboženství nezajímají stát ani jeho členy, leda potud, pokud se vztahují k mravnosti a k povinnostem, které ten, kdo je vyznává, musí plnit vůči druhým. Každý mimoto může mít taková mínění, jaká se mu zlíbí, aniž by do nich bylo suverénovi něco. Protože nemá žádnou pravomoc v jiném světě, jaký bude v budoucím životě osud poddaných, není jeho záležitost, pokud jsou dobrými občany v tomto.

Existuje tedy čistě občanské vyznání víry, jehož články má stanovit Suverén; nikoli přesně vzato jako dogmata náboženství, nýbrž jako sociabilní city, bez nichž není možné být dobrým občanem ani věrným poddaným. Aniž může kohokoli zavázat, aby je věřil, může ze státu vy-

hnat každého, kdo je nevěří. Může ho vyhnat, nikoli jako bezbožného, nýbrž jako nespolečenského, jako neschopného upřímně milovat zákony a spravedlnost a v případě potřeby obětovat svůj život své povinnosti. Pokud by někdo poté, co veřejně uznal tatáž dogmata, jednal tak, jako by jim nevěřil, ať je potrestán smrtí: dopustil se největšího ze zločinů, lhal před zákony.

Dogmata občanského náboženství mají být prostá, nečetná, vyslovená přesně bez vysvětlení a bez komentářů. Existence mocného, inteligentního, dobročinného, prozíravého a opatrujícího Božstva; budoucí život; blaho spravedlivých; trest zlých; posvátnost Společenské smlouvy a Zákonů — to jsou pozitivní dogmata. Pokud jde o dogmata negativní, omezím je na jedno: netoleranci; ta patří ke kultům, které jsme vyloučili.

Ti, kdo rozlišují občanskou netoleranci a teologickou netoleranci, se podle mne mýlí. Tyto dvě netolerance jsou nerozlučné. Je nemožné žít v míru s lidmi, které pokládáme za zatracené; milovat je by znamenalo nenávidět Boha, který je trestá; je nutné je buď přivést zpět, nebo mučit. Všude tam, kde se připouští teologická netolerance, je nemožné, aby neměla nějaký občanský účinek[1]; a jakmile ho má, suverén už není suverénem, dokonce ani ve světské sféře. Odtamtud jsou kněží skuteční páni; králové jsou jen jejich úředníci.

Nyní, kdy už není a nemůže být výlučné národní náboženství, je třeba tolerovat všechna, která tolerují ostatní, pokud jejich dogmata nemají nic proti povinnostem Občana. Kdokoli se však odváží říci: „mimo Církev není spásy“, má být ze státu vypovězen; ledaže by stát byl Církví a Kníže Velekněze. Takové dogma je dobré jen v teokratické vládě; v každé jiné je zhoubné. Důvod, pro který se říká, že Jindřich IV. přijal římskou víru, by měl každého počestného muže přimět ji opustit, a především každého Knížete, který by uměl uvažovat.

Poznámky autora

[1] Například manželství, které je občanskou smlouvou, má občanské účinky, bez nichž není možné, aby společnost přežila. Pokud by jisté duchovenstvo přisvojovalo si právo udělovat tento akt — právo, které si nutně uzurpuje v každém netolerantním náboženství —, není zřejmé, že udělíc nebo odmítnuvši podle vhodnosti autoritu Církve, vzaté s rozmyslem svrchovanost z rukou Knížete, který už bude mít jen takové poddané, jaké mu dá duchovenstvo? Pán udělovat, nebo neudělovat manželství podle toho, zda lidé přijmou nebo odmítnou to či ono dogma, podle toho, zda přijmou nebo odmítnou tu či onu formuli, podle toho, zda jsou víc nebo méně zbožní, nebude to jistě sama Církev, kdo dědí statky, bude ovládat náboženství? Kdokoli ovládá manželství, bude pánem i politiky.

CHAPITRE IX.

Kapitola devátá. — Závěr.

Po stanovení pravých zásad politického práva a po pokusu založit stát na jeho základu by zbylo opřít ho o jeho vnější vztahy; to by zahrnovalo mezinárodní právo, obchod, válečné právo a dobývání, veřejné právo, spolky, vyjednávání, smlouvy a tak dále. To všechno však tvoří nový předmět příliš rozsáhlý pro můj krátký zrak; měl bych svůj pohled vždycky soustředit víc poblíž sebe.

Poznámky autora

[1] „Učené zkoumání veřejného práva není často než historií starých zneužití, a lidé se mýlili, když si dali tu námahu je studovat příliš.“ *Rukopisný traktát o zájmech Francie vzhledem k sousedům*, od pana L. A. d'A. To je přesně to, co udělal Grotius.

[2] Viz Plutarchův malý traktát „Že zvířata používají rozum“.

[3] Pod špatnými vládami je tato rovnost jen zdánlivá a iluzorní; slouží jen k udržení chudáka v jeho bídě a boháče v jeho uzurpaci. Fakticky zákony jsou vždy užitečné těm, kdo mají, a škodlivé těm, kdo nema-

jí nic. Z toho plyne, že společenský stav je lidem výhodný jen potud, pokud všichni něco mají a nikdo z nich nemá příliš mnoho.

[4] Aby byla vůle obecná, není vždy nutné, aby byla jednomyslná, ale je nutné, aby byly všechny hlasy sečteny; každé formální vyloučení ruší obecnost.

[5] „Je pravda," říká Machiavelli, „že některá rozdělení republikám škodí a jiná jim prospívají. Škodí ta, která jsou provázena sekty a stoupenci; prospívají ta, která se udržují bez sekt a bez stoupenců. A protože zakladatel republiky nemůže zařídit, aby v ní nebylo nepřátelství, musí alespoň zařídit, aby v ní nebyly sekty." *Dějiny florentské*, kn. VII.

[6] Nechápu pod tímto slovem pouze aristokracii nebo demokracii, ale obecně každou vládu řízenou obecnou vůlí, která je zákonem. Máli být legitimní, nemusí vláda splývat se suverénem, musí však být jeho služebníkem. Pak i monarchie je republikou. Toto se vyjasní v další knize.

[7] Národ se stává slavným teprve když jeho zákonodárství začíná upadat. Není známo, kolik století Lykúrgovo zřízení dělalo Sparťany šťastnými, než se o nich začalo mluvit v ostatním Řecku.

[8] Ti, kdo Kalvína pokládají jen za teologa, špatně znají rozsah jeho génia. Redakce našich moudrých Ediktů, na níž měl velký podíl, mu dělá stejnou čest jako jeho náboženská instituce. Jakékoli převraty čas v našem kultu přinese, dokud láska k vlasti a svobodě nevyhasne mezi námi, nikdy nepřestane být vzpomínka na tohoto velkého muže pro nás požehnáním.

[9] Kdyby dva sousední národy jeden nemohl obejít bez druhého, byla by to velmi tvrdá situace pro první a velmi nebezpečná pro druhý. Každý moudrý národ v takovém případě hodně usiluje, aby druhého z této závislosti osvobodil. Republika Tlaxcala, uzavřená v Mexické říši, raději postrádala sůl, než aby ji kupovala od Mexičanů nebo ji od nich přijímala zdarma. Moudří Tlaxcalané viděli past skrytou pod tou-

to štědrostí. Zachovali si svobodu, a tento malý stát, uzavřený v této velké říši, se nakonec stal nástrojem jejího pádu.

[10] Chcete tedy dát státu pevnost? Přibližte krajní stupně, pokud možno co nejvíce. Nestrpějte ani zámožné, ani žebráky. Oba tyto stavy, přirozeně neoddělitelné, jsou stejnou měrou zhoubné pro obecné dobro; z jednoho vycházejí přívrženci tyranie a z druhého tyrani; vždy právě mezi nimi se dělá obchod s veřejnou svobodou — jeden ji kupuje a druhý ji prodává.

[11] Je zřejmé, že slovo „optimates“ u starých neznamená „nejlepší“, nýbrž „nejmocnější“.

[12] Velmi záleží na tom upravit zákony pro způsob volby magistrátů; ponecháme-li ji totiž vůli Knížete, nelze se vyhnout upadnutí do dědičné aristokracie, jak se stalo republikám benátské a bernské. Benátská je proto už dlouho rozkládající se stát, bernská se však udržuje krajní moudrostí svého Senátu — výjimka velmi čestná a velmi nebezpečná.

[13] Přijmout ve studených zemích luxus a změkčilost orientálců znamená chtít si vzít jejich okovy — znamená se jim podrobit ještě nutněji než oni sami.

[14] To je to, co jsem si předsevzal udělat v pokračování tohoto díla, až bych při pojednávání o vnějších vztazích došel ke konfederacím. Látka zcela nová, kde teprve zbývá stanovit zásady.

[15] Rozumí se, že se neopouští stát proto, abychom unikli své povinnosti a abychom se zprostili služby vlasti v okamžiku, kdy nás potřebuje. Útěk by tehdy byl zločin a trestný; nebyl by to už odchod, nýbrž dezerce.

[16] V Janově je nad vraty vězení a na okovech galejníků napsáno slovo *Libertas*. Toto použití hesla je krásné a spravedlivé. Vskutku, jen zloduchové všeho druhu brání občanovi, aby byl svobodný. V zemi, kde by všichni tito lidé byli na galejích, by se žilo v nejdokonalejší svobodě.

[17] Pro Rousseauovu polemiku s Hobbesem viz zejména Hobbesovo *De Cive*. Grotiovy dopisy bratru z 11. dubna 1643 ukazují, co tento učený muž na *De Cive* schvaloval a co kritizoval; i když, nakloněn k shovívavosti, zdá se autorovi odpouštět dobré kvůli zlému — ne každý je však tak milostivý.

[18] „V Republice," říká markýz d'Argenson, „je každý dokonale svobodný ve všem, co neškodí druhým. Toto je neměnná mez; nelze ji stanovit přesněji." Nemohl jsem si odepřít potěšení citovat čas od času tento rukopis, byť veřejnosti neznámý, abych vzdal čest památce muže znamenitého a úctyhodného, který si uchoval až v ministerstvu srdce pravého občana a správné a zdravé pohledy na vládu své země.

[19] Caesar, obhajuje Catilinu, se snažil stanovit dogma smrtelnosti duše; Cato a Cicero, chtějíce jeho názor vyvrátit, se nebavili filozofováním: spokojili se s tím, že ukázali, že Caesar mluví jako špatný občan a hlásá nauku zhoubnou státu. To bylo totiž to, o čem měl Senát římský soudit, nikoli o teologické otázce.

[20] Manželství, které je občanskou smlouvou, má občanské účinky, bez nichž není ani možné, aby společnost trvala. Předpokládejme tedy, že nějaké duchovenstvo si přisvojí výhradní právo udílet tento akt; právo, které si nutně uzurpuje v každém netolerantním náboženství. Pak není zřejmé, že vhodným použitím autority Církve zbaví autoritu Knížete její váhy, takže Kníže už nebude mít jiné poddané než ty, které mu bude Duchovenstvo chtít dát? Pán ženit nebo neženit lidi podle toho, zda budou mít nebo nemít tu či onu nauku, podle toho, zda přijmou nebo odmítnou tu či onu formuli, podle toho, zda budou víc či méně oddáni, obratně postupující a pevně stojící, není snad zřejmé, že bude sám rozhodovat o dědictvích, úřadech, občanech, ba o státě samém, který nemůže trvat, pokud bude už tvořen jen bastardy? Někdo řekne: budou podávat odvolání pro zneužití, odročí, nařídí, zabaví časné statky. Jaké neštěstí! Duchovenstvo, pokud má jen trochu — neříkám odvahy, ale zdravého rozumu — nechá je dělat, co chtějí,

a půjde si svou cestou; nechá klidně odvolávat, odročovat, nařizovat, zabavovat, a nakonec zůstane pánem. Nezdá se mi, že by to byla velká oběť opustit část, když si je člověk jistý, že získá celek.

Konec čtvrté knihy.

Konec díla.

Jean-Jacques Rousseau: O společenské smlouvě

Překlad: Audioknihy CZ. Nový český překlad z originálu, který vznikl pro tento projekt a prošel nezávislou korekturou.

Zdroj originálního textu: Wikizdroje (fr.wikisource.org).

Originální text je volné dílo. Překlad a vydání: Audioknihy CZ, licence CC BY 4.0. Můžete jej sdílet a dál používat, pokud uvedete zdroj (Audioknihy CZ, audioknihycz.cz/kniha/rousseau-spolecenska-smlouva/).

Audioknihu připravujeme. Další knihy a audioknihy zdarma najdete na audioknihycz.cz/kniha/rousseau-spolecenska-smlouva/.